

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԶԻ
2017-2025 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ
ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՌԱԶՄՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ**

Հավելված N 4
ՀՀ կառավարության 2017 թ.
հովիսի 6-ի նիստի N 29
արձանագրային որոշման

Ո Ա Զ Մ ԱՎԱՐ ՈՒ Թ Յ Յ ՈՒ Ն

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՑԻՔԻ ՄԱՐԶԻ 2017-2025 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ

**Հայաստանի Հանրապետության Գեղարքունիքի մարզպետի ուղերձը Գեղարքունիքի
մարզի 2017-2025 թվականների զարգացման ռազմավարության կապակցությամբ**

« Գեղարքունիքի մարզի առանձնահատկությունները, տնտեսական միջավայրի ու հասարակական կյանքի տարբեր բնագավառներում առկա իրողությունների համակողմանի վերլուծությունները հստակ ուրվագծվում և ներկայացվում են 2017-2025 թվականներին զարգացման ռազմավարության մեջ, որը կիրանի մարզային ենթակառուցվածքների բնականոն գործունեությանը, մարզի համայնքների շարունակական և համաչափ զարգացմանը ու ազգարնակչության կենսապայմանների բարելավմանը: Մարզի 2017-2025 թվականների ռազմավարությունը կազմվել է Հայաստանի Հանրապետության 2016-2025 թվականների զարգացման ռազմավարության մեթոդաբանության հիման վրա, որը հաստատվել էր Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2016 թվականի հունիսի 29-ի N29 արձանագրային որոշմամբ: Ակնկալում ենք, որ մարզի 2017-2025 թվականներին զարգացման ռազմավարությունը կնպաստի « Գեղարքունիքի մարզի 92 համայնքների կողմից ներկայացված առաջնահերթությունների ու մարտահրավերների արդյունավետ լուծմանը և նմանատիպ ռազմավարությունների իրականացման շնորհիվ « Գեղարքունիքի մարզն աստիճանաբար կդառնա Հայաստանի զարգացած և մրցունակ տնտեսություն ունեցող տարածքներից մեկը:

« Գեղարքունիքի մարզը ունի զարգացման ուրույն հեռանկարներ, որոնց դիտարկումներն ել հանդիսացել են աշխատանքային խմբի և այս գործնթացին իրենց մասնակցությունն ունեցած բոլոր պետական, հասարակական, փորձագիտական կազմակերպությունների ու անհատների աշխատանքի կազմակերպման հիմնական ուղենիշն ու ելակետը:

« Գեղարքունիքի մարզի 2017-2025 թվականներին զարգացման ռազմավարությունն ամբողջությամբ մաս է կազմում մեր երկրում ընթացող բարեփոխումների տրամաբանությանը, « Նախագահի ու կառավարության՝ մարզելում դրական զարգացումներ ապահովելու ծրագրային մոտեցումներին և դիրքորոշումներին, ինչպես նաև ընդգրկում է Հայաստանի Հանրապետության Ազգային անվտանգության ռազմավարության և խնդրի հետ կապված այլ կարևորագույն փաստաթղթերի հիմնական դրույթներն ու գերակայությունները:

Այս ամենի արդյունքում վստահաբար կարող ենք ընդգծել, որ մարզի ռազմավարությունը լիարժեքորեն կնպաստի տարբեր բնագավառների շարունակական զարգացմանը, ինքնատիպ դերակատարում կունենա մարզի 92 համայնքների գերակա խնդիրների լուծման ու հետագա առաջընթացի ասպարեզներում, կհանդիսանա մարզի տարեգրության առանցքային էջերից մեկը և կդառնա առօրյա աշխատանքի բացառիկ ուղեցույցն ու կողմնորոշիչը:

**Հայաստանի Հանրապետության
Գեղարքունիքի մարզպետ**

Կ. Բոթոյան

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ	5
Այլուսակների ցանկ	6
Գծապատկերների ցանկ	7
Հապավումներ	8
I. ԱՄՓՈՓ ՆԿԱՐԱԳԻՐ	9
II. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	11
III. ՆԵՐԿԱ ԻՐԱՎԻՃԱԿԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ	12
3.1 ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ	12
3.2 ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿ	14
3.3 ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ	17
3.4. ՏՐԱՆՍՊՈՐՏ, ԿԱՊ ԵՎ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ	20
3.5 ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐ	23
3.6 ՆԵՐՔԻՆ ԱՐՏԱԴՐԱՆՔ ԵՎ ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐ	25
3.7 ԶԲԱԴՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	27
3.8 ՈԵԳԻՈՆԱԼ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔ, ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈԼՈՐՏՆԵՐ	31
3.9 ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ, ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԿԱՊԻՏԱԼ	33
3.10. ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՆԵՐԱՌՈՒՄ	34
3.11. ԲՆԱՊԱՇՊԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ, ԷՆԵՐԳԱԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆ,	
ԿԼԻՄԱՅԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՄԱՐՎՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	37
3.12. ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՏԵՂԱԿԱՆ ԿԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ	41
3.13. ԱՅԼ ԽՆԴԻՐՆԵՐ	44
IV. <<ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԶԻ ՈՒԺԵՂ ԵՎ ԹՈՒՅԼ ԿՈՂՄԵՐԻ,	
ՀԱՅԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՍՊԱԾՆԱԼԻՔՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ (SWOT)	46
V. ՏԵՍԼԱԿԱՆ, ՆՊԱՏԱԿՆԵՐ ԵՎ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	50
5.1 ՏԵՍԼԱԿԱՆ	50
5.2 ՈԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐ ԵՎ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	50
5.3. ՈԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԻ ԵՎ ԳԵՐԱԿԱ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄ	52
VI. ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	54
VII. ՈԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐ	59
VIII. ԻՆՍԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ՇՐՋԱՆԱԿ	62
IX. ՄՈՆԻՏՈՐԻՆԳ ԵՎ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ	64
X. ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԵՎ ԱՅԼ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ	67

ԱՐՅՈՒՆԱԿՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

Աղյուսակ 1. Մարդի Հողաված Ֆունդը Ըստ Նույտականի Նշանակութեան (2016թ.)	12
Աղյուսակ 2. <<ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԴԻ ՄՇՏԱԿԱՆ ԲՆԱԿՉՈՒԹԵԱԾՈՒԾ 2012 և 2016 01/01 ԴՐՈՒՅԹԱՄԲ 14	
Աղյուսակ 3. <<ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԴԻ ԲՆԱԿՉՈՒԹԵԱԾ ԳԵՆՈՒՐԱՅԻՆ ԿԱԶՄԻ ԴԻՆԱՄԻԿԱՆ 2011-2015թ.	16
Աղյուսակ 4. ՆԵՐԿԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ և ՄԻՋՎԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀՆԵՐԻ ՄԱՏՁԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ, 2015թ. .	22
Աղյուսակ 5. <<ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԴԻ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ, ՊԱՏՄԱԺԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԵՆՏՐՈՆՆԵՐ	22
Աղյուսակ 6. Մարդու ՃԱՆԱՊԱՐՀԱՅԻՆ ՑԱՆՔԻ ԽՏՈՒԹՅՈՒՆԸ	23
Աղյուսակ 7. Միջին ԱՄՍԱԿԱՆ ԱՎԱՍԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱԿԱՐՁ Ըստ ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱԾ ՀԱՏՎԱԾՆԵՐԻ.....	26
Աղյուսակ 8. ՄԵԿ ՇՆՋԻ ՀԱՃՈՎԿ ՀԱՄԱՆԱՌՆ ԳՅՈՒՂԱՏՏԵՍԱԿԱՆ ԱՐՏԱԴՐԱՆՔԻ ԾԱՎԱԾ 2011-2015թ.	26
Աղյուսակ 9. ԳՅՈՒՂԱՏՏԵՍՈՒԹԵԱԾ ՄԵԶ ԶԲԱՂՎԱԾՆԵՐԻ ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԾ.....	26
Աղյուսակ 10. ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԵԿԱՄՈՒՏ ԱՐՅՈՒՐՆԵՐԸ 2015թ.	27
Աղյուսակ 11. ՏՆՏԵՍԱՊԵՍ ԱԿՏԻՎ ԲՆԱԿՉՈՒԹԵԱԾ ՔԱՍՏԱԿԸ	27
Աղյուսակ 12. ԱԿՏԻՎ ԲՆԱԿՉՈՒԹԵԱԾ ՔԱՍՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՏՈԿՈՍԱՅԻՆ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՒԹԵԱԾՄԲ.....	28
Աղյուսակ 13. ԳՈՐԾԱՋՐԿՈՒԹԵԱԾ ՏԱՊՈՒԹՅՈՒՆԸ	28
Աղյուսակ 14. ԳՈՐԾԱՋՐԿՈՒԹԵԱԾ ՄԱԿԱՐԴԱԿԸ	28
Աղյուսակ 15. <<ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԴԻ ԲՆԱԿՉՈՒԹԵԱԾ ԳԵՆՈՒՐԱՅԻՆ ԿԱԶՄԻ ԴԻՆԱՄԻԿԱՆ, Ըստ ԶԲԱՂՎԱԾՈՒԹԵԱԾ 2011-2014թթ	29
Աղյուսակ 16. ԱՇԽԱՏՈՒԺԻ ԱՌԱՋԱՐԿԸ Ըստ <<ՄԱՐՁԵՐԻ և ԵՐԱՆ ՔԱՂԱՔԻ, 2015թ. ԴԵԿԵՄԲԵՐ	30
Աղյուսակ 17. ՄԵԿ ԲՆԱԿՉԻ ԱՊԱՀՈՎՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԱԿԵՐԵՒՈՎ, 2016. ՀՈՒՆՎԱՐԻ 1-Ի ՐՈՌՈՒԹՅԱՄԲ	35
Աղյուսակ 18. <<ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐՁՊԵՏԱՐԱՆԻ ԱՇԽԱՏԱԿԱՐ 2016թ.	42
Աղյուսակ 19. <<ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԴԻ ՀԱՄԱՅՆՔԱՊԵՏԱՐԱՆՆԵՐԻ ԱՇԽԱՏԱԿԱՐԵՐԸ 2016թ.	42
Աղյուսակ 20. <<ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐՁՊԵՏԱՐԱՆԻ ԱՇԽԱՏԱԿԱՐ ԱՇԽԱՏԱԿԱՐԵՐԻ 2015-2016թթ. ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՏՈՒՄՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԾ	43
Աղյուսակ 21. <<ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԴԻ 2017-2025թթ. ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՈԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹԵԱԾ ՈՒԺԵՂ և ԹՈՒՅԼ ԿՈՂՄԵՐԸ, ՀԱՐԱԿՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ և ՎՏԱՆԳՆԵՐԸ	46
Աղյուսակ 22. <<ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԴԻ ՈԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՆՈՒՅՆԱԿՆԵՐ և ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ.	50
Աղյուսակ 23. <<ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԴԻ ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	54
Աղյուսակ 24. ՈԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐ	59
Աղյուսակ 25. <<ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԶՌ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՒԽԿԵՐԸ և ՆՎԱԶԵՑՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ	64

ԳԾԱՊԱՏԿԵՐՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

ԳԾԱՊԱՏԿԵՐ 1. << ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԶԻ ՄՇՏԱԿԱՆ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԹՎԱՔԱՆԱԿԻ ԹՎԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ և ՔՄԱՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻ 2011 – 2015թ. ԸՆԹԱՅԹՈՒՄ ՀԱՄԵՍԱՏԱԾ <<-Ն և << ՏԱՎՈՒԴԻ ՄԱՐԶԻ ՅՈՒԹԱՎԻՇՆԵՐԻ ՀԵՏ 15
ԳԾԱՊԱՏԿԵՐ 2. << ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԶԻ ՀԻՆգ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆՆԵՐԻ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԽՏՈՒԹՅՈՒՆԸ(ՄԱՐԴ/1ԿՄ ²) 2011-2015թ.....16
ԳԾԱՊԱՏԿԵՐ 3. << ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ և << ՏԱՎՈՒԴԻ ՄԱՐՁԵՐԻ ՄՇՏԱԿԱՆ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆՆ ԸՆՏ ՍԵՆԵՐԻ և ՏԱՐԻՔԱՅԻՆ ԽՄԲԵՐԻ 2016 ԹՎԱԿԱՆԻՆ.....16
ԳԾԱՊԱՏԿԵՐ 4. << ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԱՎՏՈՄՈԹԻՎԱՅԻՆ ՏՐԱՆՍՊՈՐՏԻ ԲԵՐՆԱԾՐՋԱՆԱՌՈՒԹՅԱՆ ԾԱԿԱԼ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆԸ <<, ԼՈՌՈՒ և << ՏԱՎՈՒԴԻ ՄԱՐԶԻ ՅՈՒԹԱՎԻՇՆԵՐԻ ՀԵՏ 21
ԳԾԱՊԱՏԿԵՐ 5. << ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԱՎՏՈՄՈԹԻՎԱՅԻՆ ՏՐԱՆՍՊՈՐՏԻ ՈՒՂԱՌՐՋԱՆԱՌՈՒԹՅԱՆ ԾԱԿԱԼ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆԸ << ԼՈՌՈՒ և << ՏԱՎՈՒԴԻ ՄԱՐԶԻ ՅՈՒԹԱՎԻՇՆԵՐԻ ՀԵՏ 21
ԳԾԱՊԱՏԿԵՐ 6. << ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐՁՈՒՄ ՄԵԿ ՃՆՁԻ ՀԱԾԿՈՎ ՀՆԱՎ՝ ԱՐՏԱՀԱՅՑՎԱԾ <<-Ն և << ՏԱՎՈՒԴԻ ՄԱՐՁԻ ՄԻՋԻՆԻ ՏՈԿՈՍԱՅԻՆ ՀԱՐՁԵՐՈՒԹՅԱՄ, 2011-2015թ. 25
ԳԾԱՊԱՏԿԵՐ 7. << ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐՁԻ ՀԱՄԱԽԱՌՆ ԳՅՈՒՂԱՏՏԵՍԱԿԱՆ ԱՐՏԱՀՐԱՆՔԸ.....25
ԳԾԱՊԱՏԿԵՐ 8. << ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐՁՈՒՄ ԱՇԽԱՏԱՆՔ ՈՒՆԵՑՈՂ ԱՆՁԱՏ ՄԻՋԻՆ ԱՄՍԱԿԱՆ ԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՎԱՐՁ՝ ՀԱՄԵՄԱՏԱԾ <<-Ն և << ՏԱՎՈՒԴԻ ՄԱՐՁԻ ՄԻՋԻՆԻ ՀԵՏ, 2012-2015թ. 26
ԳԾԱՊԱՏԿԵՐ 9. ԶԲԱԴՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԸՆՏ ԿՐԹԱԿԱՆ ՑԵՆՏԻ 28
ԳԾԱՊԱՏԿԵՐ 10. ԶԲԱԴՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԸՆՏ ՏԱՐԻՔԻ.....29
ԳԾԱՊԱՏԿԵՐ 11. Տղամարդկան և Կանանց ԶԲԱԴՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԸՆՏ ՏԱՐԻՆԵՐԻ 30
ԳԾԱՊԱՏԿԵՐ 12. << ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐՁՈՒՄ ԳՈՐԾՈՂ 2 ԲՈՒՀ-ԵՐԻ ՇՐՋԱՆԱԿԱՐՏՆԵՐԻ ԹՎԱՔԱՆԱԿԸ 2011-2015թ. 33
ԳԾԱՊԱՏԿԵՐ 13. << ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐՁԻ ԱՌԿԱ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿԸ.....34
ԳԾԱՊԱՏԿԵՐ 14. 2011-2015թ. Լիճ ԲԱՑ ԹՈՂՆՎԱԾ ՄԱՆՐԱՋՈՒԿ.....39
ԳԾԱՊԱՏԿԵՐ 15. ԶԿՆԱՅԻՆ ՊԱՇԱՐՆԵՐԻ ՔԱՆԱԿԸ (ՀԱՅԱՐ ՀԱՏ) 39

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ

ԱՎԾ	Ազգային վիճակագրական ծառայություն
ԵՄ	Եվրոպական Միություն
ԶՌ	Զարգացման ռազմավարություն
ԿՀԾ	Կայուն զարգացման ծրագիր
ՀԲ	Համաշխարհային բանկ
ՀԵԿ	Հիդրոէլեկտրակայան
ՀՀՀ	Համայնքային զարգացման հիմնադրամ
ՀՀՌ	Հայաստանի զարգացման ռազմավարություն
ՀԿ	Հասարակական կազմակերպություն
ՀԿՏՀ	Համայնքային կառավարման տեղեկատվական համակարգ
ՀՀ դրամ	Հայաստանի Հանրապետության դրամ
ՀՆԱ	Համախառն ներքին արդյունք
ՀՏՀՀ	Հայաստանի տարածքային զարգացման հիմնադրամ
ՀՎԵՀ	Հայաստանի վերականգնվող էներգետիկայի և էներգախնայողության հիմնադրամ
ՄԱԶԾ	ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիր
ՄԳ	Մոնիթորինգ և գնահատում
ՏՀ	Տարածքային զարգացում
ՆՈՒՀ	Նախարարությական ուսումնական հաստատություն
ՏԶԳԾ	Տարածքային զարգացման գործառնական ծրագիր
ՏԶԳՊ	Տարածքային զարգացման գործողությունների պլան
ՏՀՀ	Տարածքային զարգացման հիմնադրամ / Տարածքային զարգացման ֆինանսավորման մեխանիզմ
ՏԿՁՆ	Տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարություն
ՏՀՏ	Տեղեկատվության և հաղորդակցման տեխնոլոգիաներ
ՏՏ	Տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ
ՏԻՄ	Տեղական ինքնակառավարման մարմին
ՈՒԹԿՎ	Ուժեղ և թույլ կողմեր, հնարավորություններ և վտանգներ
ՓՄՁ-ԶԱԿ	Փոքր և միջին ձեռնարկությունների զարգացման ազգային կենտրոն
ՓՄՁ	Փոքր և միջին ձեռնարկություններ
ՔՀԿ	Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություն
ՍԹԿ	Սահմանված թույլատրենի կրնցետրացիա
ՍՊԸ	Սահմանափակ պատասխանատվության ընկերություն
ԿՄԿ	Կեղտացրերի մաքրման կայան
ՍԱՏԳ	Սոցիալական ապահովության տարածքային գործակալություն
ՎԶԵԲ	Վերակառուցման և զարգացման Եվրոպական բանկ

I. ԱՄՓՈՓ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

1. Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը (այսուհետ՝ Կառավարություն) ճանաչել է տարածքային զարգացման կարևորությունը և այս ուղղությամբ շարունակական երկխոսություն է վարել ԵՄ-ի հետ՝ 2000թ.-ից սկսած: 2003թ.-ից սկսած՝ տնտեսական զարգացումն ու աշխատատեղերի ստեղծումն առաջնահերթ են համարվել մի շարք գերակա փաստաթղթերով, օրինակ՝ << կառավարության 2003 թվականի օգոստոսի 8-ի <<Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագիրը հաստատելու մասին>> թիվ 994-Ն որոշմամբ, << կառավարության 2008 թվականի հոկտեմբերի 30-ի <<Կայուն զարգացման ծրագիրը հաստատելու մասին>> N 1207-Ն որոշմամբ, << կառավարության 2014 թվականի մարտի 27-ի <<Հայաստանի Հանրապետության 2014-2025թ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիրը հաստատելու մասին>> N 442-Ն որոշմամբ և << կառավարության 2016 թվականի հունիսի 29-ի նիստի 24-րդ կետով հավանության արժանացած <<Հայաստանի Հանրապետության 2016-2025թ. տարածքային զարգացման ռազմավարությունը հաստատելու մասին>> թիվ 29 արձանագրային որոշմամբ:

2. <<Գեղարքունիքի մարզի առանձնահատկությունները, տնտեսական միջավայրի ու հասարակական կյանքի տարրեր բնագավառներում առկա իրողությունների համակողմանի վերլուծությունները հստակ ուրվագծվում և ներկայացվում են <<Գեղարքունիքի մարզի 2017-2025 թվականների զարգացման ռազմավարության ուղղություններում, որոնք կիսանես մարզային ենթակառուցվածքների բնականոն գործունեությունը, մարզի համայնքների շարունակական և համաչափ զարգացումն ու ազգաբնակչության կենսապայմանների բարելավումը:

3. <<Գեղարքունիքի մարզի զարգացման ռազմավարությունը կնպաստի <<Գեղարքունիքի մարզի 92 համայնքների կողմից ներկայացված առաջնահերթությունների ու մարտահրավերների արդյունավետ լուծմանը և նմանատիպ ռազմավարությունների իրականացման շնորհիվ <<Գեղարքունիքի մարզն աստիճանաբար կդառնա Հայաստանի զարգացած և մրցունակ տնտեսություն ունեցող տարածքներից մեկը:

4. <<Գեղարքունիքի մարզի զարգացման ռազմավարությունն ամբողջությամբ մաս է կազմում մեր երկրում ընթացող բարեփոխումների տրամաբանությանը, <<Նախագահի ու կառավարության՝ մարզերում դրական զարգացումներ ապահովելու ծրագրային մոտեցումներին և դիրքորոշումներին, ինչպես նաև ընդգրկում է Հայաստանի Հանրապետության Ազգային անվտանգության ռազմավարության և խնդրի հետ կապված այլ կարևորագույն փաստաթղթերի հիմնական դրույթներն ու գերակայությունները:

5. <<Գեղարքունիքի մարզի զարգացման ռազմավարության գործընթացի հիմնական նպատակն է աետական ոլրոտային ռազմավարությունների իրականացմանն աջակցելը, որն անդրադառնում է մարզի մի շարք համընդհանուր հիմնախնդիրների, ինչպիսիք են մարզի շրջակա միջավայրի պաշտպանության քաղաքականությունը, մասնավորապես՝ բնական ռեսուրսների օգտագործման ու բնապահպանական անվտանգության բնագավառներում:

6. <<Գեղարքունիքի մարզի զարգացման ռազմավարությունը մի գործիք է, որը հանդիսանում է զարգացման իրական շարժի ուժ, և ստանձնում է մարզի զարգացման պլանավորման և իրագործման արդյունավետ ու թափանցիկ համակարգի գործունեության պատասխանատվությունը:

7. <<Գեղարքունիքի մարզի զարգացման ռազմավարության նպատակները համընկնում են Հայաստանի Հանրապետության 2016-2025թ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարության հիմնական գերակայություններին՝ մարզում

զբաղվածության ընդլայնում, մարդկային կապիտալի զարգացում, սոցիալական ապահովության համակարգի բարելավում և պետական կառավարման համակարգի ինստիտուցիոնալ արդիականացում:

8. << Գեղարքունիքի մարզի զարգացման ռազմավարությունը քաղաքականության տեսանկյունից հիմնական մարտահրավերներից է տարածքային զարգացման համակողմանի ռազմավարության մշակման ու իրականացման գործընթացում, ինչպես նաև այն արտացոլում է հիմնական գործողությունները, որոնք անհրաժեշտ են մարզերի մրցունակությունը բարձրացնելու և նրանց միջև առկա անհամաշափությունները մեղմելու համար:

II. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

9. << Գեղարքունիքի մարզի 2017-2025թթ. զարգացման ռազմավարության նպատակները և գերակայությունների հիմնականում ուղղված են իրավիճակի և քաղաքականությունների վերլուծության արդյունքում վերհանված հիմնախնդիրների լուծմանն՝ ապահովելով նպատակահեն կառավարման համակարգ:

10. << Գեղարքունիքի մարզի զարգացման ռազմավարության հիմնական նպատակն է իրագործել զարգացման ոլորտների համապատասխան դերակատարների հետ սերտ համագործակցություն, ծրագրային բաղադրիչների և ֆինանսական հատկացումների միջոցով՝ հաշվի առնելով զարգացման մակարդակը: Իրագործել համապարփակ մոտեցում համախմբելով ենթակառուցվածքների, մարդկային կապիտալի, հանրային ծառայությունների ոլորտներում պետական ու մասնավոր ներդրումները և խթանելով տնտեսական գործունեությունը:

11. Վերոնշյալ ռազմավարական նպատակներին հասնելու համար ռազմավարական չափորոշիչներն են՝

1) **Մինչև 2025թ.** մարզի տնտեսական աճի ապահովում՝ կիրառելով տնտեսության վարման ինտենսիվ մեթոդներ, ստեղծել նոր աշխատատեղեր, կրճատել աղքատության ցուցանիշը՝ 32%-ից հասցնելով 20%-ի: Ոչ գյուղատնտեսական ֆորմալ գրադարձների թիվը հասցնել մինչև 65%-ի, ակտիվ կազմակերպությունների թվի աճ՝ 10%-ով:

2) Ապահովել համայնքների համաշափ զարգացում, ռեսուրսների համաչափ տեղաբաշխմամբ, դիվերսիֆիկացիայի միջոցով: 2025 թվականին ՀՆԱ-ն հասցնել ՀՀ միջին ցուցանիշի նկատմամբ 70%-ի: Միննույն ժամանակահատվածում յուրաքանչյուր տարածաշրջանի համար գործազրկության մակարդակը նվազեցնել 12%-ով, իսկ մինչև 2025թ. մարզի երկու (Ճամբարակ և Վարդենիս) տարածքների համաշափ զարգացման ապահովում՝ շեշտը դնելով սահմանամերձ և թույլ զարգացած բնակավայրերի վրա:

3) Մարզային զարգացման ռազմավարության իրականացման ընթացքում մինչև 2025 թվականը կրածրացվի մարզային և տեղական դերակատարների ակտիվությունը և մարդկային կապիտալի կառավարման հմտությունները, իսկ մարզային և տեղական մասնագետների, մարզային ռազմավարության իրականացման սուբյեկտների շարունակական մասնագիտական վերապատրաստումները կիրականացվեն յուրաքանչյուր տարի մասնակիցների թվի 80%-ի չափով:

12. << Գեղարքունիքի մարզի զարգացման քաղաքականությունը սերտորեն համակարգվում է նախարարությունների միջոցով և իրականացվում միջազգային, ազգային և ենթազգային դերակատարների միջև համագործակցությամբ: << Գեղարքունիքի մարզի զարգացումը դեկավարվում է ռազմավարական տեսլականով, որի համաձայն մարզում կակտիվացվի զարգացման աճը, կապահովի համաշափություն և կայունություն:

13. << Գեղարքունիքի մարզի զարգացման ռազմավարությունը կենտրոնացած է գյուղատնտեսության, մասնավոր հատվածի, գրոսաշրջության գործարար միջավայրի բարելավման, մարդկային կապիտալի ամրապնդման, նորարարության և հիմնական ենթակառուցվածքների խթանման վրա:

III. ՆԵՐԿԱ ԻՐԱՎԻՃԱԿԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

3.1 ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Բնակչություն՝
01.01.2016թ. դրությամբ՝
231.8 հազար մարդ
Մարզկենտրոն՝
ք. Գավառ
Տարածաշրջաններ և
Քաղաքներ՝
Գավառ,
Ճամբարակ,
Մարգունի,
Սևան,
Վարդենիս

14. «Հեղարքունիքի մարզը գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքի արևելքում շրջապատելով Սևանա լիճը։ Մարզը հյուսիսից սահմանակից է «Հավուշի և Լոռու մարզերին, արևելից՝ պետական սահմանով, սահմանակից է Աղրբեջանի Հանրապետությանը, հարավից՝ «Վայոց Ձորի մարզին, հարավ-արևմուտքից՝ «Արարատի մարզին և արևմուտքից՝ «Կոտայքի մարզին։ Մարզի ամենաերկար ծգվածությունը հյուսիս-արևմուտքից հարավ-արևելք կազմում է 115 կմ, արևմուտքից-արևելք՝ 85 կմ։ Մարզն իր մեջ ընդգրկում է Գավառի, Ճամբարակի (նախկին՝ Կրասնոսելսկ), Մարտունու, Սևանի և Վարդենիսի տարածաշրջանները։ Մարզկենտրոնը՝ Գավառ քաղաքն է։ «Հեղարքունիքն ամենախոշոր մարզն է՝ տարածքը կազմում է 5349 քառ. կմ և զբաղեցնում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքի 18%-ը։

Այլուսակ 1. Մարզի հողային ֆոնդը ըստ նպատակային նշանակության (2016թ.)

Նպատակային նշանակություններ	Ընդամենը (հա)	Տոկոսային հարաբերությունը (%)
1.Գյուղատնտեսական նշանակության հողեր	345528.0	64.6
2. Բնակավայրերի հողեր	21530.9	4.02
3. Արդյունաբերության ընդերքօգտագործման և այլ արտադրական նշանակության	3690.7	0.69
4. Էներգետիկայի, կապի, տրանսպորտի և այլ կոմունալ ենթակառուցվածքների օբյեկտների	1381.4	0.26
5. Հատուկ պահպանվող տարածքների հողեր	148600.1	27.78
6. Հատուկ նշանակության հողեր	259.6	0.05
7. Անտառային հողեր	11985.1	2.24
8. Ջրային հողեր	1321.0	0.25
9. Պահուստային հողեր	620.0	0.11
Ընդամենը հողեր	534916.8	100

Աղյուսը՝ «Հեղարքունիքի մարզի հողային հաշվեկշիռ»

15. Մարզի գյուղատնտեսական նշանակության հողերը կազմում են Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսական նշանակության հողերի 16.9%-ը:

16. Մարզն իր մեջ ներառում է 5 քաղաք՝ Գավառ, Ճամբարակ, Մարտունի, Սևան, Վարդենիս և 93 գյուղական բնակավայրեր:

17. Ամենախոր իջվածքը Գետիկ գետի կիրճն է (1325 մ), ամենաբարձր կետը՝ Աժդահակ լեռան գագաթը (3598 մ): Բարձր լեռներ են Սպիտակասարը (3555 մ), Վարդենիսը (3522 մ), Գեղասարը (3446 մ): Ամենաերկար գետերն են Արգիճին (51 կմ), Գավառագետը (47 կմ) և Մասրիկը (45 կմ), առկա են նաև խառնարանային լճեր՝ Աժդահակ և Արմաղան (մինչև 50 մ տրամագծով և 15 մ խորությամբ):

18. << Գեղարքունիքի մարզում է գտնվում բարձր լեռնային (բարձրությունը ծովի մակերևույթից 1900 մ) եզակի էկոհամակարգով Սևանա լիճը, որի մակերեսը կազմում է 1.26 հազ. քառ. կմ, ծավալը 35.8 մլրդ. խմ: Սևանա լիճը Հարավային Կովկասի քաղցրահամ ջրերի ամենամեծ ավազանն է, որը հանրապետության համար ունի առանձնահատուկ կարևորություն: Լիճը էական ազդեցություն ունի ողջ մարզի ոչ միայն բնապահպանական հավասարակշռության, այլ նաև տնտեսության վրա: Կենսաբանական բազմազանության պահպանությունն ուղղված է Սևանա լիճի ավազանի բնական պաշարների երկարաժամկետ օգտագործման կարգավորմանը, որը կնպաստի ոչ միայն ավազանի, այլև ողջ հանրապետության սոցիալ-տնտեսական զարգացմանը:

19. Մարզի տարածքում է գտնվում «Սևան ազգային պարկը» (կազմավորվել է 1978թ-ին): Այն զբաղեցնում է Սևանի միջլեռնային գոգավորության հատակը կազմող Սևանա լիճ և դրա հատակից ազատված տարածքները: Մակերեսը՝ 147.5 հազար հեկտար, որից 24.9 հազար հեկտարը առափնյա ցամաքային տարածքներ են: Այստեղ պահպանվել են բույսերի 1600 և կենդանիների 330 տարատեսակներ: Տարածքում շատ են հրաբխային կոները, որոնցից հայտնի են հատկապես Արմաղանն ու Աժդահակը, որոնց խառնարաններում գտնվում են համանուն լճերը: Գլխավոր լեռնաշղթաներն են Գեղամա, Արեգունի, Արևելյան Սևանի, Վարդենիսի: Սևանի ավազանն արգավանդ հողերով հարուստ է, հատկապես կարևոր է Մասրիկի դաշտը՝ 1900-2200մ բարձրություններում: Այն կազմում է շուրջ 10000 հեկտար՝ մարզի վարելահողերի մոտ 12.3%:

20. Կիման բարեխառն լեռնային է, ծմեռները ցուրտ են, առաջանում է կայուն ձնածածկով: Հունվարյան միջին ջերմաստիճանը -5° - 10° է: Ամառները տաք են, արևոտ: Միջին ջերմաստիճանն հասնում է $+18^{\circ}$ - $+20^{\circ}$: Տեղումները քիչ են՝ 400-450 մմ, իսկ բարձրադիր շրջաններում մինչև 1000 մմ, արևային օրերի քանակը կազմում է 125 օր:

21. Արդյունաբերության հիմնական ուղղությունը հանքագործական արդյունաբերությունն է: Օգտակար հանածոներից մեծ արժեք են ներկայացնում ոսկու (Սոլթք), քրոմիտի (Շորժա), տորֆի, բազալտի, բնական շինանյութերի, հանքային ջրերի (Գավառ, Լիճը) և այլ պաշարները: Մետաղական հանքաքարերի արդյունահանման ոլորտում առաջավոր դիրք է զբաղեցնում «ԳԵՐՊՐՈՄԱՅՆԻՆԳ ԳՈԼԴ» ՍՊԸ-ն: 2014 թվականին << Գեղարքունիքի մարզում մետաղական հանքաքարի թողարկված արտադրանքի ծավալը, ընթացիկ գներով հաշվարկված կազմել է 8279.1 մլն դրամ, իսկ 2015 թվականին՝ 12855.4 մլն դրամ: Աճը կազմել է 4576.3 մլն դրամ կամ ավելացել է 55%-ով: Հանքագործական արդյունաբերության և բաց հանքերի շահագործման ոլորտներում հատկապես կրաքարի (Արտանիշի), քրոմիտի (Շորժա), բազալտի, բնական շինանյութերի և այլ պաշարների մասով մարզում թողարկված արտադրանքի ծավալը, ընթացիկ գներով հաշվարկված կազմել է 2014 թվականին կազմել է 27.7 մլն դրամ, իսկ 2015 թվականին՝ նվազել է հասնելով 22.0 մլն դրամի: Նվազումը կազմել է 5.7 մլն դրամ կամ 20.6%:

22. Մշակող արդյունաբերության ոլորտում հատկապես սննդի արտադրությունում մարզում թողարկված արտադրանքի ծավալը, ընթացիկ գներով հաշվարկված կազմել է

2014 թվականին կազմել է 9 580.9 մլն դրամ, իսկ 2015 թվականին աճել է հասնելով 9731.4 մլն դրամի: Աճը կազմել է 150.5 մլն դրամ կամ ավելացել է 1.5%-ով:

23. << Գեղարքունիքի մարզն ունի առավելապես գյուղատնտեսական ուղղվածություն: Մարզում գյուղատնտեսությունում աշխատում է շուրջ 66 000 մարդ: Տարածաշրջանում լայն տարածում է գտել անասնաբուծությունը, մեղվաբուծությունը, ձկնարդունաբերությունը (հիմնական հենքը Սևանա լիճն է), և բուսաբուծությունը՝ հատկապես կարտոֆիլի ու հացահատիկի մշակությունը:

24. Մարզի ինժեներակարգաբանական և սեյսմատեկտոնական պայմանները բավականաչափ բարդ են: Սևանա լիճ հյուսիս-արևելյան և հյուսիսային ափերով անցնում է ակտիվ տեկտոնական ճեղքածք՝ 0.5-0.6 սմ/տարի շարժումով: Գրունտների առավելագույն արագացումները գրանցված են Սևանա լիճ հյուսիս-արևելյան և արևելյան ափերում: Կապիտալ շինարարության համար առավել բարենպաստ են մարզի հարավային և արևմտյան հատվածները, որտեղ գրունտների առավելագույն արագացումները տատանվում են 0.5-0.6 սմ/տարի:

25. Մարզի զարգացման խոչընդոտներից է համարվում երկարատև, ցուրտ ձմեռը, բարձր լեռնային գոտիներում գտնվելը և Աղբքեցանի Հանրապետության հետ սահմանամերձ լինելը, մարզի նոսր բնակեցված լինելը ու որոշ բնակավայրերի մեծ հեռավորությունը մարզկենտրոնից:

3.2 ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿ

26. << Գեղարքունիքի մարզը իրենից ներկայացնում է Հայաստանի ոչ խիտ բնակեցված մարզերից մեկը, բնակչության խտությունը կազմում է 43 մարդ/1կմ²: 2016թ. տարեսկզբի դրությամբ մարզի մշտական բնակչության թվաքանակը կազմել է 231.8 հազ. մարդ, որից մեծ մասը՝ 162.6 հազար մարդ կամ 70.2%-ը գյուղական, իսկ 69.2 հազար մարդ կամ 29.8%-ը քաղաքային բնակչությունն է: Տղամարդկանց թվաքանակը կազմում է 116.5 հազար մարդ կամ բնակչության 50.2%, իսկ կանանց թվաքանակը՝ 115.3 հազար մարդ, որը կազմում է բնակչության 49.8%-ը: << Գեղարքունիքի մարզի մշտական բնակչությունը 2012-2016թթ. ժամանակահատվածում նվազել է 1.5%-ով, այսինքն՝ 235.4 հազարից հասնելով 231.8 հազարի (3600 մարդ): Նույն ժամանակահատվածում քաղաքային բնակչությունը ևս նվազել է՝ 71.5 հազարից հասնելով 69.2 հազարի, այսինքն 3.2%-ով կամ (2300 մարդ), իսկ գյուղական բնակավայրերում՝ 163.9 հազարից նվազել է 162.6 հազարով, այսինքն՝ 0.8%-ով կամ (1300 մարդ):

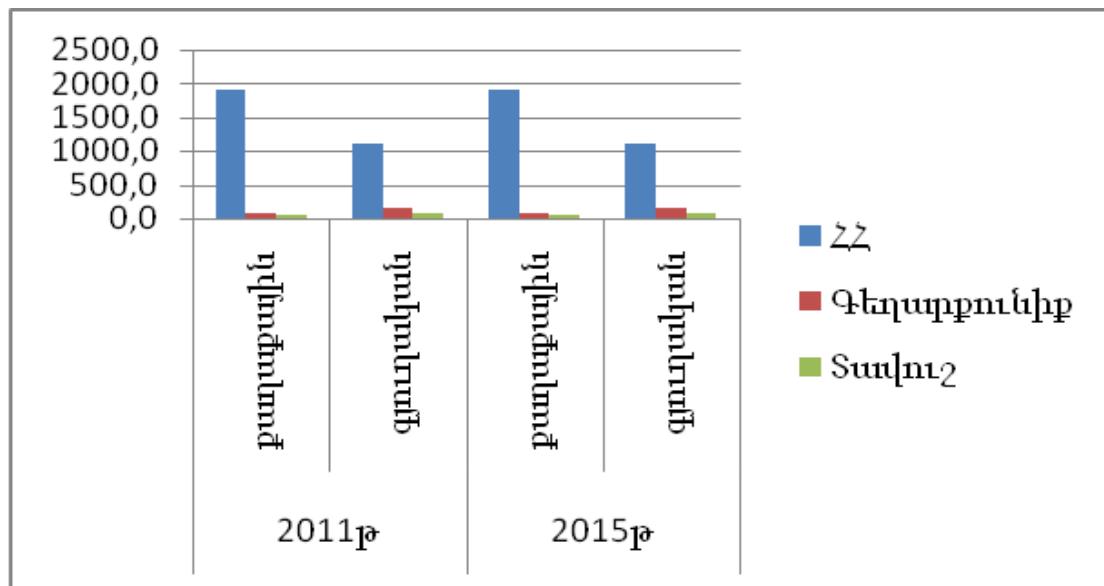
Այլուսակ 2. << Գեղարքունիքի մարզի մշտական բնակչությունը 2012 և 2016 01/01 դրությամբ

	2012	2016	2012-2016թթ. բնակչության թվաքանակի փոփոխությունը %
Հայաստանի Հանրապետություն	3.021.400	2. 998.600	99.2
Գեղարքունիք	235.400	231.800	98.5

Աղբյուր՝ Ազգային վիճակագրական ծառայություն: Մշտական բնակչության թվաքանակը 2012-2016թթ. <http://armstat.am/file/doc/99500793.pdf>

27. Մարզի բնակչության խտությունը (43 մարդ 1 կմ²) ցածր է հանրապետության միջին մարզային ցուցանիշից (101 մարդ 1 կմ²) շուրջ 2 անգամ (ներառելով Երևանը): Մարզը բնակչության խտությամբ մոտ է հարակից << Տավուշի մարզին (46 մարդ 1 կմ²), << Վայոց մարզին (22 մարդ 1 կմ²) և շուրջ 78 մարդով զիջում է բնակչության խտությամբ << Կոտայքի մարզին (122 մարդ 1 կմ²):

Գծապատկեր 1. << Գեղարքունիքի մարզի մշտական բնակչության թվաքանակի թվի փոփոխությունները գյուղական և քաղաքային համայնքներում 2011–2015թթ. ընթացքում համեմատած <<-ն և << Տավուշի մարզի ցուցանիշների հետ

Աղյուրը՝ Ազգային վիճակագրական ծառայություն: Քաղաքային/ գյուղական մշտական բնակչության միջին տարեկան թվաքանակի ցուցանիշները 2011-2015թթ..

http://armstat.am/file/article/demog_2016_2.pdf

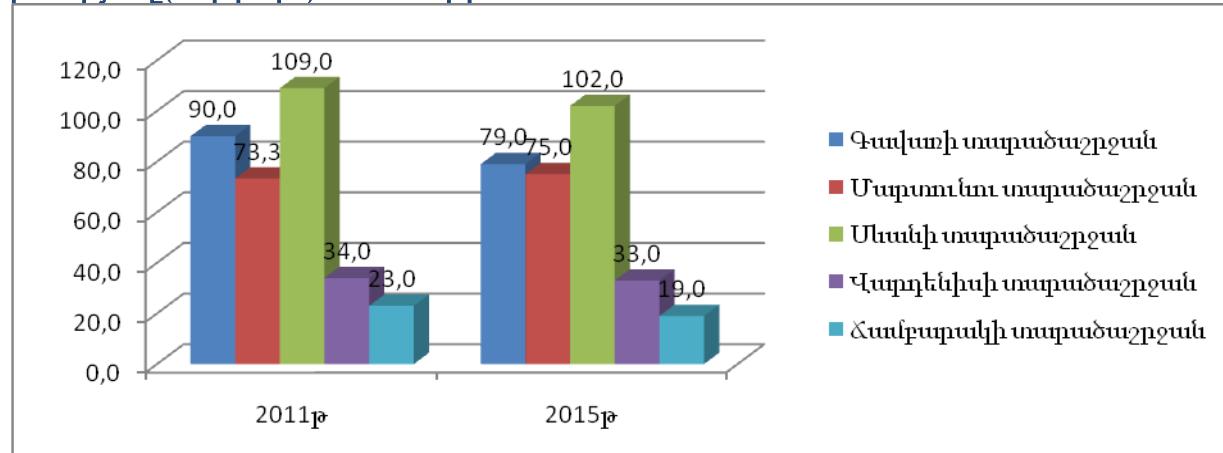
28. Վերը նշված գծապատկերում երևում է միգրացիայի ցուցանիշները, ըստ տարիների: Մարզի գյուղական և քաղաքային համայնքներում 2011-2015թթ. նկատվել է բնակչության արտագաղթի աճ, որը պայմանավորած է հիմնականում սոցիալ-տնտեսական իրավիճակով: Արտագաղթը գյուղական համայնքներից իր տոկոսային մեծությամբ համեմատական է հանրապետության միջին ցուցանիշների հետ, իսկ քաղաքային բնակավայրերից արտագաղթի տեմպերը շուրջ 10 անգամ ավել է, քան հանրապետության միջին ցուցանիշը: Հանրապետության քաղաքային համայնքներից արտագաղթել է 2012-2015թթ.' 5700 մարդ, այդ թվում << Գեղարքունիքի մարզի քաղաքներից՝ 2300 մարդ: 2011 թվականի մարդահամարի տվյալներով << Գեղարքունիքի մարզում քաղաքային բնակչությունը կազմել է 71.4 հազար մարդ, որը կազմում է ընդհանուր բնակչության 30.4%, գյուղական բնակչությունը կազմել է 163.7 հազար մարդ, որը կազմում է ընդհանուր բնակչության 69.6%: 2015 թվականի տարեսկզբի դրությամբ քաղաքային բնակչությունը <<-ում կազմել է 1912.9 հազար մարդ, որը կազմում է ընդհանուր բնակչության 63.5%, գյուղական բնակչությունը կազմել է 1097.7 հազար մարդ, որը կազմում է ընդհանուր բնակչության՝ 36.5%: << Գեղարքունիքի մարզում քաղաքային բնակչությունը կազմել է 70.2 հազար մարդ, որը կազմում է ընդհանուր բնակչության՝ 30.1%, գյուղական բնակչությունը կազմել է 162.8 հազար մարդ, որը կազմում է ընդհանուր բնակչության՝ 69.9%, իսկ << Տավուշի մարզում քաղաքային բնակչությունը կազմել է 53.5 հազար մարդ, որը կազմում է ընդհանուր բնակչության՝ 42.2%, գյուղական բնակչությունը կազմել է 73.2 հազար մարդ, որը կազմում է ընդհանուր բնակչության՝ 57.8%:

Այլուսակ 3. <<Գեղարքունիքի մարզի բնակչության գենդերային կազմի դինամիկան 2011-2015թ.»

	2011		2012		2013		2014		2015		(%)
	կին	տղամ արդ									
Բնակչությունը	49.4	50.8	44.3	50.7	49.4	50.6	49.5	50.5	49.7	50.3	
Ծնվածներ	44.2	55.8	44.7	55.3	45.9	54.1	46.6	53.4	44.9	55.1	
Մահացածներ	47.8	52.2	46.0	54.0	47.8	52.2	48.7	51.3	47.4	52.6	

Աղյուրը՝ Ազգային վիճակագրական ծառայություն՝ Բնակչության (ըստ սեռերի) բնական շարժի հիմնական ցուցանիշները 2011-2015թթ. <http://armstat.am/file/doc/99500793.pdf> *Ըստ միջն տարեկան ցուցանիշների:

Գծապատկեր 2. <<Գեղարքունիքի մարզի հինգ տարածաշրջանների բնակչության խտությունը(մարդ/1կմ²) 2011-2015թթ.

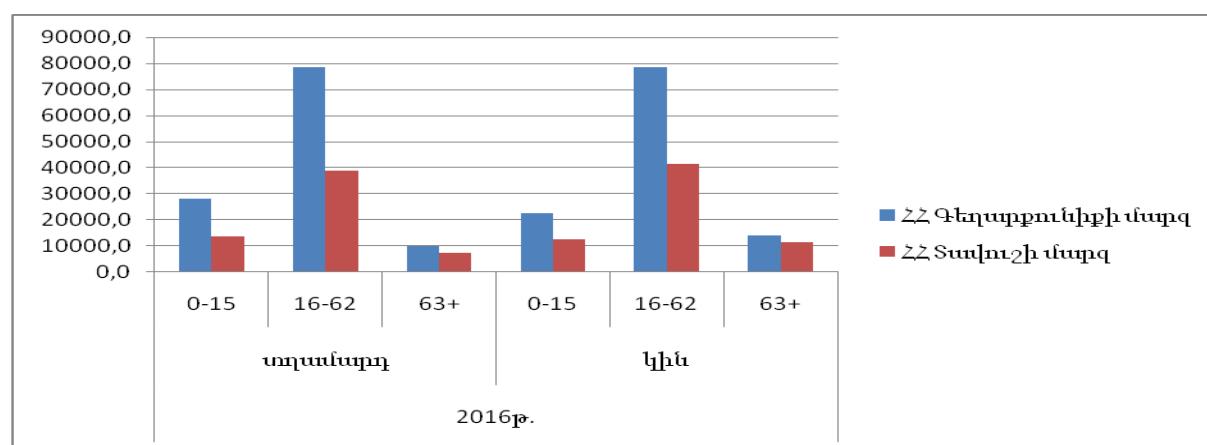

Աղյուրը՝ <<Գեղարքունիքի մարզպետարանի աշխատակազմի Զարգացման ծրագրերի և վերլուծության բաժին

29. 2016թ. տարեսկզբի դրությամբ <<Գեղարքունիքի մարզի մշտական բնակչության մեծամասնությունը կուտակված է Սևանի, Մարտունու և Գավառի տարածաշրջանում՝ հասցնելով բնակչության խտությունը մեկ քառակուահ կիլոմետրի վրա 76-101 մարդ, այստեղ են բնակվում մարզի բնակչության շուրջ 77.8% և մակերեսով կազմում է մարզի՝ 41.7%, իսկ ամենացածր խտությունը՝ Ճամբարակի և Վարդենիսի տարածաշրջանում է՝ մեկ քառակուահ կիլոմետրի վրա կազմել է 19-33 մարդ, որտեղ բնակվում են մարզի 22.2% բնակչները, իսկ տարածքը կազմում է՝ 34.6%: (Տարածքի 23.7%-ը կազմում է Սևանա լիճը):

Գծապատկեր 3. <<Գեղարքունիքի և <<Տավուշի մարզերի մշտական բնակչությունն ըստ սեռերի և տարիքային խմբերի 2016 թվականին

(մարդ)

30. 2016 թվականի առաջին կեսին ծնունդներն ըստ սեռերի << Գեղարքունիքի մարզում կազմել է 120 տղա, 100 աղջկ: << Գեղարքունիքի մարզի բնակչության միջին տարիքը մեծանում է, այսպես 2016թ. տարեսկզբի դրությամբ 15 տարեկան էին բնակչության՝ 21.9%, 16-62 տարիքային հասակում են գտնվում մարզի բնակչության՝ 67.8%, իսկ 63-ից բարձր՝ 10.3%-ը: Նոյն ժամանակահատվածում <<ում մինչև 15 տարեկան էին ընդհանուր բնակչության համապատասխանաբար՝ 20.8%-ը, 16-62 տարիքային հասակում են գտնվում << ընդհանուր բնակչության՝ 66.3%, իսկ 63-ից բարձր՝ 12.9%-ը:

31. << 2011թ. մարդահամարի տվյալներով մարզում տարրական կրթություն ունեն 20 999 մարդ, որը կազմում է մարզի 6 և բարձր տարիքի բնակչության՝ 9.8%-ը, իմանական կրթություն ունեն 22 781 մարդ՝ 10.6%, միջնակարգ կրթություն ունեն 111 501 մարդ՝ 51.9%, միջնակարգ մասնագիտական կրթություն ունեն 24 807 մարդ՝ 11.5%, բարձրագույն կրթություն ունեն 20 596 մարդ՝ 9.6%:

32. << Գեղարքունիքի մարզի բնակչությունը իմանականում հայեր են, որոնք կազմում է ընդհանուր բնակչության 99.7%-ը: Կան նաև ոռուներ, հոգներ, եզրիներ և այլ ազգեր: Ազգային փոքրամասնությունները իմանականում ունեն ամուսնական կապեր հայերի հետ և տեղի է ունեցել ազգային առանձնահատկությունների միաձուլում հայկական ազգային ավանդույթների հետ:

3.3 ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ

33. << Գեղարքունիքի մարզում 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ կա 5 քաղաքային և 87 գյուղական համայնք: Գյուղական բնակչությունը տեղաբաշխված է անհամամասնորեն: Մարզի գյուղական համայնքներում մեծ տեսակարար կշիռ են կազմում խոշոր գյուղական համայնքները, որտեղ բնակվում են մարզի գյուղական բնակչության՝ 67.7%, խոշոր բնակավայրերի թիվը 21 կամ բնակավայրերի՝ 23.4%, իսկ փոքր գյուղական համայնքներում բնակվում են գյուղական բնակչության մոտ՝ 13%, փոքր բնակավայրերի թիվը՝ 47 կամ գյուղական բնակավայրերի՝ 53.5%:

34. Գավառ քաղաքը << Գեղարքունիքի մարզկենտրոնն է: Գտնվում է Գեղամալեռնաշղթայի արևելյան լանջին, Գավառագետի ստորին հոսանքի ավազանում: <<Եռավորությունը Երևանից 98կմ է, Սևան երկաթուղային կայարանից՝ 36 կմ: Համայնքի բնակչության թիվը 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ կազմում է 19 500 մարդ: Ըստ բնակչության քանակության հանդիսանում է հանրապետության 15-րդ քաղաքը, այստեղ է բնակվում մարզի քաղաքային բնակչության շուրջ՝ 28.2%: Համայնքի վարչական սահմաններում ընդգրկված հողերի ընդհանուր մակերեսը կազմում է 25 013.08 հա, որից բնակավայրերի հողերը՝ 1 481.80 հա: Գավառ քաղաքը ունեցել է զարգացած արդյունաբերական համալիր, սակայն կազմակերպությունների մեծ մասը կամ լուծարվել են կամ գործում են իրենց հզորության աննշան մասով: Քաղաքի արդյունաբերության հիմնական ուղղությունը եղել է մշակող արդյունաբերությունը, որի մեջ առավել մեծ տեսակարար կշիռ են ունեցել մեքենաշինության, շինանյութերի, թեթև և սննդի արդյունաբերության ճյուղերը: Կարևոր ռազմավարական նշանակություն ունի Գավառի օդանավակայանը, որն անհրաժեշտ է վերագործարկել: Գավառ քաղաքի բնակչության նվազումը մինչև 2011 թվականից մինչև 2016թ. կազմել է՝ 6.5%, որը գերազանցում է միջին մարզային ցուցանիշը շուրջ 4 անգամ և քաղաքային բնակչության նվազման միջին Հանրապետական ցուցանիշը շուրջ 20 անգամ: Գավառ քաղաքից են արտագարքել մարզի քաղաքային բնակչության շուրջ՝ 56%-ը: Քաղաքի բնակչության նվազմանը նաև նպաստում է ցածր ծննդյան գումարը: Գավառ քաղաքի հիմնական զարգացման խնդիրներից է հանդիսանում պոստ ինդուստրիալ չօգտագործվող, լրված տարածքները: Գավառ

քաղաքը 1980-ական թվականներին հանդիսացել է արդյունաբերական կենտրոն, այստեղ աշխատել և գործել են 8-ից պետք իշուղոյ արդյունաբերական գործարաններ, որոնցից ներկայումս չկան գործող կազմակերպություններ: Քաղաքում առկա է պոստ ինդուստրիալ տարածքների բարեկարգման և կրկնակի օգտագործման խնդիր: Այսպիսի տարածքների ընդհանուր մակերեսը կազմում է 84.77 հա, որից 4.79 հա քաղաքու սեփականություն, 38.54 հա իրավաբանական անձի սեփականություն, իսկ 41.44 հա համայնքային սեփականություն: Այս տարածքները կազմում են քաղաքի ընդհանուր տարածքի՝ 12%-ը: Գավառ քաղաքի զարգացման խնդիրներից է հաղթանական նաև գործազրկությունը, որը կազմում է 1152 մարդ: Այն հանդիսանում է արտագաղթի խթաններից մեկը:

35. Սևան քաղաքը տեղակայված է Սևանա լճի հյուսիս-արևմտյան ափին, Երևանից 66 կմ հյուսիս-արևելք: Քաղաքի բնակչության թիվը 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ կազմում է՝ 19 200 մարդ, ըստ բնակչության քանակության հանդիսանում է հանրապետության 16-րդ քաղաքը, այստեղ է բնակվում մարզի քաղաքային բնակչության՝ շուրջ 27.7%-ը: Գտնվում է ծովի մակերևույթից 1920 մ բարձրության վրա և գրադարձնում է 1784.68 հա տարածք, որից բնակչությունը՝ 810 հա: Համայնքն իր ափամերձ տարածքներով զբոսաշրջության, հանգստի, առողջարանային հիմնայի բնակավայր է: Այն առանձնանում է ջրային ռեսուրսներով, բնապահպանական և մշակութային հուշարձաններով: Քաղաքում նախկինում գործել են 12 մանր արդյունաբերական, 1 շինարարական, տրանսպորտային, 38 ծառայություններ մատուցող, 129 մանրածախ առևտորի գործող օբյեկտներ, որոնցից 6-ը հանրային սննդի օբյեկտներն են, 4-ը սպառողական ապրանքների և 1-ը գյուղատնտեսական արտադրանքի շուկա: Քաղաքի արդյունաբերության հիմնական ուղղությունները եղել են մշակող արդյունաբերությունը, որի մեջ առավել մեծ տեսակարար կշիռ են ունեցել շինանյութերի, քիմիական, սննդի և մեքենաշինության արդյունաբերության արտադրությունները: Քաղաքում առկա է պոստ ինդուստրիալ տարածքների բարեկարգման և կրկնակի օգտագործման խնդիր: Այսպիսի տարածքների ընդհանուր ծավալը կազմում է 123.45 հա, որից 2.99 հա քաղաքու սեփականություն, իսկ 120.46 հա համայնքային սեփականություն: Սևան համայնքի վարչական սահմանում ընդգրկված է Գագարին գյուղը, որի տարածքը կազմում է 147.03 հա: Պոստ ինդուստրիալ տարածքները հիմնականում գտնվում են Գագարին թաղամասում (գյուղում), որտեղ բնակվում է 1 379 մարդ, կամ Սևան քաղաքի բնակչության շուրջ 7%-ը: Գործարանների շուրջ՝ 90%-ը չեն աշխատում, այսպիսի տարածքները կազմում են Սևան քաղաքի տարածքի շուրջ՝ 7%-ը: Սևան քաղաքի բնակչությունը 2011 թվականից մինչև 2016 թվականը գրեթե մնացել է անփոփոխ (նվազել 100 մարդով, կամ 0.5%), որը շատ մոտ է քաղաքային բնակչության նվազման միջին Հանրապետական ցուցանիշին: Սևան քաղաքի հիմնական զարգացման խնդիրներից է հանդիսանում աշխատատեղերի բացակայությունը, ներդրումների պակաս, ներքին ու արտագաղթը և այլ հիմնախնդիրներ:

36. Մարտունի քաղաքը գտնվում է Սևանա լճի հարավ-արևմուտքում՝ Երևանից 126կմ հեռավորության վրա, մարզկենտրոնից 33 կմ է: Քաղաքի բնակչության թիվը 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ կազմում է՝ 12200 մարդ, ըստ բնակչության քանակության հանդիսանում է հանրապետության 25-րդ քաղաքը, այստեղ է բնակվում մարզի քաղաքային բնակչության շուրջ՝ 17.6%-ը: Զբաղեցնում է 4514.14 հա տարածք, որից բնակչությունը՝ 602.2 հա: Քաղաքի արդյունաբերության հիմնական ուղղությունը նախկինում եղել է մշակող արդյունաբերությունը, որի մեջ առավել մեծ տեսակարար կշիռ են ունեցել մեքենաշինության, շինանյութերի, քիմիական և սննդի արդյունաբերության ճյուղերը: Մարտունի քաղաքի բնակչության նվազումը 2011 թվականից մինչև 2015 թվականը կազմել է՝ 5.4%, որը գերազանցում է միջին մարզային ցուցանիշը շուրջ 3.5 անգամ և քաղաքային բնակչության նվազման միջին Հանրապետական ցուցանիշը շուրջ

18 անգամ: Այստեղից են արտագաղթել մարզի քաղաքային բնակչության շուրջ՝ 30%-ը: Քաղաքի բնակչության նվազմանը նաև նպաստում է ցածր ծննդիրությունը: Մարտունի քաղաքի հիմնական զարգացման խնդիրներից է հանդիսանում աշխատատեղերի բացակայությունը, ներդրումների պակաս, ներքին ու արտաքին արտագաղթը և այլ հիմնախնդիրներ: Քաղաքում առկա է պոստ ինդուստրիալ տարածքների բարեկարգման և կրկնակի օգտագործման խնդիր: Այսպիսի տարածքների ընդհանուր ծավալը կազմում է 66.85 հա, կամ քաղաքի տարածքի 5.3%, որից 25.23 հա քաղաքացու սեփականություն, 41.37 հա իրավաբանական անձի սեփականություն, իսկ 0.05 հա համայնքային սեփականություն: Վերը նշված կազմակերպությունների շուրջ 80%-ը չեն աշխատում:

37. Վարդենիս քաղաքը գտնվում է <<Գեղարքունիքի մարզի հարավարևելյան մասում, Մասրիկ գետի հովտում, համանուն արտեզյան ավազանի տարածքում: Հանրապետության մայրաքաղաք Երևանից 170 կմ, մարզկենտրոնից 75 կմ հեռավորության վրա: Համայնքի վարչական տարածքը կազմում է 3 761.2 հա, որից քաղաքի տարածքը՝ 923.7 հա: Համայնքի բնակչության թիվը 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ կազմում է՝ 12600 մարդ, ըստ բնակչության քանակության հանդիսանում է հանրապետության 24-րդ քաղաքը, այստեղ է բնակչում մարզի քաղաքային բնակչության շուրջ՝ 18.2%-ը: Քաղաքի արդյունաբերության հիմնական ուղղությունը մշակող արդյունաբերությունն է, որի մեջ առավել մեծ տեսակարար կշիռ ունի սննդի արդյունաբերությունը: Ընդլայնման մեծ հեռանկարներ կան հատկապես հանքավայրերի շահագործման և գյուղատնտեսական մթերքի վերամշակման ուղղություններում: Վարդենիս քաղաքի բնակչությունը 2011 թվականից մինչև 2016 թվականը գրեթե մնացել է անփոփոխ (նվազել 100 մարդով, կամ 0.5%), որը շատ մոտ է քաղաքային բնակչության նվազման միջին Հանրապետական ցուցանիշին Վարդենիս քաղաքի հիմնական զարգացման խոչընդոտներից է հանդիսանում աշխատատեղերի բացակայությունը, ներդրումների պակաս, ներքին ու արտաքին արտագաղթը և սահմանամերձ լինելը:

38. Ճամբարակ (մինչև 1996-ը՝ Կրասնոսելսկ) քաղաքը գտնվում է մարզի հյուսիս-արևելյան մասում, <<արևելյան սահմանից 1 կմ հեռավորության վրա: Լեռնային բնակավայր է, ծովի մակերևույթից միջին բարձրությունը 1860 մ է: Հեռավորությունը մայրաքաղաք Երևանից 125 կմ է, իսկ մարզկենտրոն Գավառից՝ 90 կմ: Զբաղեցնում է 9 707.55 հա տարածք, որից բնակավայրը՝ 455.57 հա: Բնակչության թվաքանակը 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ՝ 5700 մարդ, ըստ բնակչության քանակության հանդիսանում է հանրապետության 36-րդ քաղաքը, այստեղ է բնակչում մարզի քաղաքային բնակչության շուրջ 8.2%-ը: Ճամբարակ քաղաքի բնակչության նվազումը 2011 թվականից մինչև 2015 թվականը կազմել է 1.75%, որը մոտ է միջին մարզային ցուցանիշին և գերազանցում է քաղաքային բնակչության նվազման միջին հանրապետական ցուցանիշը շուրջ 2 անգամ:

Ճամբարակ քաղաքում են գտնվում մարզի քաղաքային բնակավայրերի (փողոցներ) ճանապարհների 7.8%-ը և բնակավայրերի ասֆալտապատ փողոցների 2.4%-ը, կուտակված է մարզի բազմաբնակարան շենքերի 6.3%-ը, կամ 24 շենք: Ճամբարակի տարածաշրջանում է գտնվում մարզի բնական անտառների ավելի քան 90%-ը: Ճամբարակ քաղաքի հիմնական զարգացման խնդիրներից է հանդիսանում աշխատատեղերի բացակայությունը, ներդրումների պակաս, ներքին և արտաքին արտագաղթը և սահմանամերձ տարածքը:

39. Գեղարքունիքի մարզի քաղաքային համայնքների զարգացման հիմնախնդիրները: Մարզի բոլոր 5 քաղաքները ունեն բնակավայրի գլխավոր հատակագծեր, որոնց հիման վրա իրականացվում են հողերի օտարման, օգտագործման և քաղաքաշինական գործունեություն:

40. Մարզի 4 քաղաքները՝ Գավառը, Սևանը, Մարտունին, Վարդենիսը տեղակայված են ինտենսիվ յուրացված տարածագոտիներում և շրջապատված են արժեքավոր

գյուղատնտեսական հողերով, իսկ Վարդենիս, Գավառ, Մարտունի քաղաքները տեղակայված են արտեզյան, խմելու, հանքային ջրերի ավազանների վրա:

41. Ինժեներական ենթակառուցվածքներով (հիմնականում կոյուղացման) ցածր մակարդակները ստեղծում են ստորերկյա և Սևանա լճի ջրերի ռազմավարական նշանակության պաշարների աղտոտման վտանգ: Մարզի միայն Ճամբարակ քաղաքն է գտնվում թույլ յուրացված գոտում, ունի տարածքային զարգացման հնարավորություններ իր համայնքի սահմաններում: <<Գեղարքունիքի մարզի ինտենսիվ յուրացված գոտու քաղաքների համար (Գավառ, Սևան, Մարտունի, Վարդենիս) առանձնահատուկ նշանակություն ունի քաղաքների տարածքային զարգացման նպատակային սահմանափակումների ամրագրումը, որի կարևորագույն չափանիշը շրջակա միջավայրի պահպանման խնդիրն է: Քաղաքների հետագա զարգացումը հիմնականում նախատեսվում է ներքին ռեզերվների և տարածքների քաղաքաշինական յուրացման ինտենսիվության մակարդակի բարձրացման հաշվին, քանի որ քաղաքների տարածքների 30-35%-ը դեռևս շատ էքստենսիվ է օգտագործվում: Քաղաքային բնակավայրերի զարգացումը պայմանավորված է նաև Գավառի օդանավակայանի վերագործարկմամբ, նախատեսված երկաթուղու կառուցման աշխատանքները ավարտին հասցնելը, սննդի ու տեքստիլ արդյունաբերական կազմակերպությունների աշխատանքը:

42. Մարզի պոստ ինդուստրիալ տարածքները հիմնականում չեն օգտագործվում, քանի որ Խորհրդային միության վիլոգումից հետո այդ տարածքները սեփականաշնորհվել են: Սեփականատերերը պոստ ինդուստրիալ տարածքները չեն օգտագործել բազմաթիվ սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ (ներդրումների և նոր տեխնոլոգիաների բացակայություն, վերապրոֆիլավորման խնդիր և այլն) պատճառներով:

3.4. ՏՐԱՆՍՊՈՐՏ, ԿԱՊ ԵՎ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

Աղբբեջանի սահման միջանական նշանակության ավտոճանապարհի երթևեկությունը ինտենսիվ է, ծանրաբեռնված է աշխատում հատկապես հունիս, հուլիս և օգոստոս ամիսներին, կապված Սևանա լճի հանգստյան գոտիների հետ:

43. <<Գեղարքունիքի մարզով են անցնում Մ4 Երևան-Սևան-Իջևան-Աղբբեջանի սահման, Սևան-Մարտունի-Գետափ,

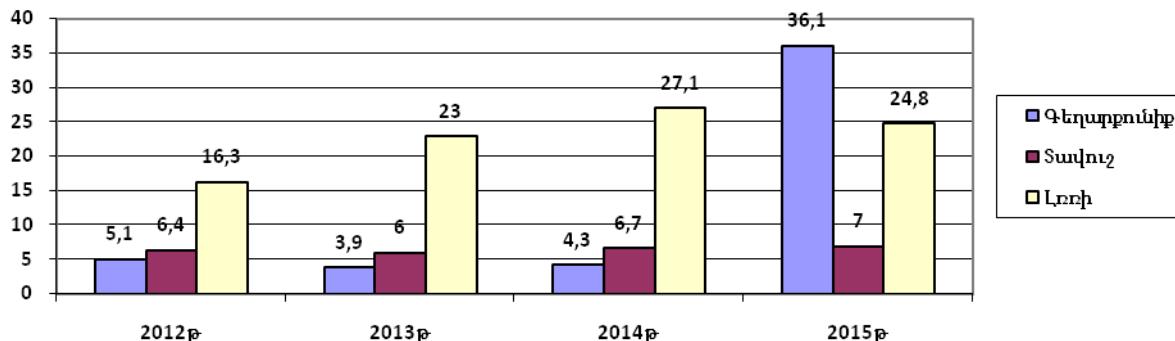
Մարտունի-Վարդենիս-ԼՂ սահման և Մ4-Շորժա-Վարդենիս միջանական նշանակության ավտոճանապարհները: <<

Գեղարքունիքի մարզի տնտեսության զարգացումն ամբողջապես կախված է ճանապարհային և երկաթուղային փոխադրումներից, չկան գործող օդանավակայաններ:

44. Երևան-Սևան-Իջևան-

Գծապատկեր 4. << Գեղարքունիքի ընդհանուր օգտագործման ավտոմոբիլային տրանսպորտի բեռնաշրջանառության ծավալ համեմատականը >>, Լոռու և << Տավուշի մարզի ցուցանիշների հետ

(մլն. տոննա-կմ)

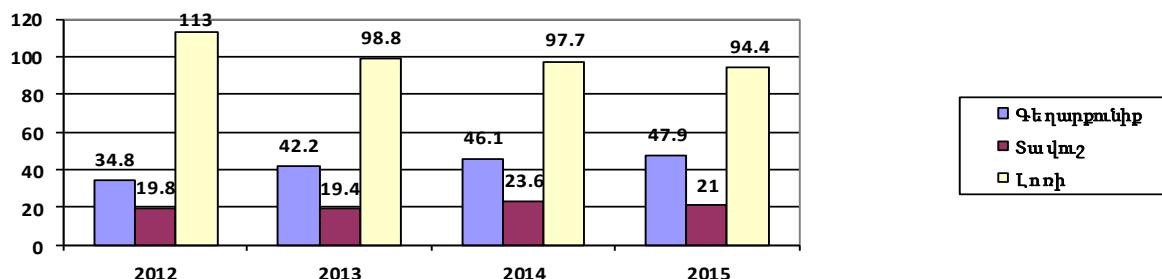

Աղբյուր՝ Ազգային վիճակագրական ծառայություն: Ընդհանուր օգտագործման ավտոմոբիլային տրանսպորտի ուղևորաշրջանառության և հանրապետական բեռնաշրջանառության ծավալները 2012-2015թթ. <http://armstat.am/am/?nid=50>

45. << Գեղարքունիքի մարզում 2012-2015 թվականներին բեռնաշրջանառության ցուցանիշը 5.1 մլն. տոննա-կմ-ից հասել է 36.1 մլն. տոննա-կմ: Աճը գրանցվել է հիմնականում Սոթքի և Արտանիշի հանքավայրերից արտահանվող հումքի պահանջարկով: Բեռնաշրջանառության համեմատականը << Տավուշի և << Լոռու մարզերի հետ բերված է գծապատկերում:

Գծապատկեր 5. << Գեղարքունիքի ընդհանուր օգտագործման ավտոմոբիլային տրանսպորտի ուղևորաշրջանառության ծավալի համեմատականը >> Լոռու և << Տավուշի մարզի ցուցանիշների հետ

(մլն. ուղևոր-կմ)

Աղբյուր՝ Ազգային վիճակագրական ծառայություն: Ընդհանուր օգտագործման ավտոմոբիլային տրանսպորտի ուղևորափոխադրումների ծավալները 2012-2015թթ. <http://armstat.am/am/?nid=50>

46. << Գեղարքունիքի մարզում 2012-2015 թվականներին ուղևորաշրջանառության ցուցանիշը 34.8 մլն. ուղևոր-կմ-ից հասել է 47.9 մլն. ուղևոր-կմ, որը հետևողականորեն աճել է: Մարզում ուղևորաշրջանառության ծավալների աճում է ամուան ամիսներին Սևանա լիճ հանգստյան գոտիների աշխուժացման հետ:

47. Ներհամայնքային ճանապարհների մատչելիությունը հաշվարկվում է ըստ ճանապարհային երթևեկության տևողության, բնակչության թվի՝ դեպի հարևան համայնքներ կամ Երևան: Միջավետական, հանրապետական և մարզային (տեղական) նշանակության ճանապարհների զգալի մասը անցնում է ձմեռային կլիմայական պայմաններ ունեցող լեռնային և բարձր լեռնային գոտիներով, ձմեռը հաճախակի դառնում են դժվարանցանելի, երթևեկության տևողությունը էապես ավելանում է:

Այլուսակ 4. Ներհամայնքային և միջիամայնքային ճանապարհների մատչելիությունը, 2015թ.

	Ներմարզային հասանելիություն, րոպե	Մարզից Երևան հասանելիություն, րոպե	Անհավասարությունը միջև ներհամայնքային հասանելիության միջև, %
Գեղարքունիք	31	74	239
Լոռի	16	92	575
Տավուշ	33	101	306

Աղբյուր՝ <<Գեղարքունիքի մարզպետարանի աշխատակազմի քաղաքաշինության վարչության Տրանսպորտի և ճանապարհաշինության բաժին

48. <<Գեղարքունիքի մարզի պատմամշակութային կենտրոնները գտնվում են Գավառի, Սևանի, Մարտունու և Վարդենիսի տարածաշրջաններում: Ստորև ներկայացվում է մարզի պատմամշակութային կենտրոնների հեռավորությունը Երևան քաղաքից, Սևան և Դիլիջան հանգստյան կենտրոններից:

Այլուսակ 5. <<Գեղարքունիքի մարզի համայնքներ, պատմամշակութային կենտրոններ

Համայնքներ	Հասանելիությունը՝ դեպի ազգային կենտրոններ (րոպե)		
	Երևան	Սևան	Դիլիջան
Գավառ	98	66	78
Սևան	66	-	41
Մարտունի	130	68	109
Վարդենիս	168	106	147

Աղբյուր՝ <<Գեղարքունիքի մարզպետարանի աշխատակազմի քաղաքաշինության վարչության Տրանսպորտի և ճանապարհաշինության բաժին

49. Մարզում ավտոտրանսպորտի երթևեկության համար առավել վտանգավոր հատվածներ են համարվում Սևան-Մարտունի-Գետափ միջպետական նշանակության ավտոճանապարհի Լճաշեն, Նորաշեն, Լճափ և Նորատուս, ինչպես նաև Մարտունի-Վարդենիս-ԼՂՀ սահման միջպետական նշանակության ավտոճանապարհի Ծովինար և Արծվանիստ համայնքների վարչական տարածքներով անցնող հատվածները, որտեղ պարբերաբար տեղի են ունենում ճանապարհատրանսպորտային պատահարներ, որոնք, երբեմն, ուղեկցվում են զոհերով:

50. 2015թ. մարզում գրանցվել են թվով 186 ճանապարհատրանսպորտային պատահարներ, որոնց արդյունքում արձանագրվել են 34 մահվան դեպք, իսկ 2016թ. 11 ամիսների ընթացքում գրանցվել են 271 ճանապարհատրանսպորտային պատահարներ, որոնց արդյունքում արձանագրվել են 31 մահվան դեպք:

51. Երկաթուղի: Մարզի տարածքով է անցնում Սոթք տանող երկաթգիծը, որի Ծաղկունք-Սոթք վագբուղու երկաթուղունը կազմում է 141 կմ: Մարզում գործում են Սևանի, Շորժայի, Վարդենիսի և Սոթքի երկաթուղային կայարանները, որոնք մարզի տնտեսության ակտիվացման ժամանակ կարող են մեծ խթան հանդիսանալ շահավետ բեռնափոխադրումների իրականացման համար: Երկաթուղային կայարանները ներկայում օգտագործվում են իրենց հնարավորությունների շուրջ 50%-ը: Սևան-Շորժա-Վարդենիս ուղղությամբ ներկայում գործում է երկու գնացք՝ որոնցով հիմնականում իրականացվում են բեռնափոխադրումներ, իսկ ամառվա ընթացքում նաև ուղևորափոխադրումներ: Հեռանկարում քննարկման առարկա կարող է դառնալ Հայաստան-Իրան երկաթուղու կառուցումը, որը կարող է անցնել <<Գեղարքունիքի մարզի տարածքով: Երկաթգծով իրականացված բեռնափոխադրումների ծավալներն հետևյալն են՝ 2013թ. 1.34 մլն.տոննա, 2014թ.՝ 1.31 մլն.տոննա, 2015թ.՝ 1.1 մլն.տոննա, 2016թ.՝ 1.3 մլն.տոննա:

52. Եռահաղորդակցություն: Մարզի տարածքում բջջային հեռախոսակապը և շարժական ինտերնետ կապն ապահովվում է հանրապետություն գործող բոլոր

օպերատորների կողմից, այն է՝ «Արմենթել» ՓԲԸ (Beeline ապրանքանիշ), «Ղ-Տելեկոմ» ՓԲԸ (Վիվա սելլ/ՄՏՍ ապրանքանիշ) և «ՅՈՒՐՈՄ» (Ucom ապրանքանիշ): «Արմենթել» ՓԲԸ (Beeline ապրանքանիշ) ՀՀ Գեղարքունիքի մարզում տեղակայված ավտոմատ հեռախոսակայանների միջոցով մատուցում է նաև ֆիքսված հեռախոսակապի ծառայություններ: Հայաստանի Հանրապետության փոստային կապի «Հայփոստթատ» ԲԲԸ ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի հինգ փոստային մասնաճյուղերը սպասարկում են մարզի 92 համայնքներին:

53. ՀՀ Գեղարքունիքի եթերային հեռուստահաղորդումները հեռարձակվում են «Հայաստանի հեռուստատեսային և ռադիոհաղորդիչ ցանց» ՓԲԸ Գեղարքունիքի տարածքային բաժնի կողմից սպասարկվող թվային կայանների միջոցով: Մարզի տարածքում հեռարձակվում են «Հ1», «Հ2», «RTR-PLANETA», «Արմենիա», «Կենտրոն», «Շանթ», «Երկիր Մեդիա», «Շողակաթ» և մարզի տարածքում տեղակայված՝ «ՔյավառTV», «ԶանգակTV» և «STV1» հեռուստաընկերությունների ծրագրերը: Մարզի ամբողջ տարածքը ընդգրկված է թվային հեռուստահաղորդումների ծածկույթում: Մարզի բնակավայրերը գրեթե ամբողջությամբ ապահովված են ինտերնետ ծածկույթով և կաբելային հեռուստատեսությամբ:

3.5 ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐ

54. Մարզի տարածքում գործում են 816.4 կմ ավտոճանապարհներ, որից միջավետական նշանակության 283.1 կմ, հանրապետական նշանակության 113.4 կմ և մարզային (տեղական) նշանակության 419.9 կմ: Հիմնանորոգված են միջավետական նշանակության ճանապարհներից 269.6 կմ, հանրապետական նշանակության ճանապարհներից 86.3 կմ և մարզային (տեղական) նշանակության ճանապարհներից 151.6 կմ: Ընդհանուր առմամբ հիմնանորոգված է մարզի պետական նշանակության ճանապարհներից 499.5 կմ, որը կազմում է ճանապարհային ցանցի 61.2%-ը:

Աղյուսակ 6. Մարզում ճանապարհային ցանցի խտությունը

Նշանակություն	Երկարությունը, (կմ)	Խտությունը 1կմ. ք հաշվով (կմ / կմ ք)	Խտությունը 10 000 բնակչի հաշվով, (կմ / 10 000 բնակիչ)
Միջավետական	283.1	0.05	12.1
Հանրապետական	113.4	0.02	4.8
Մարզային (տեղական)	419.9	0.078	18.0
Ընդհանուր	816.4	0.15	35.0

Աղյուրը՝ ՀՀ Գեղարքունիքի մարզպետարանի աշխատակազմի քաղաքաշինության վարչության Տրանսպորտի և ճանապարհաշինության բաժին

55. ՀՀ Գեղարքունիքի մարզում բեռնափոխադրումներն ու ուղևորափոխադրումները իրականացվում են ավտոմոբիլային և երկաթուղային տրանսպորտով: Երկաթուղային ցանցը մարզում ունի 141 կմ երկարություն, խտությունը 10000 բնակչի հաշվով կազմում է, 6 կմ: Մարզում ուղևորա և բեռնափոխադրումները կազմակերպվում են ինչպես երկաթուղային, այնպես էլ ավտոմոբիլային տրանսպորտով: Ուղևորափոխադրումների կազմակերպման համար սահմանված կարգի համաձայն կազմակերպվում են մրցույթներ: Մարզի տարածքում գործում են 15 միջմարզային երթուղիներ, որոնք մարզի բնակավայրերից ուղևորափոխադրումներ են իրականացնում դեպի Երևան, Վանաձոր, Վեդի քաղաքներ և մարզի այլ բնակավայրեր: Գործում են նաև 25 ներմարզային երթուղիներ, որոնք մարզի համայնքները կապում են նախկին շրջկենտրոնների հետ: Մարզի 73 համայնքներ ապահովված են միջմարզային, ներմարզային կամ ներհամայնքային ընդհանուր օգտագործման ավտոմոբիլային տրանսպորտով, իսկ 19 համայնքներ, որոնք ընդհանուր ունեն 15336 բնակիչ կամ մարզի բնակչության՝ 6.6%-ը ընդհանուր օգտագործման ավտոմոբիլային տրանսպորտից չի օգտվում:

56. Օդային տրանսպորտի ենթակառուցվածքներ: Մարզում առկա է Գավառի օդանավակայանը, որը չի գործում: Գավառի օդանավակայանում կան շենքային պայմաններ, սակայն թոփքուղին գրունտային է:

57. Եներգետիկա: «Հեղարքունիքի մարզի քաղաքային 5 համայնքները ապահովված են 24 ժամյա էլեկտրամատակարարմամբ: ՀՀ հանրային ծառայությունները կարգավորող հանձնաժողովի կողմից տրված էլեկտրական էներգիայի արտադրության լիցենզիաների համաձայն 2017թ. հունվարի 1-ի դրությամբ մարզում էլեկտրաէներգիա են արտադրում 12 փոքր ՀԷԿ-եր, տարեկան մոտ 82.7մլն.կվտժ՝ 29888կՎտ ընդհանուր հզրությամբ: Միևնույն ժամանակ, կառուցման փուլում է գտնվում ևս 1 փոքր ՀԷԿ-եր՝ 209կՎտ ընդհանուր հզրությամբ: Փոքր հիդրոէլեկտրակայանների շահագործման դեպքում մարզում էլեկտրաէներգիայի արտադրությունը կավելանա 0.6 մլն.կվտժ-ով:

58. Գազիֆիկացում: «Հեղարքունիքի մարզը համարվում է հանրապետությունում ամենագազաֆիկացված մարզերից մեկը: Մարզի 92 համայնքներից գազաֆիկացված են 61-ը կամ մարզի համայնքների՝ 66.3%-ը, կամ մարզի բնակչության շուրջ 77.6%-ը բնակվում են գազաֆիկացված բնակավայրերում, 2016 թվականի դրությամբ մարզի գազիֆիկացված բնակարանների թիվը՝ 46161 է, ինչը կազմում է տնային տնտեսությունների 59.9%-ը:

59. Կոշտ թափոններ: Մարզի 34 համայնքներում, որոնցում բնակվում են մարզի բնակչության 60%-ը, աղբահանությունն իրականացվում է մասնագիտացված կազմակերպությունների կողմից: Բոլոր 5 քաղաքներն ունեն աղբահանության համար նախատեսված մասնագիտացված մեքենաներ, որոնցով սպասարկում են մարզի բնակչության՝ 29.8%-ը: Աղբահանություն կազմակերպող համայնքներում հավաքված աղբը տեղափոխվում է բաց աղբավայրեր: «Հեղարքունիքի 5 քաղաքները՝ Գավառ, Մարտունի, Սևան, Վարդենիս, Շամբարակ, ընդգրկվել են «ՀՀ Կոտայքի և Գեղարքունիքի մարզերում կոշտ թափոնների կառավարման ծրագրում», որը ֆինանսավորվում է Վերակառուցման և Զարգացման Եվրոպական բանկի (ՎՀԵԲ), Եվրոպական Միության հարևանության ներդրումային գործիք (EUNIF) կազմակերպության և Արևելյան Եվրոպայի էներգիայի արդյունավետության և բնապահպանության գործընկերության կողմից (E5P):

60. Կեղտաջրերի մաքրման կայաններ: Մինչև 2011 թվականը մարզի քաղաքային համայնքների կեղտաջրերը անարգել լցվում էին Սևանա լիճ: Այդ խնդիրը կարգավորելու նպատակով 2011 թվականից մարզի Գավառ, Մարտունի և Վարդենիս քաղաքներում կառուցվեցին կեղտաջրերի մաքրման կայաններ, որի շնորհիվ լուծվեց կեղտաջրերի մաքրման խնդիրը՝ Գավառ քաղաքում 36%-ով, Մարտունի քաղաքում 47%-ով, Վարդենիս քաղաքում 41%-ով: Եվրոպական ներդրումային բանկի միջոցներով Սևան քաղաքում նախատեսվում է մինչև 2019 թվականը կառուցել կեղտաջրերի մաքրման նոր կայան, որի արժեքը կազմում է 3.87մլն. եվրո: Մարզի բնակչության շուրջ 40%-ը չի օգտվում կեղտաջրերի մաքրման կայաններից և կեղտաջրերը լցվում են հատուկ այդ նպատակով փորված կեղտաջրերի հորատանցքեր:

61. Ջրամատակարարում: Մինչև 2011 թվականը մարզի քաղաքային համայնքներում ջրամատակարարումը իրականացվում էր օրական 2-4 ժամ: 2011-2015 թվականներին «Հայջրմուղկոյուղի» ՓԲԸ-ն միջազգային ներդրումների հաշվին կառուցվեց շուրջ 805 կմ երկարության խմելու ջրի ջրագծեր, որի արդյունքում մարզի բնակչության 57%-ը (իմանականում քաղաքային համայնքներում բնակվող) ապահովված է 24 ժամյա ջրամատակարարումով, իսկ 43%-ը ըստ ջրամատակարարման ժամանակացույցի:

62. Փողոցային լուսավորություն: 2011 թվականին մարզում փողոցային լուսավորություն ուներ ընդհամենը 29 համայնք: 2012 թվականին մարզի թվով 11 համայնքներում անցկացվեց փողոցային լուսավորություն: Ներկայում մարզի 48

համայնքներում անցկացվել է փողոցային լուսավորություն: Մարզի քաղաքային համայնքների փողոցների շուրջ 70%-ը ապահովված է փողոցային լուսավորությամբ:

3.6 ՆԵՐՔԻՆ ԱՐՏԱԴՐԱՆՔ ԵՎ ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐ

63. Վերլուծելով մարզի տնտեսական ցուցանիշները պարզ է դառնում, որ մարզը Հայաստանի առաջատար գյուղատնտեսական մարզերից մեկն է: Մարզի մասնաբաժինը ընդիանուր ՀՆԱ-ում կազմում է շուրջ 5% և շուրջ 6%-ով ցածր է մեկ շնչին ընկնող միջին հանրապետական ցուցանիշից: ՀՆԱ-ի վերաբերյալ վիճակագրական տվյալները մարզային կտրվածքով ներկայացված գնահատումը հիմնված է տնտեսության հիմնական ճյուղերի մարզային բաշխվածության և մարզում փաստացի բնակչության քանակի վրա:

Գծապատկեր 6. ՀՀ Գեղարքունիքի մարզում մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ն՝ արտահայտված ՀՀ-ն և ՀՀ Տավուշի մարզի միջինի տոկոսային հարաբերությամբ, 2011-2015թթ.

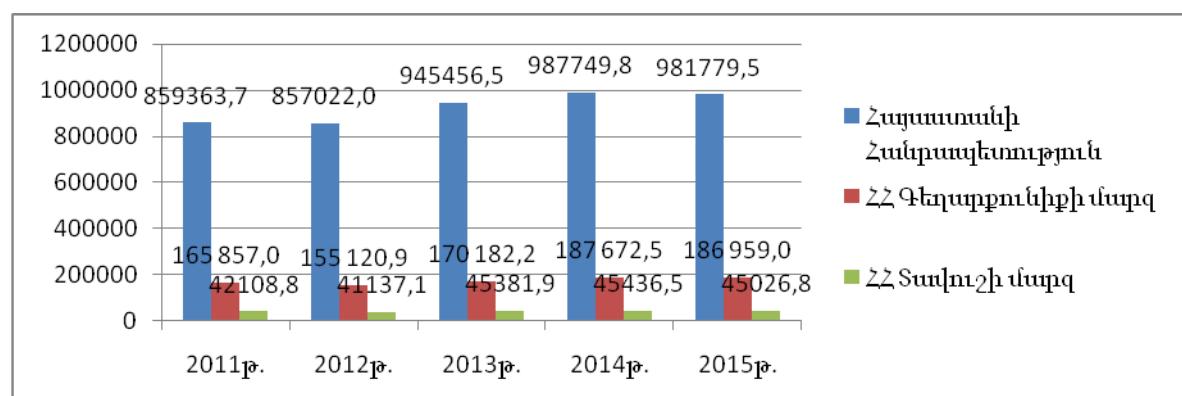

Աղյուրը՝ Ազգային վիճակագրական ծառայության Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2016 և ավելի վաղ իրատարակություններ:

64. ՀՀ Գեղարքունիքի մարզում 2011-2015թթ. ընթացքում միջին հանրապետական ցուցանիշների համեմատ մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ նվազել է: 2011 թվականին 76.0% հանրապետության միջին ցուցանիշից, նվազել է 12%-ով հասնելով 64.0%-ի:

Գծապատկեր 7. ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի համախառն գյուղատնտեսական արտադրանքը արտահայտված ՀՀ-ն և ՀՀ Տավուշի մարզի հարաբերությամբ, 2011-2015թթ.

(մլն.դրամ)

Աղյուրը՝ Ազգային վիճակագրական ծառայություն: ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի համախառն գյուղատնտեսական արտադրանքը 2011 – 2015թ (մլն դրամ) <http://armstat.am/file/doc/99500803.pdf>

65. 2015 թվականին 2011թ. համեմատությամբ ինչպես մեկ գյուղացիական տնտեսությանն ընկնող համախառն արտադրանքի արժեքը, այնպես էլ գյուղատնտեսության ոլորտում աշխատող մեկ շնչին ընկնող համախառն արտադրանքի

արժեքն ավելացել է 121%-ով, որը հիմնականում հետևանք է գյուղատնտեսության ոլորտում կիրառվող ինտենսիվ տեխնոլոգիաների ներդրմամբ:

Այլուսակ 7. Միջին ամսական անվանական աշխատավարձն ըստ տնտեսության հատվածների

Տարի	Պետական, դրամ			Ոչ պետական, դրամ		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015
ՀՀ	134.193	146.596	160.522	160.324	172.073	184.416
Գեղարքունիք	97.413	105.881	115.511	161.185	172.681	216.487
Լոռի	96.295	104.491	114.293	137.635	156.501	177.325
Տավուշ	90.080	99.847	111.752	125.555	153.526	161.160

Աղյուրը՝ Ազգային վիճակագրական ծառայություն: Միջին ամսական անվանական աշխատավարձն ըստ տնտեսության հատվածների <http://armstat.am/file/doc/99500828.pdf>

66. ՀՀ Գեղարքունիքի մարզում 2013-2015 թվականների ընթացքում պետական հատվածում ներգրավված աշխատողների աշխատավարձը աճել, սակայն այն կազմում է միջին հանրապետական ցուցանիշի միայն շուրջ 70%-ը: Միևնույն ժամանակ աճել է նաև ոչ պետական հատվածում ներգրավվածների աշխատավարձը, որոնք ստանում են միջին մակարդակից ավել աշխատավարձ՝ շուրջ 17%: Միևնույն ժամանակ մարզում 2011-2015թթ. շուրջ 27%-ով ավելացել է մեկ շնչին ընկնող համախառն գյուղատնտեսական արտադրանքի ծավալը 2011-2015թթ.

Այլուսակ 8. Մեկ շնչի հաշվով համախառն գյուղատնտեսական արտադրանքի ծավալը 2011-2015թթ.

Տարի	Ընդամենը մյուն ՀՀ դրամ 1 անձի հաշվով				
	2011	2012	2013	2014	2015
ՀՀ	263.12	278.01	304.63	330.00	333.89
Գեղարքունիք	649.11	648.13	706.11	809.87	821.40
Լոռի	242.36	244.57	292.46	323.68	334.22
Տավուշ	302.49	314.89	343.26	358.33	366.53

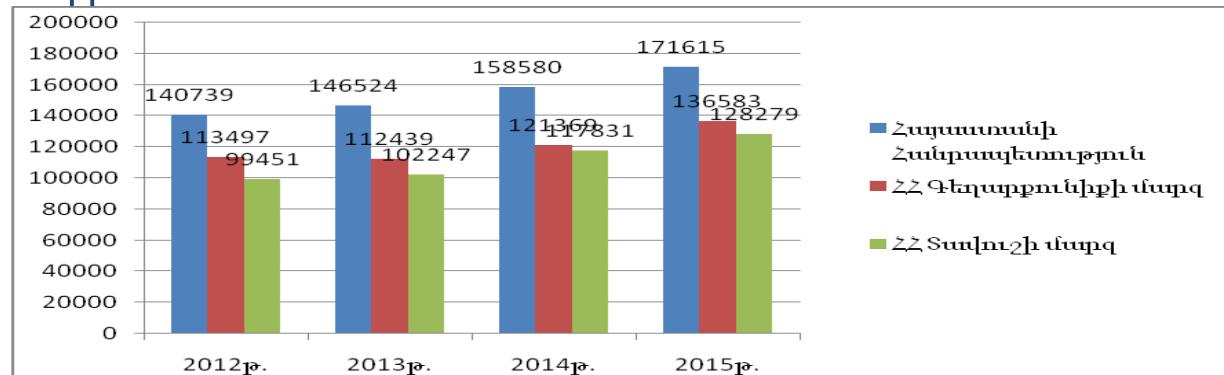
Աղյուրը՝ Ազգային վիճակագրական ծառայություն: ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի համախառն գյուղատնտեսական արտադրանքը 2011 – 2015թ (մյուն դրամ) <http://armstat.am/file/doc/99500803.pdf>

Այլուսակ 9. Գյուղատնտեսության մեջ զբաղվածների եկամուտների վերաբերյալ

	Ցուցանիշի անվանումը	տարեթվեր					
		2011	2012	2013	2014	2015	2015-ը 2011-ի համեմատ.%
1	1 գյուղացիական տնտեսության ընկնող համախառն արտադրանքի արժեքը/հազ.դրամ/	2501	2509	2591	2970	3028	121
2	Գյուղատնտեսության մեջ աշխատող 1 շնչին ընկնող համախառն արտադրանքի արժեքը/հազ. դրամ/	973	963	987	1173	1182	121.5

Աղյուրը՝ Ազգային վիճակագրական ծառայության Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2016 և ավելի վաղ հրատարակություններ:

Գծապատկեր 8. ՀՀ Գեղարքունիքի մարզում աշխատանք ունեցող անձանց միջին ամսական անվանական աշխատավարձը՝ համեմատած ՀՀ-ն և ՀՀ Տավուշի մարզի միջինի հետ, 2012-2015թ.

Աղյուրը՝ Ազգային վիճակագրական ծառայություն: Միջին ամսական անվանական աշխատավարձն ըստ տնտեսության հատվածների <http://armstat.am/file/doc/99500828.pdf>

67. Ինչպես երևում է գծապատկերներից 2013թ.-ին միջին ամսական անվանական աշխատավարձը <<Գեղարքունիքի մարզում կազմել է 112439 <<դրամ: 2014 թվականին նվազագույն աշխատավարձը մարզում կազմել է 121369 <<դրամ, 2015թ-ին այն կազմել է 136583 <<դրամ, աճը կազմել է 15214 <<դրամ կամ 12%, որն էլ հիմնականում պայմանավորված է Հայաստանի Հանրապետությունում նվազագույն աշխատավարձի բարձրացմամբ, ինչպես նաև 2013 թվականից «Եկամտային հարկի մասին» <<օրենքի ուժի մեջ մտնելու հետ կապված աշխատավարձերի չափերի վերանայումներով, բնականոն աճերով:

Այլուսակ 10. Ընտանեկան եկամտի աղբյուրները 2015թ.

Ընտանեկան եկամտի աղբյուրները 2015թ. մեկ շնչի հաշվով միջին ամսական, դրամ	այդ թվում՝								
	Ընդունված դրամական եկամտներ	Վարձու աշխատավարձ	Հանձնագրավուն դուրսըն	Գույշմանից և կենտրոնաց վաճառքի վեց	Մասականու թունեց ենականու	Առանձինական պետական դրամական առանձնահարժենություն	Մրցակից այլ հայուս	Մրցակից այլ հայուս	Մրցակից այլ հայուս
Ընդունված	52.377	28.800	4.842	2.674	115	9.284	4.698	1.964	
Գեղարքունիք	42.205	14.272	1.974	4.563	0	8.435	4.549	8.412	
Լոռի	37.413	15.410	1.587	886	0	11.171	5.486	2.873	
Տավուշ	38.592	19.985	4.384	884	106	10.443	1.082	1.708	

Աղբյուր՝ Ազգային վիճակագրական ծառայության Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2016թ. և ավելի վաղ իրատարակություններ:

68. Ընտանեկան եկամտի աղբյուրները մարզում առաջանում են հիմնականում վարձու աշխատանքի միջոցով: Ըստ վերը ներկայացված այլուսակի այն կազմում է 33.8%-ը՝ մեկ շնչի հաշվով: Եկամտի աղբյուր է նաև պետության կողմից իրականացվող աղքատության նպաստ ծրագրով տրված ֆինանսական օգնությունը՝ կազմելով 19.9% մեկ շնչի հաշվով:

69. Մարզում մեծ է արտագնա աշխատանքի մեկնողների քանակը, այդ իսկ պատճառով եկամտի աղբյուր է համարվում դրսից ուղարկված տրանսֆերտները, որոնք կազմում են 11.1%-ը՝ մեկ շնչի հաշվով: Եկամտի աղբյուրները գոյանում են նաև գյուղատնտեսական մթերքների, կենդանիների վաճառքից և այլ միջոցներից:

3.7 ԶԲԱՂՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

70. 2013թ. մարզի տնտեսապես ակտիվ բնակչության թվաքանակը կազմել է 91.8 հազար մարդ կամ մարզի ընդհանուր բնակչության 60.5%-ը, իսկ 2015 թվականին այն նվազել և կազմել է 79.9 հազար մարդ, կամ մարզի ընդհանուր բնակչության 56.8%-ը: Այս մակարդակը ավելի ցածր է քան միջին հանրապետական ցուցանիշը և հարակից <<Տավուշի մարզը:

Այլուսակ 11. Տնտեսապես ակտիվ բնակչության քանակը

	Ընդունված, 1 000 մարդ			Տղամարդ			Կին		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Հայաստանի Հանրապետություն	1.388.4	1.375.7	1.316.4	709.4	699.9	682.7	679.0	675.7	633.7
Գեղարքունիք	91.8	97.1	79.9	40.4	44.5	38.7	51.3	52.7	41.2
Լոռի	131.1	137.8	114.7	60.2	61.1	56.5	70.9	76.8	58.3
Տավուշ	67.0	65.8	63.3	31.7	32.9	31.0	35.3	32.9	32.3

Աղբյուր՝ Ազգային վիճակագրական ծառայություն: Տնտեսապես ակտիվ բնակչության քանակը՝ 2013-2015թթ. <http://armstat.am/file/doc/99500828.pdf>

Այուսակ 12. Ակտիվ բնակչության քանակությունը տոկոսային արտահայտությամբ

	Ընդամենը, %			Տղամարդ			Կին		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Հայաստանի Հանրապետություն	63.4	63.1	62.5	72.8	73.2	72.6	55.9	55.2	54.3
Գեղարքունիք	60.5	61.0	56.8	60.0	63.6	63.4	60.9	59.0	51.7
Լոռի	62.2	66.1	58.8	69.5	75.8	68.8	57.1	60.0	51.6
Տավուշ	71.2	66.6	65.3	77.9	73.2	68.7	66.1	61.1	62.4

Աղյուրը՝ Ազգային վիճակագրական ծառայություն: Տնտեսապես ակտիվ բնակչության քանակությունը տոկոսային արտահայտությամբ՝ 2013-2015թթ. <http://armstat.am/file/doc/99500828.pdf>

71. Տվյալները ցույց են տալիս, որ գործազրկության խնդիրը ավելի խիստ է քաղաքային համայնքներում, սա բացատրվում է նրանով, որ մարզում բարձր զբաղվածություն ապահովողն է հանդիսանում հիմնականում գյուղատնտեսությունը, այստեղ զբաղվածների թիվը հասնում է մինչև 51 000 մարդի, հիմնական աշխատատեղերը տնտեսության այս ճյուղում ոչ ֆորմալ են: Վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ինչպես ամբողջ հանրապետությունում, այնպես էլ մարզում գործազրկները շատ դժվար են աշխատանք գտնում:

Այուսակ 13. Գործազրկության տևողությունը

Ցուցանիշներ	2013թ. դրությամբ		2014թ. դրությամբ		2015թ. դրությամբ		(մարդ)		
	ՀՀ	Գեղարքունիք	ՀՀ	Գեղարքունիք	ՀՀ	Գեղարքունիք	ՀՀ	Գեղարքունիք	ՀՀ
Մինչև 3ամիս	7023	384	6251		536	7578		330	
4-6 ամիս	6243		277	8505		755	8098		399
7-11 ամիս	10403		640	12358		1377	15578		1435
1-3 տարի	17902		1338	21381		1389	26222		2285
3 տարուց ավելի	14402		1498	17379		1893	19528		2152
Ընդամենը	55973		4137	65874		5950	77004		6601

Աղյուրը՝ ՀՀ Գեղարքունիքի մարզային զբաղվածության կենտրոն

72. Ըստ վերը նշված այուսակի նկատվում է, որ 2013-2015թթ. ընթացքում մարզում գործազրկության կարգավիճակում գտնվողների թվաքանակը աճել է:

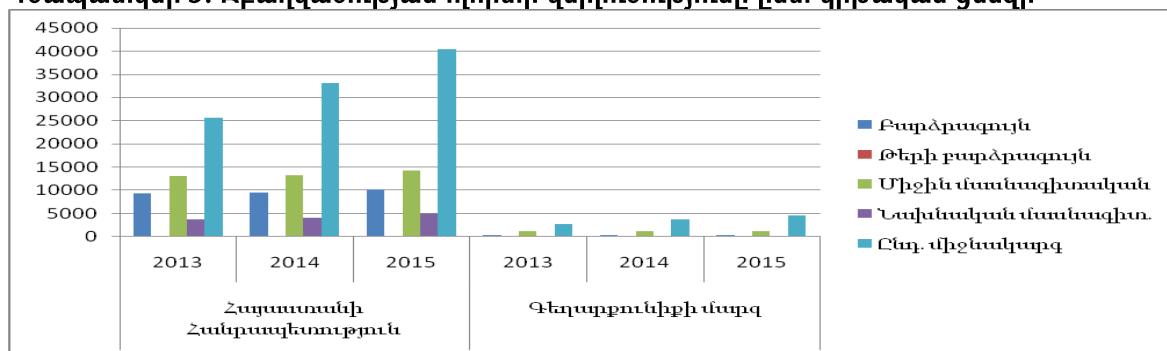
Այուսակ 14. Գործազրկության մակարդակը

	Ընդամենը, %			Տղամարդ			Կին			(%)		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Հայաստանի Հանրապետություն	16.2	17.6	18.5	14.4	15.8	17.6	18.1	19.5	19.5			
Գեղարքունիք	8.2	5.8	4.7	6.6	7.7	6.4	9.4	4.1	3.1			
Լոռի	19.2	16.9	15.7	17.1	17.3	14.9	21.0	16.7	16.5			
Տավուշ	11.3	10.9	12.1	9.5	11.4	14.1	12.9	10.4	10.1			

Աղյուրը՝ Ազգային վիճակագրական ծառայություն: գործազրկության մակարդակը 2013-2015թթ.

<http://armstat.am/file/doc/99500828.pdf>

Գծապատկեր 9. Զբաղվածության ոլորտի վերլուծությունը ըստ կրթական ցենզի

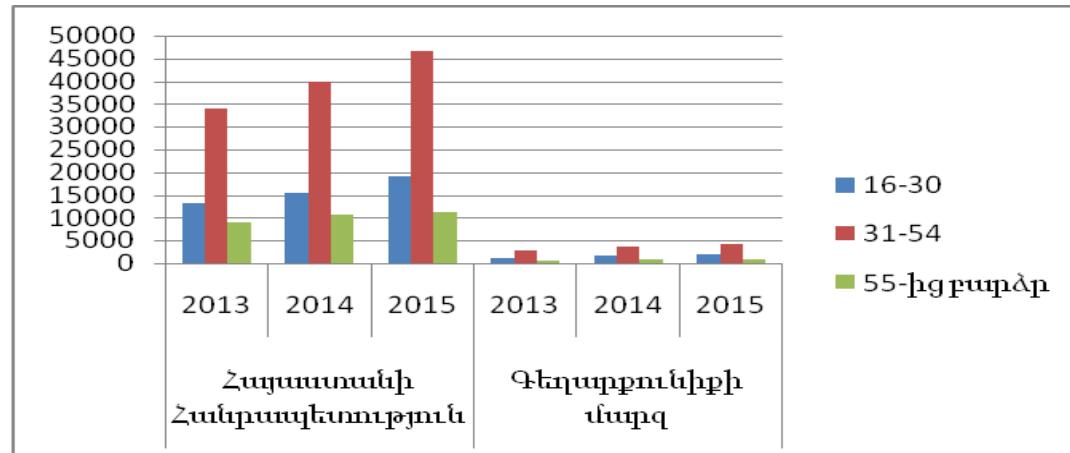

Աղյուրը՝ ՀՀ Գեղարքունիքի մարզային զբաղվածության կենտրոն

73. Գծապատկերից նկատվում է, որ 2015թ-ին բոլոր կրթական ցենզերում գործազուրկների թիվը ավելացել է ինչպես Հայաստանի Հանրապետությունում այնպես էլ ՀՀ Գեղարքունիքի մարզում:

74. Ըստ կրթության: 2015թ-ին պաշտոնապես գրանցված գործազուրկների թիվը մարզում կազմել է 6601 մարդ: Այդ թվում բարձրագույն կրթություն ունեցողների թիվը կազմում է գործազուրկների թվի 6.4%-ը կամ 422 մարդ, թերի բարձրագույն և միջին մասնագիտական կրթություն ունեցողները՝ 17.4%-ը կամ 1148 մարդ, նախնական մասնագիտական (արհեստագործական) կրթություն ունեցողները՝ 2.0%-ը կամ 132 մարդ, ընդհանուր միջնակարգ կրթություն ունեցողները՝ 64.7%-ը կամ 4270 մարդ, իիմնական ընդհանուր կրթություն ունեցողները՝ 8.3%-ը կամ 547 մարդ, տարրական կրթություն ունեցողները՝ 0.9%-ը կամ 59 մարդ:

Գծապատկեր 10. Զբաղվածության ոլորտի վերլուծությունը ըստ տարիքի

Աղյուրը՝ Աղյուրը՝ Ազգային վիճակագրական ծառայություն: Զբաղվածության ոլորտի վերլուծությունը ըստ տարիքի 2013-2015թթ. http://armstat.am/file/article/6.trud_2016_1.pdf

75. Գծապատկերից նկատվում է, որ 2015թ.-ին գործազուրկների թիվը՝ ըստ տարիքի ավելացել է Հայաստանի Հանրապետությունում և ՀՀ Գեղարքունիքի մարզում: 2015թ.-ին պաշտոնապես գրանցված գործազուրկների թիվը ՀՀ-ում կազմել է 77004 մարդ, ՀՀ Գեղարքունիքի մարզում 6601 մարդ, որը կազմում է հանրապետությունում գործազուրկների ընդհանուր թվի 8.5%-ը, իսկ ՀՀ Տավուշի մարզում կազմել է 5220 մարդ, որը կազմում է հանրապետությունում գործազուրկների ընդհանուր թվի 6.7%-ը: Գործազուրկների թվում 16-30 տարեկանները կազմում են 26.2%, 31-54 տարեկանները՝ 61.6%, 55-ից բարձր տարիքի անձինք՝ 12.2%: Ըստ տարիքային խմբերի մեծ է միջին տարիքի գործազուրկների մասնաբաժինը:

Աղյուսակ 15. ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի բնակչության գենդերային կազմի դինամիկան, ըստ զբաղվածության 2011-2014թթ

(%)

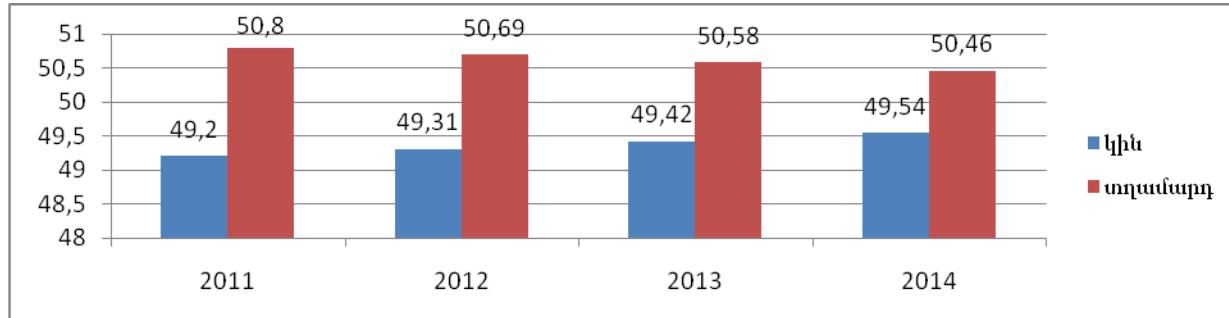
	2011		2012		2013		2014	
	Կին	Մողամարդ	Կին	Մողամարդ	Կին	Մողամարդ	Կին	Մողամարդ
Զբաղվածներ	49.2	50.8	49.31	50.69	49.42	50.58	49.54	50.4
Գործազուրկներ	48.4	51.6	31.9	68.1	54.5	45.5	38.7	61.3

Աղյուրը՝ Ազգային վիճակագրական ծառայություն: Զբաղվածության ոլորտի վերլուծությունը ըստ գենդերային կազմի 2011-2014թթ. http://armstat.am/file/article/6.trud_2016_1.pdf

76. Ըստ վերը բերված աղյուսակի նկատվում է, որ 2011-2014 թվականների ընթացքում զբաղված տղամարդկանց թվաքանակը նվազել է, իսկ կանաց

զբաղվածությունը աճել: Նույն ժամանակահատվածում գործազուրկ տղամարդկանց թվաքանակը աճել է, իսկ կանանց թվաքանակը նվազել է:

Գծապատկեր 11. Տղամարդկանց և կանանց զբաղվածությունը, ըստ տարիների

Աղյուր՝ Ազգային վիճակագրական ծառայություն: Զբաղվածության ոլորտի վերլուծությունը ըստ սեռի 2011-2014թթ. http://armstat.am/file/article/6.trud_2016_1.pdf

77. Համաձայն գծապատկերի <<Գեղարքունիքի մարզում նկատվում է ըստ տարիների կանանց զբաղվածության տոկոսային աճ, իսկ տղամարդկանց մոտ կայուն դինամիկա:»

Աղյուսակ 16. Աշխատուժի առաջարկը ըստ <<մարզերի և Երևան քաղաքի, 2015թ. դեկտեմբեր

(ամսվա վերջի դրությամբ)

	Աշխատանք փնտրողներ		Նրանցից գործազուրկներ	
	Ընդամենը, մարդ	Նրանցից՝ երիտասարդներ	Ընդամենը, մարդ	Նրանցից՝ երիտասարդներ
Ընդամենը	88.928	21.962	77.004	19.007
ք. Երևան	16.760	2.633	14.426	2.158
Արագածոտն	4.757	1.139	3.460	868
Արարատ	6.345	1.445	5.637	1.278
Արմավիր	5.803	1.510	4.802	1.322
Գեղարքունիք	7.305	1.836	6.601	1.729
Լոռի	11.159	2.899	10.728	2.775
Կոտայք	8.801	2.042	7.478	1.784
Շիրակ	15.392	4.806	12.909	3.908
Սյունիք	4.860	1.143	4.625	1.066
Վայոց ձոր	1.830	477	1.118	301
Տավուշ	5.916	2.032	5.220	1.818

Աղյուր՝ Ազգային վիճակագրական ծառայության «Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2015 թվականի հունվար-դեկտեմբերին» Երևան 2016թ. http://armstat.am/file/article/6.trud_2016_1.pdf

78. Գործազուրկների թվաքանակում մեծ թիվ են կազմում էներգետիկները, մանկավարժները, տնտեսագետները, արվեստի և դիզայնի մասնագետները և այլն:

79. Մարզում հիմնական զբաղվածությունը գյուղատնտեսության, առևտուրի, սպասարկման, մասամբ նաև պետական կառավարման, կրթության, առողջապահության ոլորտներում է.

- 1) աշխատանքային բարձր միգրացիան,
- 2) մարզի աշխատաշուկայում առաջարկի և պահանջարկի անհամապատասխանության բարձր մակարդակը,
- 3) թաքնված զբաղվածությունը,

- 4) Երիտասարդների զբաղվածության ցածր մակարդակը,
- 5) գյուղական երիտասարդների թերզբաղվածությունը,
- 6) մարզում մասնագետների՝ բժիշկների թափուր աշխատատեղերի առկայություն՝ տարածաշրջանում մասնագետների բացակայության պատճառով:

3.8 ՌԵԳԻՈՆԱԼ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔ, ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈԼՈՐՏՆԵՐ

80. ««Գեղարքունիքի մարզը հանդիսանում է հստակ արտահայտված ազրարային մարզ: 2015թ. տվյալներով մարզի գյուղատնտեսական արտադրությամբ է գերազանցում հանրապետական միջին ցուցանիշները՝ շուրջ 2.5 անգամ: Մարզը բոլոր այլ ոլորտներում զիջում է հանրապետության միջին ցուցանիշներին: 2015թ.-ին մարզի տնտեսության հիմնական հատվածների տեսակարար կշիռները հանրապետությունում համապատասխան հատվածների ընդհանուր ծավալում կազմել են.

1) արդյունաբերություն՝	2.2 %,
2) գյուղատնտեսություն՝	19.1 %,
3) շինարարություն՝	2.7 %,
4) մանրածախ առևտուր՝	1.7 %,
5) ծառայություններ՝	0.8 %:

81. Մարզի գյուղատնտեսությունը կարևոր նշանակություն ունի հանրապետության համար: Մարզում արտադրվում է հանրապետությունում արտադրվող հացահատիկի 20.3%-ը և կարտոֆիլի շուրջ 50%: 2011-2015թթ. մարզում արձանագրվել է հացահատիկի և կարտոֆիլի բերքատվության աճ:

82. ««Գեղարքունիքի մարզի անասնաբուծության հիմնական ուղղվածությունը կաթի և մսամթերթի արտադրությունն է: Դիտարկված հինգ տարիների ընթացքում խոշոր եղանակով անասունների գլխաքանակը դինամիկ ավելացել է, բարձրացել է կենդանիների մթերատվությունը, որը հետևանք է կենդանիների ցեղի բարելավման, կերակրման ու խնամքի նոր տեխնոլոգիաների կիրառման՝ այսպես կաթնատվությունը աճել է շուրջ 5%-ով, իսկ մսատվությունը շուրջ 25%-ով:

83. ««Գեղարքունիքի մարզի աշխատատեղերի շուրջ 68%-ը ապահովում է գյուղատնտեսության ոլորտը:

84. Բացի գյուղատնտեսությունից մարզի կարևոր ոլորտներ են հանդիսանում նաև հանքարդյունաբերությունը և գրոսաշրջությունը: Հանքարդյունաբերությունը հիմնականում իրականացվում է Սոթք համայնքում՝ «ԳԵՂՊՐՈՄԱՅՆԻՆԳ ԳՈԼԴ» ՍՊԸ-ի կողմից:

85. Մարզի արդյունաբերական արտադրանքի ծավալային մասնաբաժինը 2011-2016 թվականներին աճել է շուրջ 20%-ով, սակայն դա չի ունեցել որոշիչ բնույթ և մարզի արդյունաբերական արտադրանքի ծավալները մնում են միջին հանրապետական ցուցանիշից շուրջ 2.5 անգամ ցածր:

86. Հանքարդյունաբերության ոլորտում շահագործվում է 28 հանքավայրեր, որից՝ մեկ մետաղական (Սոթքի ոսկի), մեկ հանքային ջուր («ՍԵՎԱՆ» հանքային ջուրի գործարան), երկու ածխաթթվային հանքային ջրի (կորզվում է ածխաթթու գազ, մեկ քաղցրահամ ջուր, մեկ մերգելային կրաքար («Հրազդան ցեմենտ», 12 քարի, 6 ավազ, ավազակողակիներ, մեկ գիպսաքրար, երկու հրաբխային խարամ և մեկ տորֆ՝ Մասրիկի տորֆ), որոնք ապահովում են 675 ուղղակի աշխատատեղեր:

87. Ներկայում մարզի տարածքում 3 մետաղական օգտակար հանածոների արդյունահանման նպատակով տրամադրված է երկրաբանական ուսումնասիրության թույլտվություններ, որոնց ժամկետների ավարտվելուց և պաշարների հաստատվելուց հետո հանքավայրերը կշահագործվեն, որի արդյունքում կստեղծվեն նոր աշխատատեղեր:

88. Տարիներ շարունակ հանրապետության տարբեր շրջաններ (հատկապես ջերմոցային տնտեսություններ ունեցողները) օգտագործել և օգտագործում են <<Գեղարքունիքի մարզի Տորֆավան համայնքում գտնվող հանքավայրի տորֆը՝ որպես բնական անփոխարինելի պարարտանյութ:

89. Այժմ էլ հողօգտագործողները կարող են օգտագործել այդ շատ օգտակար և մատչելի պարարտանյութը: Ցանկալի կլինի, որ հողօգտագործողը նախօրոք լաբորատոր ստուգման ենթարկի իր հողը, ճշտելու համար տորֆի անհրաժեշտ քանակությունը:

90. Մարզի գրոսաշրջությունը հիմնականում կենտրոնացած է Սևանա լճի շրջակայքում և, որպես կանոն, կրում է խիստ արտահայտված սեղոնային բնույթ: Այստեղ գործում են հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտներ, որոնք ապահովում են 524 սեղոնային աշխատատեղ:

91. Մարզում գործող հիմնական կազմակերպությունները դասակարգվում են փոքր և միջին կազմակերպությունների դասին, սակայն մարզում է գործում նաև հանքահոմքային արդյունաբերության մեջ մեծ կշիռ ունեցող «ԳԵՂՊՐՈՄԱՅՆԻՆԳ ԳՈԼԴ» ՍՊԸ-ն, որը մասնագիտացված է թանկարժեք մետաղների հանքարդյունահանմամբ, վերամշակմամբ և հանդիսանում է հանրապետության խոշոր կազմակերպություններից մեկը:

92. Մարզից հիմնականում արտահանվում է հանքարդյունաբերության արտադրանքը և գյուղատնտեսական արտադրանքը: Արտահանման ծավալները 2011 թվականին կազմել է 31 մլն ԱՄՆ դոլար, 2014 թվականին՝ 59 մլն ԱՄՆ դոլար, որոնք համապատասխանաբար կազմել են հանրապետության արտահանման 2.38%-ը և 3.9%-ը: 2015 թվականին արտահանման ծավալները նվազեցին մինչև 19.5 մլն ԱՄՆ դոլար, կազմելով հանրապետության արտահանման 1.3%-ը: Արտահանման ծավալների նվազումը պայմանավորված է հանքարդյունաբերության արտադրանքի միջազգային գների անկումով, պատրաստի արտադրանքի շուկայում (Ռուսաստան, ԱՊՀ այլ երկրներ) գնողունակության անկումով և այլ սուբյեկտիվ պատճառներով: Մարզի ներմուծման ծավալները ունեն հատակ արտահայտված նվազման տեսքենց: 2011 թվականին ներմուծման ծավալը կազմել է 71 մլն ԱՄՆ դոլար, կամ հանրապետության ներմուծման 1.8%-ը, որը մինչ 2014 թվականը նվազեց հասնելով 67.5 մլն ԱՄՆ դոլարի, կամ հանրապետության ներմուծման 2.3%-ը, իսկ 2015 թվականին այս թիվը կազմել է 51 մլն ԱՄՆ դոլար, կամ ընդհանուր ներմուծման 1.6%-ը:

93. Մարզում գործող 12 փոքր ՀԷԿ-երը արտադրում են մոտ 82.7 մլն.կվտժ էլեկտրաէներգիա, որը կազմում է Հանրապետությունում փոքր ՀԷԿ-երի կողմից արտադրված էներգիայի մոտ 8.6%-ը:

94. Զբոսաշրջություն: <<Գեղարքունիքի մարզի գրոսաշրջության ոլորտի զարգացման ռազմավարության նախադրյալներն են՝ ձեռնարկատիրական գործունեության և ներդրումների, կայուն ու ապահով, գրոսաշրջության համար գրավիչ, պատմամշակութային և բնական ռեսուրսներով հարուստ տարածաշրջան: Հայաստանի Հանրապետության Գեղարքունիքի մարզպետարանը և Ֆրանսիայի Հանրապետության իզերի դեպարտամենտալ խորհուրդ համագործակցության շրջանակներում 2015 թվականին Սևանի թերակղզու հարակից տարածքում տեղադրվել է շարժական գրոսաշրջության տեղեկատվական գրասենյակ, որի նպատակն է տուրիստներին ինֆորմացիայի տրամադրում և մասնակցության ապահովում Հայաստանի տարբեր քաղաքների տեղական արտադրանքը և նպատակ է հետապնդում արժնութել դրանք և վաճառքից ստացված միջոցներով ապահովել գրոսաշրջության տեղեկատվական գրասենյակի գործունեությունը:

95. Մարզի տարածքում գործում են 57 հյուրանոցային տնտեսության օբյեկտներ՝ հյուրանոցային համալիրներ, հյուրանոցային քոթեջներ, քարե և փայտե տնակներ, հյուրընկալության ընտանիքներ և այլն:

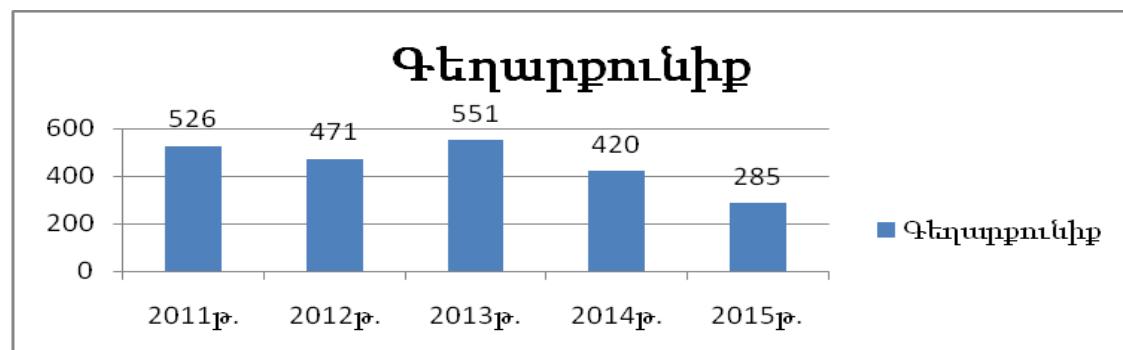
3.9 ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ,ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԿԱՊԻՏԱԼ

96. 2015թ. <<Գեղարքունիքի մարզում գործել է 42 նախադպրոցական ուսումնական հաստատություն՝ 3214 սանով: Մեկ բնակչի հաշվով նախադպրոցական հաստատությունների ապահովվածությունը ՆՌՀ-ում 20-25%-ով ավելի ցածր է, քան միջին հանրապետական ցուցանիշը: Մարզի մեկ բնակչի հաշվով երեխաների հաճախելիությունը ՆՌՀ շուրջ 2 անգամ ավելի ցածր է քան միջին հանրապետական ցուցանիշը, ցածր է նաև մանկավարժներով ապահովվածությունը:

97. Մարզում գործում են 126 դպրոցներ, այս թիվը 2012-2015թթ. մնացել է անփոփոխ: Մարզի աշակերտների թիվը ունի նվազման աննշան տենդենց: 2011թվականին ընդհանուր աշակերտների թիվը կազմել է շուրջ 33135, կամ հանրապետության ընդհանուր աշակերտների թվի 8.7%-ը, իսկ 2015 թվականին՝ 29.1 հազար, կամ ընդհանուր աշակերտների 8.0%-ը: Մարզում աշակերտ/ուսուցիչ հարաբերակցությունը 2011 թվականին եղել է 9.2, իսկ 2016 թվականին 8.6:

98. 2017 թվականի դրությամբ <<Գեղարքունիքի մարզում գործում է <<Կրթության և գիտության նախարարության Ենթակայությամբ գործող մեկ (1) նախնական (արհեստագործական) և յոթ (7) միջին մասնագիտական ուսումնական հաստատություններ, որոնցից 3-ում իրականացվում են նաև նախնական (արհեստագործական) կրթական ծրագրեր: Մարզում նախնական մասնագիտական ուսումնական հաստատություններում ուսանողների թիվը 2015-2016 ուսումնական տարում կազմել է 499, կամ հանրապետության ուսանողների 7.2%-ը, իսկ միջին մասնագիտական ուսումնական հաստատություններում 1234, կամ հանրապետության համանման ուսանողների շուրջ 5%-ը: Մարզում գործում է 2 ԲՈՒՀ, որոնցում 2015 թվականին ընդունված ուսանողների քանակությունը կազմել է՝ 244, իսկ 2013թ.՝ 377 ուսանող:

Գծապատկեր 12. <<Գեղարքունիքի մարզում գործող 2 ԲՈՒՀ-երի շրջանավարտների թվաքանակը 2011-2015թթ.

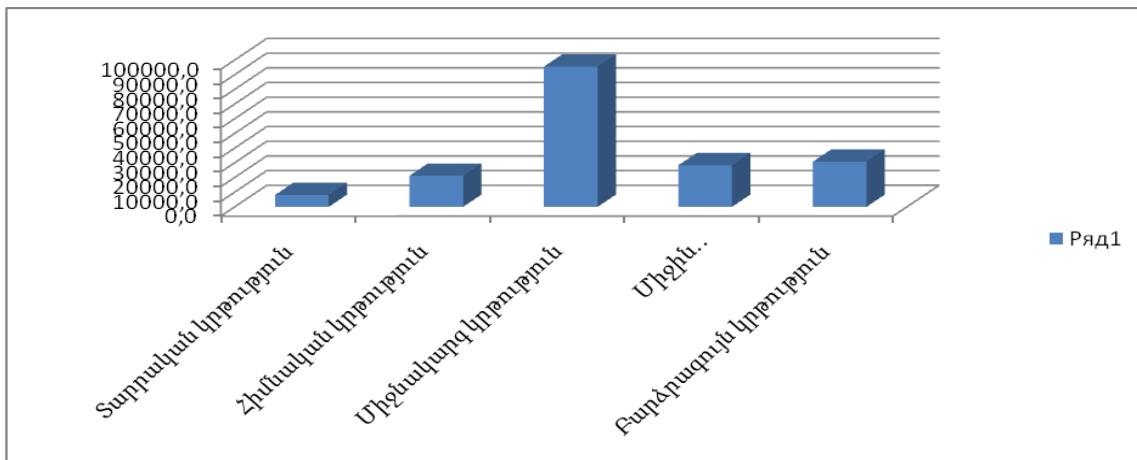
Աղյուրը՝ Ազգային վիճակագրական ծառայություն: Բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների շրջանավարտների թվաքանակը 2011-2015թթ. <http://armstat.am/file/doc/99500843.pdf>

99. 2011-2015թթ. <<Գեղարքունիքի մարզում գործող 2 ԲՈՒՀ-երում ավարտել են 2253 շրջանավարտներ, որոնց շուրջ 20%-ն աշխատում է մարզում, իսկ շուրջ 60%-ը աշխատանք չունի: Մնացած 20%-ը աշխատանք չունենալու պատճառով արտագաղթել է:

100. <<Գեղարքունիքի մարզում ստեղծվել է նաև տարեցների համար ուսումնական կենտրոն: Զբաղվածության տարածքային կենտրոններում մասնագիտական վերապատրաստումներ են անցել 78 մարդ: 2015թ. դրությամբ մարզում տարրական կրթություն ունեն 8086 մարդ, որը կազմում է բնակչության 3.5%-ը, հիմնական կրթություն ունեն 21170 մարդ՝ 9.0 %-ը, միջնակարգ կրթություն ունեն 95513 մարդ՝ 41%-ը,

միջնակարգ մասնագիտական կրթություն ունեն 28330 մարդ՝ 12.2%-ը, բարձրագույն կրթություն ունեն 30687 մարդ՝ 13.2%-ը: Մարզի բնակչության զգալի մասը ունի միջնակարգ կրթություն՝ 41%:

Գծապատկեր 13. <<Գեղարքունիքի մարզի առկա բնակչության կրթական մակարդակը

Աղյուրը՝ <<Գեղարքունիքի մարզպետարանի աշխատակազմի կրթության, մշակույթի և սպորտի վարչության կրթության բաժին

101. Մարզի որոշ հանրակրթական և նախադպրոցական ուսումնական հաստատություններում առկա են կապիտալ վերանորոգման, շուրջօրյա ջրամատակարարման, կոյուղով, խաղահրապարակներով, մարզադահլիճներով և ջեռուցման կենտրոնացված համակարգերով ապահովման խնդիրները, որոնք բացասաբար են անդրադառնում երեխաների և դեռահասների առողջության վրա: Մարզի դպրոցներում և նախադպրոցական հաստատություններում գործում են կենտրոնացված ջեռուցման համակարգեր, բացառությամբ՝ Սևանի ավագ դպրոց, Սևանի թիվ 1, 2, 3, 4, 5, 6 դպրոցները, Նորաշեն, Չովաբերի, Վարսերի, Չկալովկայի, Սեմենովկայի, Ճամբարակի թիվ 4, Այգուտի միջնակարգ, Կայավանի և Բարեպատի, Անտառամեջի, Դպրաբակի, Դրախտիկի, Աղբերդի, Շորժայի, Արտանիշի միջնակարգ դպրոցներում, Զիլի, Գագարինի, Մարտունու թիվ 2, 3, 4, Վերին Գետաշեն, Երանոսի նախադպրոցական ուսումնական հաստատությունները ունեն վառարանային ջեռուցում:

3.10.ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՆԵՐԱՌՈՒՄ

102. <<Գեղարքունիքի մարզում տնային տնտեսությունների թիվը 2016 թվականի հունվարի 1-ի դրությամբ կազմում է 75520, որից Գավառ՝ 17001, Սևան՝ 11095, Ճամբարակ՝ 4618, Մարտունի՝ 29577 և Վարդենիս՝ 13229-ը: Մարզի տնային տնտեսությունների 24991 գտնվում է քաղաքային բնակավայրերում, իսկ 50529 գյուղական: Տնային տնտեսությունների ապահովածությունը բնակմակերեսով գյուղական համայնքներում գտնվում է բավականին ցածր մակարդակի վրա, իսկ քաղաքային համայնքներում մոտ է հարակից մարզերի ցուցանիշներին և շուրջ 25% գերազանցում է միջին հանրապետական ցուցանիշը:

Այուսակ 17. Մեկ բնակչի ապահովածությունն ընդհանուր մակերեսով, 2016. հունվարի 1-ի դրությամբ

(մ²)

	Ընդամենք			այդ թվում՝ համայնքներում					
				Քաղաքային			Գյուղական		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Հայաստանի Հանրապետություն	30.9	31.4	31.6	26.2	26.7	26.9	39.0	39.5	39.8
Գեղարքունիք	30.8	31.2	31.4	37.8	38.6	39.0	27.7	28.0	28.2
Լոռի	38.4	39.7	40.2	37.2	38.5	38.8	40.1	41.6	42.1
Տավուշ	35.9	36.1	36.4	28.5	28.6	28.9	41.3	41.6	41.9

Աղյուսը՝ Ազգային վիճակագրական ծառայություն: Մեկ բնակչի ապահովածությունն ընդհանուր մակերեսով 2013 -2015թթ. <http://armstat.am/file/doc/99500843.pdf>

103. Բազմաբնակարան շենքերում առկա է 12277 բնակարան, որից՝ 11679-ը՝ քաղաքներում: Բազմաբնակարանային բնակելի ֆոնդը կազմում է 1 մլն 157 605 հազ. քմ.: Մարզում բազմաբնակարան շենքերի թիվը քաղաքային համայնքներում կազմում է 488, որից՝ ք. Գավառ՝ 73, ք. Սևան՝ 224, ք. Մարտունի՝ 35, ք. Ճամբարակ՝ 24, ք. Վարդենիս՝ 43: 218 բազմաբնակարան շենքեր ընդգրկված են 6 համատիրությունների մեջ: Մարզի մի քանի բնակավայրերում առկա են ևս 54 բազմաբնակարանային շենքեր (2-4 բնակարաններով):

104. << Գեղարքունիքի մարզի տնային տնտեսություններում մեկ շնչին ընկող եկամուտը 2015 թվականին կազմում է 42205 << դրամ, որը հանրապետության միջին ցուցանիշի շուրջ 81%-ն է: Բնակչության եկամուտը հիմնականում բաղկացած է վարձու աշխատողների աշխատավարձից՝ 34%, թոշակներից՝ 20%, այլ եկամուտներից 20% և հավասարաչափ գյուղատնտեսության ու տրանսֆերատներից ստացված եկամուտից՝ 26%: << Գեղարքունիքի մարզում 2012 թվականին աղքատության մակարդակը նվազել է 35.5%-ից հասնել է 32.1%-ի, այսպիսի նվազումը նկատվում է նաև ամբողջ հանրապետությունում՝ 32.4%-ից հասնելով 29.8%-ի: Աղքատության մակարդակով մարզը զիջում է հանրապետության միջին ցուցանիշին: Մարզը ծայրահեռ աղքատության մակարդակով գտնվում է ավելի բարենպաստ պայմաններում, 2015թ. հանրապետության ծայրահեռ աղքատների թիվը կազմում է 2%, իսկ մարզում այդ թիվը կազմում է 1.3%: << Գեղարքունիքի մարզում անօրենան ընտանիքների թիվ հասնում է շուրջ՝ 37-ի:

105. Ընտանեկան և սոցիալական նպաստ ստացող ընտանիքների քանակը << Գեղարքունիքի մարզում տարեց տարի ավելանում է: Այդ ընտանիքների քանակը գերազանցում է 1 բնակչի հաշվով հանրապետության ցուցանիշը շուրջ 65%, որը գրեթե չի փոփոխվել 2011-2015 թթ. ընթացքում:

106. Մշակութային մատչելիություն: << Գեղարքունիքի մարզում գործում են 171 մշակույթային օջախներ, որից 5-ը հանրապետական ենթակայության են, 2-ը՝ մարզային, 164-ը՝ համայնքային: Մարզի 16 համայնքներում մշակութային օջախներ չկան: Մշակույթի օջախներում աշխատում են 1214 մարդ, հաճախում են 3398 աշակերտ: Մարզում գործում է մեկ դրամատիկական թատրոն, որի այցելուների քանակը տարեկան մոտ է մարզի բնակչության 1%-ին, այն դեպքում, եթե միջին հանրապետական թիվը հասնում է շուրջ 17%: Թատերական ներկայացումների քանակը տարեկան հասնում է 30-ի: Չնայած 2013-2015 թթ. շուրջ 25%-ով աճել է թանգարանների և պատկերասրանների այցելուների քանակությունը, սակայն այն գտնվում է հանրապետական միջինից շուրջ 50 անգամ ավելի ցածր մակարդակի վրա: Մշակույթի տներում և ակումբներում գործում են քարի և փայտի փորագրության, ասեղնագործության, հելլունագործության, գորգագործության, նկարչության, ազգագրական երգի ու պարի և այլ խմբակներ: 2015 թվականին 2011 թվականի համեմատ մշակույթի տներ կամ ակումբներ հաճախողների թվաքանակը ավելացել է 3.2%-ով՝ հիմնականում կազմակերպված միջոցառումների քանակի հաշվին: Բարելավվել է նաև միջոցառումների որակական ցուցանիշները: Նույն

ժամանակահատվածում գրադարանների թվաքանակը պակասել է 5-ով կամ 25.8%-ով, քանի որ մի շարք համայնքում գործող գրադարանները միավորվել են, իսկ որոշ համայնքներում գործող գրադարանները փակվել են՝ գրքային ֆոնդը հանձնելով հանրակրթական դպրոցների գրադարաններին: Մարզի 92 համայնքներից 11-ում գործում են 9 երաժշտական, 6 արվեստի և 3 գեղարվեստի դպրոցներ, որոնցում սովորում են շուրջ 2600 երեխա: 2015 թվականին մարզում գործող գեղագիտական կրթություն իրականացնող ուսումնական հաստատությունների 66.7% գտնվում են քաղաքային համայնքներում: Պետական, ազգային և ավանդական տոների, ծեսերի, ուստագնացությունների և տոնախմբությունների մասնակիցների թիվը տարեկան կազմում է շուրջ 15000 մարդ: Ազգային մշակութային արժեքներին և արվեստին հաղորդակցվելը մատչելի դարձնելու ուղղությամբ կատարվել են մի շարք միջոցառումներ: Մարզի թանգարաններում, պատկերասրահներում հաճախակի կազմակերպվել են բաց դուների օրեր, անվճար համերգներ՝ հանրապետության և մարզի լավագույն կատարողների ու համույթների ուժերով:

107. Մշակույթի ոլորտում մարզում իրականացվող ծրագրերը պայմանավորված են համայնքներում մշակութային կազմակերպությունների համաշաբաթաշխման, նյութատեխնիկական բազայի զարգացման, մշակութային հաստատությունների շենք-շինությունների հիմնանորոգման, մշակութային գործունեություն իրականացնելու և մշակութային ծառայություններից օգտվելու մատչելիության ապահովման գերակայություններով, որը կրերի մշակույթի ոլորտի շահառուների թվի ավելացմանը:

108. Մարզի առողջապահական համակարգում գործում են 39 առողջապահական փակ բաժնետիրական ընկերություններ՝ 3 բժշկական կենտրոն, 2 պոլիկլինիկա, 1 ատամնաբուժական պոլիկլինիկա, 1 հիվանդանոց, 1 ծննդատուն, 1 առողջության կենտրոն, 30 ամբողջատորիաներ և առողջության առաջնային պահպանման կենտրոններ (**ՊՈԱԿ-ներ**):

109. Մարզի ապահովածությունը բժշկական կադրերով (13.85 բժիշկ 10 000 բնակչի հաշվով) ավելի քան եռակի ցածր է քան միջին հանրապետական ցուցանիշը (43.74 բժիշկ 10 000 բնակչի հաշվով), իսկ միջին բուժանձնակազմ (41.03 մասնագետ 10 000 բնակչի հաշվով) և հանրապետության (58.80 մասնագետ 10 000 բնակչի հաշվով):

110. Հիվանդանոցային մահճակալների քանակով մարզը կրկին զիջում է միջին հանրապետական ցուցանիշին, մարզում առկա է 32.36 մահճակալ 10 000 բնակչի համար, հանրապետության 41.79 դիմաց:

111. Վերջին տարիներին աճել է արտահիվանդանոցային բժշկական օգնության դիմելու մակարդակը, միջինում 3.2 դիմում մեկ բնակչից հասնելով մինչև 3.4: Միևնույն ժամանակ այս մակարդակը շարունակում է ավելի ցածր մնալ, քան միջին հանրապետական ցուցանիշը, որը կազմում է միջինում 4.0 դիմում մեկ բնակչի հաշվով:

112. Մասնագետների բացակայությունը ստիպում է մարզի բնակիչներին խնդիրների առաջացման դեպքում այցելել մայրաքաղաքի հիվանդանոցներ, որը ստեղծում է հավելյալ ծախսեր և մատչելի չէ մարզի բոլոր բնակչության համար: Մարզում մինչ 2025 թվականը անհրաժեշտ է շուրջ 250 հավելյալ բժիշկներ:

113. Մարզի բոլոր՝ 46 նախադպրոցական հաստատությունները ապահովված են բժշկական ծառայությունով՝ յուրաքանչյուր հաստատությունում աշխատում է մեկ բուժքոյր, իսկ ուսումնական հանրակրթական ուսումնական 125 հաստատությունները սպասարկվում են տվյալ համայնքի սպասարկող բժշկական հաստատությունների կողմից ամրագրված աշխատակիցների կողմից: Ուսումնական հաստատություններից ոչ բոլորը ունեն առաջին բուժօգնության իրականացման համար հատկացված սենյակներ:

3.11.ԲՆԱՊԱՀՊԱՏԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ, ԷՆԵՐԳԱԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆ, ԿԼԻՄԱՅԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՄԱՐՎՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

114. Օդի որակ: Մարզի օդային ավագանը գտնվում է բավականին բարվոք վիճակում, 2015 թվականի ընթացքում օդային ավագանի դիտարկումներ կատարվել է Մարտունի քաղաքում, որոշվել են ծձմբի երկօքսիդի և ազոտի երկօքսիդի պարունակությունները, որոնց միջին տարեկան կոնցենտրացիաները չեն գերազանցել համապատասխան սահմանային թույլատրելի կոնցենտրացիաները: Մարզի օդային ավագան տարեկան արտանետվում են շուրջ 2.9 հազ. տոննա աղտոտող նյութեր, որը կազմում է Հանրապետության ընդհանուր գրանցված արտանետումների 2.25%-ը կամ գութե՛ 3 անգամ փոքր է մեկ անձի հաշվով միջին Հանրապետական ցուցանիշից: Տարածքի հաշվարկով այս օդային ավագան արտանետումների մակարդակը թիւ է հանրապետության միջինից շուրջ 6.3 անգամ:

115. Մարզի տարածքում գործող կազմակերպությունները չեն իրականացնել վնասակար նյութերի որսման համար գութե՛ ոչ մի գործողություն (որսվում է միայն արտանետումների 0.1%-ը կամ շուրջ 3 տոննա): Օդային ավագանում հայտնաբերված փոշու քանակությամբ մարզը գտնվում է բարվոք վիճակում, այս ցուցանիշը միջին հանրապետական մեկ շնչի հաշվով ցուցանիշից փոքր է շուրջ 3 անգամ:

116. Զրի որակ: Անկախ այն հանգամանքից, որ արտանետվող կեղտաջրերի մակարդակը 2013-2015թթ. կրճատվել են, սակայն մարզի արտանետվող կեղտաջրերի շուրջ 80%-ը չեն մաքրվում: Զրի որակի ուսումնասիրությունները կատարվել են Սևանա լիճ թափվող 10 խոշոր գետերից (Ձկնագետ, Մարտիկ, Սոթք, Կարճաղբյուր, Վարդենիս, Մարտունի, Արգիճի, Շակրար, Շողվակ և Գավառագետ) վերցված նմուշներով: Ձկնագետ, Կարճաղբյուր, Արգիճի, Շողվակ և Սոթք գետերի ջուրը «լավ» որակի է: Մնացած բոլոր գետերի գետաբերանի հատվածում ջրի որակը գնահատվել է «միջակ» (3-րդ դաս) կամ «անբավարար» (4-րդ դաս):

117. Սևան քաղաքում անհրաժեշտ է կառուցել կեղտաջրերի մաքրման կայան:

118. Սևանա լիճ: Սևանա լիճ հիդրոքիմիական ուսումնասիրությունների արդյունքում լիի թթվածնային ուժիմն ենել է բավարար, լիի բնական կենսագործության համար՝ դիտվելով թույլատրելի նորմի սահմանում:

119. Սևանա լիջ վերցված փորձանմուշներում ՍթԿ-ն գերազանցվել է՝ քրոմինը՝ 1.2-3.9 անգամ, մագնեզիումինը՝ 1.2-1.7 անգամ, վանադիումինը՝ 2.9-5.9 անգամ, սելենինը՝ 1.2-5.0 անգամ: Հիմք ընդունելով լիի ջրի քիմիական որակի բազմամյա ուսումնասիրությունների տվյալները այսպիսի քանակությունը լիի բնական առանձնահատկությունն է և չի համարվում աղտոտվածություն: Որոշված մյուս ցուցանիշների պարունակությունները դիտվել են համապատասխան ՍթԿ-ների սահմաններում: Սևանա լիջ մակարդակի բարձրացման հետևանքով լիի ափամերձ տարածքները ջրածածկվում են, ինչի հետևանքով ջրի տակ են մնում անտառածածկ հատվածներ՝ հսկայական ծառեր, թփեր, արմատներ, շենքեր, շինուազներ, ճանապարհներ և տարբեր ենթակառուցվածքներ: Պետքութեի միջոցներով ջրածածկ անտառաթփային տարածքներից արդեն մաքրվել է շուրջ 2200 հեկտար, ջրածածկման ենթակա 20կմ ճանապարհներից վերականգնվել է 2կմ-ը, տեղափոխվել է 2ոլարքի ջրհան կայանը, սեփականատերերի կողմից ապամոնտաժվել և տեղափոխվել է 320 միավոր շինուազներ: Մաքրման աշխատանքները շարունակվում են:

120. Հողի որակ: Գեղամա և Վարդենիսի լեռնաշղթաների ու Սևանա լիջի միջև գտնվող վայրերում զգալի հարթ տարածություններ կան, առկա են շատ որակյալ հողեր և նպատակահարմար են հողագործության համար: Դրանք հատկապես Մարտիկ, Արգիճի գետերի ու Գավառագետի հովիտներն են: Դրանցից համեմատաբար ընդարձակը Մարտիկի դաշտն է, կազմում է շուրջ 10000 հեկտար: Այդ հարթ տարածությունները ծովի

մակերևույթից ունեն 1900-2200 մ բարձրություն: Սևանա լճի հարավային և արևմտյան առափնյա հարթ տարածությունները բնութագրվում են լեռնատակաստանային բերրի սևահողերով, իսկ համեմատաբար բարձրադիր մասերը՝ լեռնամարգագետնային հողերով:

121. Բնության հատուկ պահպանվող տարածքներ: Սևանա լճի էկոհամակարգերի վերականգնման ու պահպանման նպատակով 1978թ. ստեղծվել է «Սևան» Ազգային պարկը, որի տարածքում կան 4 արգելոցներ և 2 արգելավայրեր:

- 1) «**Նորաշենի**» արգելոց: Արգելոցի նպատակն է պահպանվել այստեղ բնադրող միակ էնդեմիկ թռչունի՝ հայկական որորի բնականոն ապրելակերպն ու վերարտադրությունը:
- 2) «**Լիճք-Արգիճի**» արգելոց: Արգելոցի նպատակն է պահպանվել Լիճքի հանքային աղբյուրների, Արգիճի և Լիճք գետերի գետաբերանային հատվածում մնացորդային լճակների ջրաճահճային և ջրային բուսականության, թռչունների բնադրավայրի պահպանությունը, ինչպես նաև արժեքավոր և հազվագյուտ ձկնատեսակների՝ Սևանի իշխանի, Սևանի կողակ և Սևանի բեղլուի ձվադրումն ու զարգացումը:
- 3) «**Գիլի**» արգելոց: Արգելոցի նպատակն է պահպանվել Մասրիկ և Գեղամասար գետերի գետաբերանային հատվածների պահպանությունը՝ արժեքավոր և հազվագյուտ ձկնատեսակների ձվադրման և զարգացման համար, ինչպես նաև հարակից ճահճուտների պահպանությունը, որպես թռչունների բնակավայր:
- 4) «**Արտանիշի »արգելոց: Արգելոցի նպատակն է պահպանվել Արտանիշ թերակղզու մինչսաղցային ժամանակաշրջանի բազմազան ռելիկտային բուսականության, գիհու նոսր անտառների և տափաստանների, ինչպես նաև որպես հազվագյուտ կենդանիների (գորշ արջ, այծյամ, վարազ, բեզրայխան այծ, ազնվացեղ եղջերու և այլն) միջրացիայի միջանցքի պահպանությունը:**
- 5) «**Գավառագետի» արգելավայր: Արգելավայրի նպատակն է պահպանվել Գավառագետի գետաբերանային հատվածում մնացորդային լճակների պահպանությունը և Նորատուս թերակղզու ափամերձ հատվածի թռչունների բնակավայրերը, ինչպես նաև արժեքավոր և հազվագյուտ ձկնատեսակների ձվադրումն ու զարգացումը:**
- 6) «**Գիհի-կաղնուտային ռելիկտային**» արգելավայր: Արգելավայրի նպատակն է պահպանվել Սևանա լեռնաշղթայի հարավ-արևմտյան լանջերի վրա տարածվող գիհու և կաղնու ռելիկտային բնական նոսր անտառների պահպանությունը:
- 7) «**Գիհու նոսրանտառային արգելավայր» հիմնադրվել է 1958թ., որի նպատակը Գիհի բազմապտուղ, Գիհի գարշահոտ և Գիհի երկարատերև տեսակների գերակշռությամբ նոսր անտառների պահպանությունն է:**
- 8) «**Գետիկի պետական արգելավայր» Հիմնադրվել է 1971թ. լեռնային անտառների, հազվագյուտ և արժեքավոր կենդանիների (այծյամ, գորշ արջ, Կովկասյան մարեկավ) պահպանության համար:**

122. Բնության հուշարձաններ - 15 բնության հուշարձաններ, որից 7-ը՝ երկրաբանական, 6-ը՝ ջրաբերկրաբանական, 1-ը՝ ջրագրական և 1-ը՝ կենսաբանական:

123. Կենսաբազմազանություն.

- 1) **Բուսական աշխարի** - Կան անոթավոր բույսերի 1619 տեսակ, 32 ծառատեսակ, 102 թփերի տեսակ, 1146 բազմամյա խոտաբույս և 307 միամյա ու երկամյա բուսատեսակներ: Շուրջ 60 բուսատեսակներ համարվում են դեղաբույսեր և 100-ը ուտելի, կան նաև 267 տեսակի սնկեր, որից 100 տեսակը ուտելի են և 24 տեսակը թունավոր:
- 2) **Կենդանական աշխարի** - Մարզի տարածքում հաշվարկվում են 43 տեսակի փափկամարմիններ, 639 տեսակի հոդվածոտանիներ, երկարաչանչ խեցգետին, Սևանի էնդեմիկ իշխանը իր 4 տարատեսակներով, սիգ ծովու, էնդեմիկ ձկներից

Սևանի բեղլուն և Սևանի կողակը, պատահաբար լիճ է ներթափանցել նաև լճածածանը: Հանդիպում են 4 տեսակի երկկենցաղներ, 16 տեսակի սողուններ, հանդիպում են թռչունների 267 տեսակ, կաթնասունների 44 տեսակ:

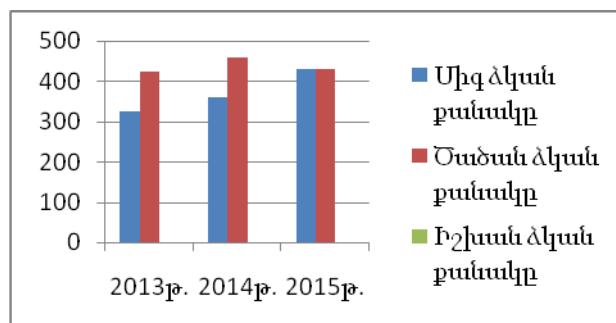
- 3) **Կարմիր գրքում գրանցված են՝** կաթնասունների 6 տեսակ, (Բեզուարյան այծ և այլն), 39 թռչնատեսակներ (Հայկական որոր...), սողուններից 2 տեսակ (խայտաբղետ և փոքրասիական մողեսները), ձկներից՝ Սևանի իշխանը իր տարատեսակներով, Սևանի բեղլուն և Սևանի կողակը, հողվածոտանիններից կապտաթիթեռը գրանցված է միջազգային միության Կարմիր գրքում:

124. Մարզի բնապահպանական հիմնախնդիրները հիմնականում կապված են Սևանա լիճի և նրա էկոհամակարգերի վերականգնման և պահպանման հետ:

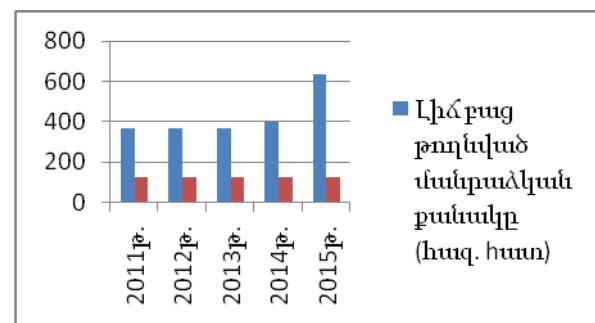
125. Սութիք ուկու հանքավայրի շահագործման արդյունքում շրջակա միջավայրի բնական բաղադրիչների (հատկապես հողերի և մակերևութային ջրերի) վրա դրսևորվող բացասական ազդեցությունների ուսումնասիրությունն ու կանխարգելման միջոցառումները:

126. Սևանա լիճ թափվող գետերի վրա կեղտաջրերի մաքրման կայանների կառուցման և կեղտաջրերի մաքրման կայանների, կազմակերպությունների կողմից նախնական մաքրման համակարգերի բացակայությանը, ջրամատակարարման և ջրահեռացման ցանցերի հիմնանորոգման (ունկուլտիվացիայի ծրագրերի իրականացումը անհրաժեշտ է ջրային ռեսուրսների և հողերի հետագա աղտոտումը կանխարգելելու և բնական էկոհամակարգերը վերականգնելու համար, ԿՄԿ վերակառուցումը կնվազեցնի ջրային ավագանների վրա աղտոտման ճնշումը) հիմնախնդիրները:

Գծապատկեր 14. 2011-2015թթ. լիճ բաց թռողնված մանրածուկ

Գծապատկեր 15. ձկնային պաշարների քանակը (հազար հատ)

Աղբյուր՝ <<Գեղարքունիքի մարզպետարանի աշխատակազմի Գյուղատնտեսության և բնապահպանության վարչության Բնապահպանության բաժին

127. Վերականգնվող էներգետիկա: Մարզի համայնքների էներգետիկ խնդիրները լուծելու համար նպատակահարմար է ծրագրերի, հովանավորների ու պետության աջակցությամբ նպաստել արևային էներգիայի ու հողմակայանների միջոցով էլեկտրական էներգիայի արտադրությանը:

- 1) **Քամի:** Եվրամիության TACIS-ի «Օժանդակություն՝ Հայաստանի էներգետիկ քաղաքականությանը» ծրագրի շրջանակներում կատարվել են մոնիթորինգային աշխատանքներ Սևանի Սեմյոնովկա լեռնանցքում և կազմվել է նախնական տեխնիկատնտեսական հիմնավորումը 35ՄՎտ գումարային դրվագների հզորությամբ հողմաէլեկտրակայանի կառուցման համար: «Zod Wind» մասնավոր ՓԲԸ-ն ավարտել է <<Գեղարքունիքի մարզի Սութիք լեռնանցքի տարածքում հողմաէներգետիկ ծրագրի մոնիթորինգային աշխատանքները: Վերջինս բանակցություններ է վարում տարբեր կազմակերպությունների հետ 20ՄՎտ գումարային դրվագների հզորությամբ «Չոր» հողմաէլեկտրակայանի կառուցման նպատակով ներդրումներ ներգրավելու ուղղությամբ: Մարզի Դդմաշեն, Ծաղկունք, Զովաբեր համայնքներում

բանակցություններ են տարվում օտարերկրյա ներդրողների միջոցով կառուցել վերականգնվող էներգիայի կայաններ (հողմաէլեկտրակայաններ):

2) **Արև:** Կիմայի ներդրումային հիմնադրամների «Յածր եկամուտ ունեցող երակներում վերականգնվող էներգետիկայի ընդլայնման ծրագրի» (Program for Scaling up Renewable Energy Program for Low Income Countries/SREP (Ծրագիր)) շրջանակներում հաստատվել է Հայաստանի վերականգնվող էներգետիկայի ներդրումային ծրագրը, որի համաձայն ծրագրի համապատասխան միջոցները տրամադրվում են արևային տեխնոլոգիաների կիրառմամբ մինչև 100ՄՎտ հզորությամբ արևային ֆոտովոլտային (ՖՎ) էլեկտրակայաններ կառուցելու նպատակով: Անհրաժեշտ ուսուրաց հաստատելու համար իրականացվում է արևային էներգիայի մոնիթորինգ և պատրաստվում է արևային ատլաս, այդ թվում <<Գեղարքունիքի մարզի «Մեծ Մասրիկ» և «Գագարին» համայնքների վարչական սահմաններում տարվա ընթացքում արևային օրերի թվի գերակշռող քանակը հնարավորություն է տալիս հիմնել արևային էներգիայով աշխատող կայաններ: Մարզի Վարդենիսի տարածաշրջանում Ֆրանսիական «Արփի սոլար» կազմակերպության միջոցով տեղակայվել են արևային էներգիայով աշխատող 10 ջրատաքացուցիչներ:

3) **Հիդրոէներգետիկա:** 2017թ. հունվարի 1-ի դրությամբ մարզում էլեկտրաէներգիա են արտադրել 12 փոքր հիդրոէլեկտրակայաններ՝ տարեկան մոտ 82.7մլն.կվտժ (Հանրապետությունում փոքր ՀԷԿ-երի կողմից արտադրված ընդհանուր էներգիայի մոտ 8.6%) և 29851կՎտ ընդհանուր հզորությամբ, սակայն Ելնելով Սևանա լճի էկոհամակարգի և էնդեմիկ ձկնատեսակների պահպանության խնդիրներից <<կառավարության 04.08.2011թ. N30 որոշմամբ փոքր ՀԷԿ-երի գարգացման սխեմայի ցանկից հանվել է Սևանա լճի ավազան բաժինը, նպատակ ունենալով դադարեցնել Սևանա լճի ավազանում փոքր ՀԷԿ-երի կառուցումը:

4) **Երկրաշերմային:** Երկրաշերմային էներգետիկայի ոլորտում ուսումնասիրություններ են կատարվում մարզի «Գոհծոր» հարթակում, որի համայիր հետազոտությունները և հետախուզումը ներկայում ընթացքի մեջ են: Ֆինանսավորումը կատարվում է Համաշխարհային բանկի և Գենտֆոնդ հիմնադրամի լրացուցիչ դրամաշնորհային ֆինանսավորումով:

128. Էներգախնայողություն: <<Գեղարքունիքի մարզում <<կառավարությունը մի շարք միջազգային և դոնոր կազմակերպությունների հետ համատեղ (Հայաստանի վերականգնվող էներգետիկայի և էներգախնայողության հիմնադրամ (<ՎԵԷ>), ՄԱԶԾ հայաստանյան գրասենյակ, ՎիվաՍել ՄՏՍ և այլն) հանրային նշանակության օբյեկտներում իրականացրել և շարունակում է իրականացնել էներգախնայողության և էներգաարդյունավետության բարձրացմանն ուղղված ծրագրեր, որոնց իրականացման արդյունքում նախատեսվում է էապես կրճատել վնասակար նյութերի և ջերմոցային գազերի արտանետումները մթնոլորտ:

129. <ՎԵԷ> «էներգախնայողության ծրագրի» շրջանակներում իրականացված աշխատանքներ՝

- 1) Գավառի թիվ 5 դպրոցում էներգախնայողության միջոցառումներ,
- 2) Լճաշենի միջնակարգ դպրոցում էներգախնայողության միջոցառումներ,
- 3) Մեծ Մասրիկի միջնակարգ դպրոցում էներգախնայողության միջոցառումներ,
- 4) «Սևան» քրեակատարողական հիմնարկում էներգախնայողության միջոցառումներ,

130. «Քաղաքային կանաչ լուսավորություն» ՄԱԶԾ-ԳԷՖ ծրագրի շրջանակներում իրականացված աշխատանքներ՝

- 1) Սևան քաղաքի փողոցային լուսավորում (1.08 կմ երկարություն),
- 2) Գավառ քաղաքի փողոցային լուսավորում (1.5 կմ երկարություն),

131. ՎիվաԾել ՄՏՄ-ի «Այլընտրանքային Էներգիա» ծրագրի շրջանակներում իրականացված աշխատանքներ՝

- 1) Լիճք, Վահան գյուղերի փողոցային լուսավորում,
- 2) Ծովագյուղ արևային «Էլեկտրական հովիվ»:

3.12.ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՎ ՏԵՂԱԿԱՆ ԿԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ

132. Հայաստանում տարածքային կառավարումը իրականացվում է մարզպետարանների կողմից: << Գեղարքունիքի մարզպետարանը ունի 177 աշխատակից, որոնց 69.5%-ն ունեն բարձրագույն կրթություն, աշխատակիցների 30.5%-ը կանայք են:

Այլուսակ 18. <<Գեղարքունիքի մարզպետարանի աշխատակազմ 2016թ.

<< մարզեր	Մարզպետարանի աշխատակազմի աշխատակիցներ		Մարզպետարանի աշխատակազմի աշխատակիցների կրթությունը (քաղ.ծառայողներ)		
	Կին	Տղամարդ	Միջնակարգ	միջն.մասնագիտ	բարձրագույն
2016թ.	54	123	5	21	151

Աղյուրը՝ <<Գեղարքունիքի մարզպետարանի աշխատակազմի Անձնակազմի կառավարման բաժին

133. Մարզպետարանի աշխատակազմը ունի 7 վարչություններ, 8 առանձնացված բաժիններ և 5 տարածքային ՍԱՏԳ-ներ, որոնք ևս ունեն բաժինների կարգավիճակ: Բաժինները կազմված են 184 հաստիքներից՝ որից 7-ը թափուր է:

134. Մարզպետարանի միջոցով 2015 թվականին իրականացվել են 8346.5 մլն <<դրամի ներդրումային ծրագրեր, որից 669.6 մլն դրամը մարզպետարանի աշխատակազմի աահպանման ծախսերն են, իսկ մնացած ծախսված գումարները՝ 7676.9 մլն դրամը ծախսվել է մարզի մի շարք տարբեր ծրագրերի իրականացման նպատակով, այդ գումարները ֆինանսավորվում են <<պետական բյուջեի հաշվին:

135. Մարզի 92 համայնքներից 55 համայնքապետարաններում ներդրվել է Համայնքային կառավարման տեղեկատվական համակարգը (ՀԿՏՀ): Համայնքի պաշտոնական համացանցային կայք ունեն 36 համայնք, իսկ 47 համայնք կապը ապահովում է «Mulberry» համակարգի միջոցով:

Այլուսակ 19. <<Գեղարքունիքի մարզի համայնքապետարանների աշխատակազմերը 2016թ.

<< Գեղար քունիք մարզ	Համայնքի ղեկավար		Համայնքի ղեկավարի տեղակալ		Համայնքի ավագանու անդամներ		Փաստացի համայնքային ծառայողներ		Համայնքային ծառայողների կրթությունը		
	Կին	Տղամա րդ	Կին	Տղամ արդ	Կին	Տղամ արդ	Կին	Տղամ արդ	միջնակ արգ	միջն. մասնագ	բարձր ագույն
2013թ.	3	89	1	73	43	550	142	400	69	189	284
2014թ.	3	89	1	75	43	549	138	378	66	176	274
2015թ.	3	89	1	77	46	547	135	361	62	161	273
2016թ.	3	89	1	77	46	564	130	363	55	168	270

Աղյուրը՝ Հայաստանի Հանրապետության Գեղարքունիքի մարզպետարանի աշխատակազմի տեղական ինքնակառավարման և հանրապետական գործադիր մարմինների համակարգման վարչություն:

136. Ներկայում գյուղական 87 համայնքներում աշխատում են 377 համայնքային ծառայողներ, այսինքն՝ միջինը մեկ համայնքի հաշվով 4 համայնքային ծառայողներ: Համայնքային ծառայողներից 187-ն ունեն բարձրագույն, իսկ 146՝ միջին մասնագիտական կրթություն: Գյուղական համայնքների ընդհանուր բյուջեի փաստացի կատարված ծախսերը 2015թ. կազմում են 3773.6 մլն <<դրամ, որից ներդրումային ծախսերը 744.5 մլն <<դրամ և վարչական ծախսերը 3265.1 մլն <<դրամ: Գյուղական համայնքների աշխատակազմի պահպանման փաստացի ծախսերը 2015 թվականին կազմել են 1986.4 <<դրամ:

137. Մարզի քաղաքային համայնքներում աշխատող համայնքային ծառայողների քանակը 116, այսինքն՝ միջինը 23 համայնքային ծառայող մեկ համայնքի հաշվով: Քաղաքային համայնքներում աշխատող համայնքային ծառայողների 83 ունեն բարձրագույն, իսկ 22 միջին մասնագիտական կրթություն: Քաղաքային համայնքների ընդհանուր բյուջեի փաստացի կատարված ծախսերը 2015թ. կազմում են 1769.6 մլն <<դրամ, որից ներդրումային ծախսերը 187.2 մլն <<դրամ և վարչական ծախսերը 1691.9 մլն <<դրամ: Քաղաքային համայնքների աշխատակազմի պահպանման փաստացի ծախսերը 2015 թվականին կազմել են 356.6 <<դրամ:

138. 2015-2016 թվականներին մարզում իրականացվել են մարզպետարանի և մարզի համայնքների ղեկավարների աշխատակազմերի կարողությունների զարգացմանը ուղղված հետևյալ ծրագրեր.

Այլուսակ 20. <<Գեղարքունիքի մարզպետարանի աշխատակազմի աշխատակիցների 2015-2016թ. վերապատրաստումների վերաբերյալ

N	Վերապատրաստման ծրագիրը	2015թ.	2016թ.
1	Կազմակերպական հոգեբանություն	7	8
2	Մարդու իրավունքներ	5	2
3	Էթիկա	1	2
4	Կոռուպցիայի դեմ պայքար	2	1
5	Գենդերային հիմնահարցեր	1	2
6	Ֆինանսների կառավարում և ներքին առողջություն	4	3
7	Աշխատանքի կազմակերպման հմտություններ	3	2
8	Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների կառավարման համակարգում	2	2
9	Աշխատանքի կազմակերպում և ղեկավարում	3	
10	Անձնային և կառավարչական ունակությունների զարգացում	-	4
11	Հանրային կապեր	-	1
12	Գենդերային հիմնահարցեր	3	2
13	Կրթության ոլորտ	3	4
14	Գյուղատնտեսության և բնապահպանության ոլորտ	5	3
15	Սոցիալական ոլորտ	8	11
	Ընդամենը	47	45

Աղյուրը՝ <<Գեղարքունիքի մարզպետարանի աշխատակազմի կառավարման բաժին

139. <<Գեղարքունիքի մարզպետարանի աշխատակազմի աշխատակիցներից վերապատրաստված քաղծառայողները արդյունքում ստացել են՝ պետական նմուշի հավաստագրեր և ներկայացրել են մարզպետարանի աշխատակազմի անձնակազմի կառավարման բաժին:

140. Մարզի համայնքների ղեկավարների աշխատակազմերի համայնքային ծառայողներից 2015թ. ընթացքում հերթական վերապատրաստում են անցել «Հայաստանի համայնքների հանրապետական ասոցիացիա» ՀԿ-ի կողմից 67 համայնքային ծառայողներ և 71 համայնքի ղեկավարներ ու ավագանիներ, ստացել են համապատասխան տեղեկանքներ:

141. 2016թ. ընթացքում հերթական վերապատրաստում են անցել «Մաստեր սթայ» ՍՊԸ-ի կողմից 40 համայնքային ծառայողներ և ստացել են համապատասխան տեղեկանքներ:

142. Մարզում պետական կառավարման համակարգի բարեփոխումների իրականացմանն ուղղված SCS միջոցները կիրառվում են էլեկտրոնային գնումների գործընթացում: Ներկա դրությամբ ներառված են մարզպետարանի աշխատակազմում և հինգ քաղաքային համայնքներում՝ Գավառ, Սևան, Մարտունի, Վարդենիս և Ճամբարակ: Մարզպետարանի աշխատակազմում կիրառվում է նաև «Քիենթ-թրեժի» ֆինանսավորման համակարգը:

143. <<Գեղարքունիքի մարզում գործում են Առևտորա-արդյունաբերական պալատը և ՓՄՁ ԶԱԿ-ը, որոնք իրականացնում են աջակցություն սկսնակ գործարարներին և գործող ծեռնարկատիրությամբ գրաղվող սուբյեկտներին, որոնք իրականացրել են տարրեր տեսակի ծրագրեր:

144. <<Գեղարքունիքի մարզում գրանցված են ավելի քան 60 հասարակական կազմակերպություններ: Նրանցից առավել ակտիվ գործունեություն են իրականացնում մոտ 25-ը, որոնք ծրագրեր են իրականացնում <<Գեղարքունիքի մարզպետարանի հետ համագործակցված: Նշված 25 հասարակական կազմակերպությունները 2015-2016թ. ծրագրեր են իրականացրել հետևյալ ոլորտներում՝

1) 8 հասարակական կազմակերպություններ գրադարձել են մարզի համայնքների սոցիալ-տնտեսական ծրագրերի կազմման և դրանց կյանքի կոչմանն աշխատանքներով, ինչպես նաև իրականացրել են պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների պաշտոնական կայքերի մոնիթորինգներ և մարզպետարանում կազմակերպել արդյունքների քննարկումներ:

2) 6 հասարակական կազմակերպություններ գրադարձել են մարզի համայնքներում կրթական, ներառական բազմաբնույթ ծրագրերի իրականացմամբ, ինչպես նաև ընդգրկվել են «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց հիմնահարցերով գրադարձ մարզային հանձնաժողովում» և պարբերաբար մասնակցել հրավիրվող նիստերին, համատեղ կայացրել որոշումներ:

3) Քեզ ներկայացուցիչները ՀՀ Գեղարքունիքի մարզպետարանի հետ համատեղ իրականացրել են հանրային իրազեկման աշխատանքներ, այդ թվում ՀՀ ոստիկանությունը և ԵԱՀԿ Երևանյան գրասենյակը մարզի համայնքներում իրականացրել են «Ընտանեկան բռնության հարցերով ոստիկանության կարողությունների զարգացում» ծրագիրը:

4) Քեզ ներկայացուցիչները 2016 թվականին ընդգրկվել են «ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի 2017-2025թթ. տարածքային զարգացման ռազմավարության ծրագրի» կազմման ոլորտային աշխատանքային խմբերում և համատեղ իրականացնում են ռազմավարության մշակման աշխատանքները:

3.13.ԱՅԼ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

145. Սողանքային գոտի: Ճամբարակ, Զորավանք, Դպրաբակ, գ. Մարտունի, Այգուտ, Կալավան, Շթուցուր, Ավազան, Երանոս համայնքների 84.5 հա տարածքներ:

146. Քարաթափման գոտի: Գավառ, Կարմիրգյուղ, Գեղարքունիք, Լանջաղյուղ, Ծաղկաշեն, Արծվանիստ, Գեղիովիտ, ք. Մարտունի, Զորագյուղ, Վարդենիկ, Ծովակ, Կարճաղյուղ, Կալավան, Դպրաբակ, Զորավանք, Այգուտ համայնքներ:

147. Գետերի վարարման գոտի: Գեղարքունիք, Լանջաղյուղ, Սարովսան, Գանձակ, Կարմիրգյուղ, Նորատուս, Ծաղկաշեն, Գավառ, Մաղինա, Լեռնահովիտ, Ն. Գետաշեն, Մարտունի, Գեղիովիտ, Մ. Մասրիկ, Ծովագյուղ, Զորավանք, Դպրաբակ, Այգուտ, Մարտունի, Գետիկ, Շթուցուր, Ճամբարակ համայնքներ:

148. Նշված համայնքներում 2011-2015թթ. կազմվել են աղետների ռիսկերի նվազեցման պլաններ: Առավել վտանգավոր սողանքային գոտիների (Այգուտ համայնք) 35 բնակչություն 2011-2015թթ. ՀՀ կառավարության կողմից տրվել է ֆինանսական աջակցություն՝ ապահով վայրերում բնակարաններ ձեռք բերելու համար:

149. Բնական և տեխնածին աղետների ժամանակ բնակչության պատրաստվածության խնդիրը միշտ պետք է լինի բարձր մակարդակի վրա: Այդ նպատակով անհրաժեշտ է բնակչության համար պարբերաբար կազմակերպել ուսուցողական դասընթացներ և վարժանքներ:

150. Սահմանամերձ վտանգավոր գոտի: Մարզում մարտական գործողությունների հետևանքով չօգտագործվող սահմանամերձ հողատարածքները տեղաբաշխված են Ճամբարակի և Վարդենիսի տարածաշրջանների 23 համայնքների վարչական սահմաններում և կազմում են շուրջ 7200 հեկտար, որից 340.2 հեկտարը քաղաքացիների սեփականությունն են, իսկ մնացածը համայնքային կամ պետական սեփականության հողեր են:

151. Այդ տարածքները ազգաբնակչության կողմից չեն օգտագործվում, քանի որ գտնվում են սահմանամերձ վտանգավոր գոտում կամ ականապատված:

152. ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի սահմանամերձ համայնքների մշտական բնակչությունը 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ՝ 28374 մարդ, որը կազմում է մարզի ընդհանուր բնակչության 12.2%-ը:

153. ««Գեղարքունիքի մարզի 23 սահմանամերծ համայնքներից միայն ««կառավարության 2014 թվականի դեկտեմբերի 18-ի N 1444Ն որոշմամբ ճամբարակ և Վահան համայնքներն են ընդգրկվել օգտագործած հողի հարկի, գույքահարկի, էլեկտրաէներգիայի, գազի, ոռոգման ջրի արժեքների դիմաց սոցիալական աջակցություն ստացող սահմանամերծ համայնքների ցանկում: 2015թ. հունվարի 15-ի N 30-Ն որոշմամբ՝ որպես մարտական գործողությունների հետևանքով չօգտագործվող հողատարածքներ ունեցող սահմանամերծ համայնքների՝ ճամբարակ և Վահան համայնքներում իրականացվող գործունեությունները ազատվում են հարկերից: Անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել նաև սահմանամերծ մյուս 21 համայնքների համար արտոնյալ պայմաններ սահմանելու, բնակչության կենսական պայմանները բարելավելու և այլ կարևոր հարցերին:

IV.ՀՀ ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԶԻ ՈՒԺԵՂ ԵՎ ԹՈՒՅԼ ԿՈՂՄԵՐԻ, ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՍՊԱՌՆԱԼԻՔՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ (SWOT)

154. ՈՒԺԿՎՎ վերլուծությունը ապահովում է զարգացման ոլորտում ներկայիս իրավիճակի ամփոփ նկարագիրը:

Այսուակ 21. ՀՀ ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ մարզի 2017-2025թ. զարգացման ռազմավարության ուժեղ և թույլ կողմերը, հնարավորությունները և վտանգները

Ուժեղ կողմեր / Հնարավորություններ	Թույլ կողմեր / Սպառնալիքներ
1. ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ, ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՅԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ <ul style="list-style-type: none"> • Խոշոր արդյունաբերական գործարանների առկայություն 	<ul style="list-style-type: none"> • Մեծ քանակի արտագաղթ և լճացում հատկապես քաղաքային համայնքներից • Բնակչության ծերացման բացասական միտումներ • Բնական պաշարների թերի շահագործում
<ul style="list-style-type: none"> • ՀՀ մարզերի հետ համեմատած մարզը ունի ամենաշատ արևային օրերի քանակ • Ամենաշատ քաղցրահամ ջրի պաշար հանրապետությունում (Սևանա լիի առկայություն) • Մեծաքանակ հանքային պաշարներ (ոսկի, բազալտ, քրոմիտ, կրոաքր, հանքային ջուր) • Աշխատունակ բնակչության մեծ քանակ • Քաղաքային ցանց Սևանի ափամերձ տարածքում (4 քաղաքային համայնքներ) • Ալպյան և Ենթալպյան հողերի առկայություն • Սևանա և քաղցրահամ առկա ջրային պաշարների ներուժ հետագա օգտագործման համար • Գեղատի օդանավակայանի առկայությունը 	<ul style="list-style-type: none"> • Խսիստ բնակչիմայական պայմաններ հատկապես լեռնային տարածքներում (քամի, երկարատև, խստաշունչ ձմեռ). • Սողանքների առկայություն • Սեյսմիկ գոտում գտնվելը • Մեծ քանակի արտագաղթը և լճացումը, հատկապես քաղաքային համայնքներից, ինչպես նաև բնակչության ծերացման բացասական միտումներ
2. ՏՐԱՆՍՊՈՐՏ, ԿԱՊ ԵՎ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ <ul style="list-style-type: none"> • Բնակչության հանրային տրանսպորտի հասանելիություն 80%-ով 	
<ul style="list-style-type: none"> • Տարանցիկ ճանապարհ դեպի ՀՀ Տավուշի և Վայոց Ձորի մարզեր ու Արցախ հանրապետություն ուղևորա և բեռնափոխադրման նպատակով ճանապարհների հասանելիության և մատչելիություն • Ներմարզային ուղևորա և բեռնափոխադրման նպատակով երկաթգծի առկայություն • Ազգային տնտեսական աճ, որը կնպաստի տրանսպորտի արդյունավետ օգտագործմանը 	<ul style="list-style-type: none"> • Տնտեսական վատ իրավիճակ, որը ազդում է ուղևորա և բեռնափոխադրման հոսքի վրա • Այլնորանքային ճանապարհների կառուցում՝ օրինակ Հյուսիս-Հարավ
3. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒԹՎԱԾՔՆԵՐ <ul style="list-style-type: none"> • Զարգացած միջպետական ավտոճանապարհների ցանց մարզի բոլոր ուղղություններով • Կեղտացրերի մաքրման կայանների առկայություն, բացառությամբ Սևան քաղաքից 	<ul style="list-style-type: none"> • Տրանսպորտային ենթակառուցվածքների ֆիզիկական մաշվածություն • Աղբավայրերի ոչ ճիշտ տեղաբաշխում և գործարկում • Սևան քաղաքից կեղտացրերի մաքրման

ՀՀ ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ մարզի 2017-2025 թ. զարգացման ռազմավարություն

| IV.ՀՀ ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԶԻ ՈՒԺԵՂ ԵՎ ԹՈՒՅԼ ԿՈՂՄԵՐԻ,
ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՍՊԱՌՆԱԼԻՔՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ
(SWOT)

<ul style="list-style-type: none"> Զարգացած գաղփիկացված ցանց Համայնքներում շրամատակարարում 	բարելավված	<p>կայանի բացակայություն</p> <ul style="list-style-type: none"> Միջհամայնքային և տեղական անմիաթար ճանապարհների առկայություն
<ul style="list-style-type: none"> Բարելավող տրանսպորտային և տնտեսական կապեր Արցախի հետ Երկաթուղային ենթակառուցվածքի առկայություն 		<ul style="list-style-type: none"> Երկարատև ձմեռ, որի պատճառով քայլավում են ճանապարհները
4. ՆԵՐՔԻՆ ԱՐՏԱԴՐԱՆՔ ԵՎ ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐ		
<ul style="list-style-type: none"> Մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի և եկամտի աճի դրական միտումներ 2014-2015թթ. Երկրի տնտեսական իրավիճակի բարելավում 		<ul style="list-style-type: none"> ՀՆԱ-ի ցածր մակարդակ մեկ շնչի հաշվով ՀՀ-ի միջինի հետ համեմատած (64%) Մեծ կախվածություն գյուղատնտեսական ոլորտից ստացված եկամուտներից Տրանսֆերտների ցածր մակարդակ մեկ շնչի հաշվով Կիմայի փոփոխության ազդեցության ավելացում մարզային տնտեսության 'գյուղատնտեսության վրա
5. ԶԲԱԴՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ		
<ul style="list-style-type: none"> Սեզոնային աշխատատեղերի առկայություն գրոսաշրջության ոլորտում ապահովելով հավելյալ գրաղվածություն Զարգացող գրոսաշրջություն, որը ստեղծում է սեզոնային բազմաթիվ աշխատատեղեր Արտոնությունների օգտագործման դեպքում աշխատատեղերի ստեղծում ճամբարակում Զբաղվածության ընդլայնում պետական աջակցությամբ 		<ul style="list-style-type: none"> Աղքատության բարձր մակարդակ 2015թ (ՀՀ Գեղարքունիքում 32.1%, ՀՀ-ում 29.8 2015թ.) և ծայրահեռ աղքատության (ՀՀ Գեղարքունիքում 1.3 ՀՀ-ում 2.0) Գործազրկության բարձր մակարդակ հատկապես երիտասարդության շրջանում Տնտեսական անկման բարձր մակարդակ
6. ՌԵԳԻՈՆԱԼ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔ, ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈԼՈՐՏՆԵՐ		
<ul style="list-style-type: none"> Զարգացած գյուղատնտեսություն, որը ապահովում է շուրջ 50 000 աշխատատեղ Զարգացած գրոսաշրջության (Սևանի ավագանի տարածաշրջան) հատկապես ամոնաը Զարգացած հանքարդյունաբերություն (Վարդենիս, Սոթք) Արդյունաբերական արտադրանքի ծավալի աճ ՀՀ Գեղարքունիքի մարզում արտադրվում է հացահատիկի 20.3% և կարտոֆիլի շուրջ 50%-ը Ինտենսիվ կառավարական աջակցություն ներդրումների ներգրավման համար Բնական պաշարները, որոնք հնարավոր է արդյունահանել Զբոսաշրջության զարգացման հնարավորություն հիմնված մշակութային արժեքների վրա (Մաքենիսի վանական համալիր, 		<ul style="list-style-type: none"> Գյուղերի մեծ մասում գյուղատնտեսական ոլորտում կիրառվող սահմանափակ գիտելիքներ, արտադրողականություն, հնամաշ տեխնիկա և սեփականաշնորհված հողերի մասնատվածություն Զօգտագործվող մաշված պոստ ինդուստրիալ տարածքների առկայություն Զմշակվող գյուղատնտեսական հողատարածություններ Տնտեսական անկման միտումներ քաղաքային կենտրոններում Ոռոգելի հողերը կազմում են վարելահողերի ընդամենը 15%-ը Բնակիմայական պայմանների բացասական ազդեցությունը գյուղատնտեսության և գրոսաշրջության ոլորտների վրա Վարելահողերը գտնվում են ծովի մակարդակից 1900-2200 մետր բարձրության վրա

ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի 2017-2025 թթ. զարգացման ռազմավարություն

| IV.ՀՀ ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԶԻ ՈՒԺԵՐ ԵՎ ՇԹՈՒՅԼ ԿՈՂՄԵՐԻ, ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՍՊԱՌՆԱԼԻՔՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ (SWOT)

<p>Նորատուախ խաչքարերի առկայություն)</p> <ul style="list-style-type: none"> Նպաստավոր բնակլիմայական պայմաններ անասնապահության և բուսաբուծության զարգացման համար, ինչպես նաև առկա 81 725 հեկտար վարելահողեր Առկա 181000 հեկտար արոտավայրերը և 35600 հեկտար խոտհարքները, որոնք հնարավորություն են տալիս մարզում արտադրել 28000 տոննա միս և 137000 տոննա կաթ 	
---	--

7.ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ, ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԿԱՊԻՏԱԼ

<ul style="list-style-type: none"> Նախակրթական, տարրական և միջնակարգ կրթության բարձր մատչելիություն Որակավորման բարձրացման դասընթացների և մեծահասակների կրթական ուսումնական կենտրոնների և բուհերի առկայություն Նախնական (արհեստագործական) և միջին մասնագիտական և բարձրագույն մասնագիտական ուսումնական հաստատությունների առկայություն 	<ul style="list-style-type: none"> Մանկապարտեզ հաճախող երեխաների փոքր թվաքանակ (հանրապետության միջինից կրկնակի փոքր) Մասնագիտական և միջին մասնագիտական կրթության ուսանողների փոքր թվաքանակ (հանրապետության 10 000 բնակչի հաշվով ավելի ցածր մակարդակ) ԲՈՒՀ-ական կրթության շրջանավարտների նվազման միտում Կրթական համակարգի կողմից առաջարկված մասնագիտությունների և շուկայի պահանջների մեծ տարբերություն Պարտադիր կրթությունից դուրս մնացած երեխաներ
---	--

8.ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՆԵՐԱՌՈՒՄ

<ul style="list-style-type: none"> Բուժական հաստատությունների բավարար քանակ Վերականգնողական կենտրոնի հասանելիությունը հատուկ կարիք ունեցողների համար Գավառ քաղաքում Մշակութային հաստատությունների բավարար քանակություն և հասանելիություն 	<ul style="list-style-type: none"> Գյուղական վայրերում բնակարանային ապահովման ցածր մակարդակ (28.2 քմ 1 անձին, հանրապետության միջին 39.8 քմ 1 շնչի հետ համեմատ) Ծայրահեղ աղքատության և գործազրկության բարձր մակարդակների շարունակական լինելը Բժշկական մասնագիտների թափուր հաստիքների մեծ քանակ
<ul style="list-style-type: none"> Պետական աջակցության և դոնորային ծրագրեր հատուկ կարիք ունեցողների և սոցիալապես անապահով ընտանիքների համար 	<ul style="list-style-type: none"> Տնտեսական լճացումը, որը կարող է ուղղորդել գործազրկության և աղքատության հետագա աճին

9.ԲՆԱՊԱՀՊԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ, ԵՆԵՐԳԱՐԴՅՈՒՆՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆ, ԿԼԻՄԱՅԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՄԱՐՎՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

<ul style="list-style-type: none"> Օդի ցածր աղտոտվածություն մթնոլորտային տեսակարար արտանետումները 1 բնակչի հաշվով՝ փոշի ($\leq$-ում 42.9 կգ, $\leq$ Գեղարքունիքի մարզում 12.5 կգ և $\leq$ Տավուշի մարզում 19.8 կգ) Հասուկ պահպանվող տարածների առկայություն (Սևան ազգային պարկի և արգելոցների առկայություն՝ Լիճք-Արգիշի, Գիլի, Ալտանիշի, Գավառագետի և այլն) ապահովելով կենսաբազմազանության բարձր մակարդակ Հանրային և բնակելի հատվածում էներգախնայողության և միջոցառումնավետության ցածր մակարդակ 	<ul style="list-style-type: none"> Տեղայնացված աղտոտվածություն հատկանելու գետային համակարգում կապված գյուղատնտեսական գործունեության և լեռնահանքային արդյունաբերության հետ Կոյուղու կեղտացրերի մաքրման կայանների վատ վիճակ, բացակայություն Օբյեկտներում (շենքեր շինուազումներ, փողոցային լուսավորություն և այլն) էներգախնայողության և էներգաարդյունավետության ցածր մակարդակ Վերականգնվող էներգետիկ ռեսուրսներից էլեկտրաէներգիայի արտադրության (մասնավորապես՝ արևային և հողմային) ցածր
--	--

<p>հնարավորություն.</p> <ul style="list-style-type: none"> Վերականգնվող էներգետիկայի ոլորտում միկրոկայանների մասսայականացմանն ուղղված միջոցառումների իրականացման հնարավորություն. <ul style="list-style-type: none"> Արևային օրերի մեծ քանակ, քամին և ջուրը վերականգնող էներգիայի արդյունավետության հիմք: Բարձրորակ քաղցրահամ ջրի մեծ պաշարներ Վերականգնող էներգիայի արտադրության մեծ ռեսուրսների առկայություն (քամու, հիդրո, արևային) Բարելաված Կոշտ թափոնների կառավարում «ՀՀ Կոտայք և ՀՀ Գեղարքունիք մարզերում կոշտ թափոնների կառավարման ծրագիր» 	<p>մակարդակ.</p> <ul style="list-style-type: none"> Սևանա լճի մակարդակի բարձրացման դեպքում ենթակառուցվածքների և բուսածածկույթի ջրի տակ անցնելը Բնակլիմայական փոփոխությունների ազդեցությունը տարածաշրջանի կենսաբազմազանության և մյուս բնապահպանական բաղադրիչների վրա
<h3 style="text-align: center;">10. ՄԱՐԶԱՅԻՆ և ՏԵՂԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԿԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ</h3>	
<ul style="list-style-type: none"> Մարզում իրականցվող գործընթացներին ՀԿ-ների, քաղաքացիական ակտիվ խմբերի միջազգային դրույր կազմակերպությունների ներգրավվածությունը Տարածքային կառավարման համակարգում բարձրագույն կրթություն ունեցողների մեծ քանակ Վարչակազմի վերապատրաստումների պարբերաբար կազմակերպում և անցկացում Համայնքների խոշորացում Միջհամայնքային միավորումների ձևավորում 	<ul style="list-style-type: none"> ՏԻՄ-երում բարձրագույն կրթություն ունեցողների ցածր մակարդակ Համայնքային կառավարման տեղեկատվական համակարգի հասանելիության պակաս Թերի զարգացած մարդկային, ֆինանսական և տեխնիկական կարողություններ
<h3 style="text-align: center;">11. Այլ հարցեր</h3>	
	<ul style="list-style-type: none"> Հեռավոր և սահմանամերձ համայնքների թերի զարգացվածություն մարզի այլ տարածքների հետ անհամաչափություններ Աղբբեջանի հետ սահմանի հետ անկայուն վիճակ

Վ.ՏԵՍԼԱԿԱՆ, ՆՊԱՏԱԿՆԵՐ ԵՎ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

5.1 ՏԵՍԼԱԿԱՆ

155. << Գեղարքունիքի մարզի 2017-2025թթ. ռազմավարության տեսլականն է. 2025թ. << Գեղարքունիքի մարզի բնակչությունը և տնտեսությունները կունենան դիվերսիֆիկացված եկամուքի աղբյուրներ, կհաղթահարվեն մարզի գարաժքների միջև զարգացման անհամաշափությունները կապահովվի մարզի կայուն զարգացումը, մարզի կառավարումը և որոշումների կայացումը կլինի ապակենդրոնացված:

5.2 ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐ ԵՎ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

156. << Գեղարքունիքի մարզի ռազմավարական նպատակները 2017-2025թթ. զարգացման ռազմավարության նպատակները և գերակայություններ հիմնականում ուղղված են իրավիճակի և քաղաքականությունների վերլուծության արդյունքում վերհանված հիմնախնդիրների լուծմանն՝ ապահովելով նպատակահեն կառավարման համակարգ: << Գեղարքունիքի մարզի 2017-2025թթ. զարգացման ռազմավարության քաղաքականությունը փոխկապակցված է բոլոր մարզերի հետ՝ ներուժերի հիման վրա մրցունակությունը բարձրացնելու և բոլոր մարզերի միջև սոցիալ-տնտեսական համաշափությունը երաշխավորելու նպատակով:

157. Ռազմավարական ուղղությունների տրամաբանությունը ապահովված է համատեղելով ընդհանուր նպատակները (հորիզոնական) և գերակա թեմաները/ոլորտները (ուղղահայց), և դրանք կապված են ազգային ռազմավարական փաստաթղթերին, ինչպես ներկայացված է ստորև:

Այուսակ 22. << Գեղարքունիքի մարզի ռազմավարական նպատակներ և գերակայություններ.

ՄԶՌ ռազմավարական նպատակներ 	Հայաստանի տարածքային զարգացման ռազմավարություն 2016-2025թթ.
1. Մրցունակության բարձրացում՝ Մինչև 2025թ. ապահովել մարզի տնտեսական աճ և ՀՆԱ-ն մեկ շնչի հաշվով հասցնել << միջին ցուցանիշի նկատմամբ 70%-ի: Ակտիվ կազմակերպությունների թիվը ևս ավելացնել 10%-ով՝ 2015 թվականի համեմատ:	Բոլոր մարզերում մրցունակության բարձրացում՝ հիմք ընդունելով վերջիններիս ներքին պոտենցիալը, թույլ տալով առավել ընդարձակ ինտեգրումը ազգային ու միջազգային տնտեսությունների հետ (2025թ.-ի դրությամբ մարզում միջին մասնագիրական և բարձրագույն կրթություն ունեցողների, ոչ գյուղական բնակչության ֆորմալ զրադաշների և ակտիվ կազմակերպությունների թվաքանակը կաճի առնվազն 10 %-ով՝ համեմատած 2014թ.-ի հետ)
2. Տարածքներում համաշափության բարձր մակարդակի ապահովում	Տարածքներում համաշափության բարձր մակարդակի ապահովում հատուկ

<p>Ապահովել համայնքների համաշափ գարգացում, ռեսուլսների համաշափ տեղաբաշխումով, տնտեսական դիվերսիֆիկացիայի միջոցով:</p> <p>Ոչ գյուղատնտեսական ֆորմալ գրաղաճների թիվը ավելացնել 10%-ով:</p> <p>Միևնույն ժամանակահատվածում հինգ տարածքների համար գործազրկության և աղքատության մակարդակը նվազեցնել հասցնելով 20%-ից ցածր, շեշտը դնելով սահմանամերձ և թույլ զարգացած բնակավայրերի վրա (Ճամբարակ և Վարդենիս):</p>	<p>ուշադրություն դարձնելով ամենաթույլ զարգացած տարածքների ու սահմանամերձ համայնքների, ինչպես նաև ռեսուլսների կայուն օգտագործման վրա:</p> <p>(2025թ.-ի դրությամբ մարզում մեկ շնչի հաշվով <ՆԱ-Ն կերազանցի մեկ շնչի հաշվով <ՆԱ-Ի միջին հանրապետական ցուցանիշի 60%-ը և մեկ շնչի հաշվով <ՆԱ-Ի 70%-ից ցածր կգտնվի մարզի բնակչության ոչ ավել, քան 30%-ը)</p>	
<p>3.Տարածքային զարգացման կարողությունների զարգացում</p> <p>Մարզային զարգացման ռազմավարության իրականացման ընթացքում մինչև 2025 թվականը բարձրացնել մարզային և տեղական դերակատարների ակտիվությունը և մարդկային կապիտալի կառավարման հմտությունները:</p> <p>Մարզային և տեղական մասնագետների մասնագիտական վերապատրաստումները կիրականացում յուրաքանչյուր տարի եղած մասնակիցների թվի 30%-ի չափով:</p>	<p>Տարածքային զարգացման քաղաքականության ու գործելակերպերի բարելավում զարգացման պլանավորման ու իրականացման գործընթացներում՝ տարածքային ու տեղական դերակատարների առավել ակտիվ մասնակցության ապահովման միջոցով:</p> <p>(2017թ.-ին <<-ն կունենա դարածքային զարգացման քաղաքականության իրականացման մեկ ընդհանուր Տարածքային զարգացման գործառնական ծրագիր (ՏՀԳԾ), որը հիմք կհանդիսանա, ՏԿՁՆբյուջեկային ծրագրերի նախապատրաստման և դարածքային զարգացման նպատակներով, արդարին աղբյուրներից բյուջեկային աջակցության սրացման համար:</p>	
<p>1.Գյուղատնտեսության արդիականացում:</p>	<p>2.Սևանա լճի էկոհամակարգի պահպանում և տուրիզմի զարգացում՝ շեշտը դնելով գյուղական տուրիզմի վրա:</p>	<p>3.Վերականգնվող էներգետիկայի արտադրություն և արդյունավետության բարձրացում:</p>
 <p>ՄԶՌ հիմնական գերակայություններ</p>		
<p>Արդյունաբերության և արտահանման խթանում, զբոսաշրջություն և SCS ոլորտ, գյուղատնտեսության ու գյուղական տարածքների արդիականացում, սննդի արդյունաբերություն և ՓՄՁ-ների ստեղծում:</p> 		
<p>Հայաստանի տարածքային զարգացման ռազմավարություն 2014-2025թ.</p>		

5.3. ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԻ ԵՎ ԳԵՐԱԿԱ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄ

158. Ռազմավարական նպատակ 1: Մրցունակության բարձրացում

159. Հիմնավորում: 2015թ.-ի դրությամբ մարզի մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի ցուցանիշը կազմել է՝ 64%, որն էլ 6%-ով ցածր է <<-ի միջին ցուցանիշից: <<Գեղարքունիքի մարզում 2014թ. գրաղվածների թիվը կազմել է 91.5 հազար մարդ, իսկ 2015թ-ին՝ 76.1 հազար մարդ, տարբերությունը կազմում է 17.4 հազար մարդ, որը բերել է գործազրկության մեծացմանը: Մարզի ակտիվ կազմակերպությունների թվի ավելացում: Նշված հիմնավորումը բխում է ռազմավարության 1-ին նպատակից:

160. Ռազմավարական նպատակ 2: Տարածքներում համաչափության բարձր մակարդակի ապահովում

161. Հիմնավորում: <<Գեղարքունիքի մարզում պաշտոնապես գրանցված գործազրկունների թիվը 2014թ. կազմել է 5950 մարդ, 2015թ-ին՝ 6601 մարդ, որը ցույց է տալիս մարզում գործազրկության աճ, որն էլ հերթին բերում է սոցիալական խնդիրների առաջացմանը: Մարզում 2016-ի դրությամբ ոչ գյուղատնտեսությամբ ֆորմալ գրաղվածների թիվը կազմել է՝ 55%: Նոյն ժամանակահատվածում մարզում աղքատության և ծայրահեղ աղքատության ցուցանիշները եղել են 2014թ. աղքատությունը կազմել է 32.3%, ծայրահեղ աղքատությունը՝ 2.1%, իսկ 2015թ-ին՝ համապատասխանաբար՝ 32.1% և 1.3%: Հատուկ ուշադրություն դարձնել ամենաթույլ զարգացած և սահմանամերձ համայնքների վրա: Նշված հիմնավորումը բխում է ռազմավարության 2-րդ նպատակից:

162. Ռազմավարական նպատակ 3: Տարածքային զարգացման կարողությունների զարգացում

163. Հիմնավորում: Մարզային զարգացման ռազմավարության իրականացման ընթացքում մարզային և տեղական դերակատարների ակտիվության բարձրացումը և մարդկային կապիտալի կառավարման հմտությունների բարելավումը չափազանց կարևոր են որոշումների ընդունման, զարգացման, պլանավորման ու կառավարման կարողությունները ապահովման գործում: Վերոնշյալ կարողությունների բարելավումը համահունչ է <<Գեղարքունիքի մարզի զարգացման ռազմավարության 3-րդ նպատակին:

164. Գերակա խնդիր 1: Բարձրարժեք գյուղատնտեսության և գյուղատնտեսական ապրանքների վերամշակում՝ նորագույն տեխնոլոգիաների ներդրմամբ: Հրոսաշրջիկների հոսքի ակնկալվող աճն իր հետ կրերի գյուղատնտեսական մթերքների պահանջարկի աճին, հաշվի առնելով, որ ճիշտ մարկետինգային քաղաքականություն իրականացնելու դեպքում, գրոսաշրջիկները կնախընտրեն տեղական արտադրության «տնական մթերքներ» այլ ոչ թե սուպերմարկետներում վաճառվող փաթեթավորվածը:

165. Հիմնավորում: Գյուղատնտեսության և դրան առնչվող ենթակառուցվածքների արդիականացումը էական նշանակություն ունի <<Գեղարքունիքի մարզի տնտեսական ակտիվության և աճի համար: Հին տեխնիկայի (շուրջ օգտագործվող տեխնիկայի 70-80%-ը խորհրդային արտադրության են) արդիականացումը կայուն, որակյալ և նոր մեթենա-տրակտորային պարկի, ոռոգման ցանցերի կառուցում և վերանորոգում, ինչպես նաև ինստիտուցիոնալ կարողությունների զարգացումն էապես կնպաստեն գյուղատնտեսության զարգացմանը, աշխատատեղերի ստեղծմանը, արտադրանքի արտահանման ծավալի աճին: Գյուղատնտեսության արդիականացման գործում կարևոր տեղ ունի պետական աջակցությունը՝ 2017 թվականին «Պետական աջակցություն գյուղատնտեսական հողօգտագործողներին մատչելի գներով պարարտանյութերի ձեռքբերման համար» ծրագրի շրջանակներում տրամադրել է 167.1 մլն դրամի սուբսիդացիա, ինչպես նաև Հայաստանի Հնդրապետությունում 2017 թվականի գարնանացան գարու, ցորենի, առվույտի, կորնգանի, ոլորի, սիսեղի, ոսպի և

Եզիպտացորենի արտադրության զարգացման ծրագրի շրջանակներում 61 մլն դրամի սուբսիդացիա: Մինչև 2025 թվականը գյուղատնտեսության և դրան առնչվող ենթակառուցվածքների արդիականացումը կնպաստի << Գեղարքունիքի մարզի տնտեսական ակտիվության աճին: Կիրառելով նոր տեխնոլոգիաներ հողագործության և անասնապահության մեջ կունենանք կայուն զարգացած գյուղատնտեսություն, որը կնպաստի աշխատատեղերի ստեղծմանը, արտադրանքի արտահանման ծավալի աճին:

166. Գերակա խնդիր 2: Սևանա լճի էկոհամակարգի պահպանում և տուրիզմի զարգացում՝ շեշտը դնելով գյուղական տուրիզմի վրա:

167. Հիմնավորում: Սևան ազգային պարկում իրականացվում են Սևանա լճի էկոհամակարգի վերականգնման ու պահպանման, բնական պաշարների վերականգնման և օգտագործման միջոցառումների համարի ծրագիր: Սևանա լիճը և դրա ջրհավաք ավագանը համարվում են Հայաստանի բնակչության հանգստի կարևորագույն բազաներից մեկը, որը ունի նաև միջազգային տուրիզմի զարգացման մեջ հեռանկարներ: Ավանդական պատմամշակութային գրոսաշրջային ձևերից բացի, շատ օտարերկրյա գրոսաշրջիկներ նախընտրում են մեր երկիր այցելել ուսումնասիրելու մեր գյուղական համայնքները, վայելելու բնությունը և ծանոթանալու տեղաբնակների ապրելակերպին ու ավանդույթներին, որը կնպաստի գյուղական տուրիզմի զարգացմանը: Մինչև 2025 թվականը Սևանա լճի ավագանի տարածքում կիրականացվի էկոհամակարգի վերականգնման ու պահպանման, բնական պաշարների վերականգնման և օգտագործման միջոցառումների համարի ծրագիր: Քանի որ Սևանա լիճը եւ դրա ջրհավաք ավագանը համարվում են, ինչպես Հայաստանի բնակչության այնպես էլ օտարերկրյա գրոսաշրջիկների համար հանգստի կարևորագույն բազաներից մեկը՝ այնտեղ կկառուցվեն հանգստյան տներ: Նախատեսվում է մինչև 2025 թվականը մարզի գրոսաշրջային ռեսուրս ունեցող համայնքներում զարգացնել գյուղական տուրիզմը հատկապես «Հյուրընկալություն բնակչի տանը» ծրագիրը:

168. Գերակա խնդիր 3: Վերականգնվող էներգետիկայի արտադրություն և արդյունավետության բարձրացում:

169. Հիմնավորում: Վերականգնվող էներգետիկայի պաշարներով հարուստ է հատկապես << Գեղարքունիքի մարզը: Մարզը հարուստ է հիդրո, հողմանէներգետիկ և արևային էներգիայի պոտենցիալներով, որոնց շուրջ արդեն իսկ լուրջ ուսումնասիրություններ են կատարվել: Հիդրոէներգետիկ նպատակներով օգտագործվում են հատկապես Սևանա լճի ավագանի գետերը: Տարածաշրջանում գերակշռում են արևմտյան, հարավ-արևմտյան և հարավային քամիները: Քամու միջին արագությունը տատանվում է 3-5 մ/վրկ սահմաններում: Սևանա լճի ավագանում արևային ճառագայթումը գտնվում է 1700-1800 կվտժ/մ 2 տիրույթում: Մինչդեռ ավագանի որոշ լեռնային տարածքներ ունեն 1900 կվտժ/մ 2 ներուժ: Նշված տվյալները ապացուցում են, որ տարածքը լավագույններից մեկն է արևային էներգիայի տեխնոլոգիաների առումով՝ թե արեգակնային ֆոտովլուտային տեխնոլոգիաների և թե՝ արեգակնային ջրատաքաղաքացիների կիրառման տեսանկյունից: Արևային ժամերի միջին թիվը տարածքում տարեկան ավելի քան 2600 ժամ/տարի է: Հաշվի առնելով արևային օրերի մեծ քանակը և ջրային պաշարների առատությունը (լեռնային գետեր) մարզում նախատեսվում է մինչև 2025 թվականը զարգացնել վերականգնվող էներգետիկայի արտադրություն: Նշված ռեսուրսները բարենպաստ միջավայր կստեղծեն ներդրումների համար, արևային փոքր հիդրոէներգութակայանների, հողմակայանների կառուցման համար: Վերականգնվող էներգետիկայի արտադրությունը կնպաստի գյուղական համայնքների կենսամակարդակի բարձրացմանը, մշակող և վերամշակող արտադրությունների զարգացմանը մարզի տարածքներում:

VI.ԳԵՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Այլուսակ 23. <<Գեղարքունիքի մարզի գերակայություններ

Թեմա	Գերակայություն	Իիմնական շահառուներ	Կապը՝ պետական ռազմավարություններին և խոշոր ծրագրերին
Բնական պայմաններ	1. Սևանա լճի և այլ ջրային պաշարների կայուն օգտագործում 2. Սևանա լճի էկոհամակարգի պահպանում 3. (իիմնական գերակայություն)	<< բնակչություն, կլիմա	Զբոսաշրջության զարգացման պետական ծրագրեր, «Զբոսաշրջության գրությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2003 թվականի դեկտեմբերի 17-ի <Օ-11-Ն օրենք, «Սևանա լճի էկոհամակարգերի վերականգնման պահպանման, վերարտադրման օգտագործման միջոցառումների տարեկան ու համալիր ծրագիրը հաստատելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2001 թվականի դեկտեմբերի 14-ի <Օ-276 օրենք
Ժողովրդագրական հրավիճակ			
Քաղաքային զարգացում	3. Քաղաքային ցանցի զարգացում, բարելավելով ենթակառուցվածքները և ինտենսիվ դարձնել տնտեսության գործունեությունը	Քաղաքային բնակչություն	Քաղաքների 2017-2021թթ. հնգամյա զարգացման ծրագրեր
Տրանսպորտ, հաղորդակցում և տեղեկատվական հասարակություն	4. Արցախի հետ կապի բարելավում	Մարզի բնակչություն	«Ավտոմոբիլային տրանսպորտի մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2006 թվականի դեկտեմբերի 05-ի <Օ-233-Ն օրենք
Հանրային ենթակառուցվածքներ	5. Ճանապարհների պայմանների բարելավում	Մարզի բնակչություն Մարզ այցելած զբոսաշրջիկներ	4. «Զբոսաշրջության և զբոսաշրջային գործունեության մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2003 թվականի դեկտեմբերի 17-ի <Օ-11-Ն օրենք << կառավարության 2016 թվականի հունիսի 29-ի նիստի 24-րդ կետով հավանության արժանացած <<այաստանի Հանրապետության 2016-2025թթ. տարածքային զարգացման ռազմավարությունը հաստատելու մասին>> թիվ 29 արձանագրային որոշում 5. «Ավտոմոբիլային ճանապարհների մասին»

			Հայաստանի Հանրապետության 2006 թվականի դեկտեմբերի 05-ի <Օ-240-Ն օրենք
Ներքին արտադրանք և եկամուտներ			
Զբաղվածություն	6. Երկարաժամկետ գործազրկության նվազեցում և երիտասարդության զբաղվածության խթանում 7. Ինքնազբաղվածությանը և ՓՄՁ-ներ ստեղծելու խթանում (ոչ գյուղատնտեսական ֆորմալ աշխատատեղերի ստեղծման խթանում)	Մարզի բնակչություն	Գործազրկությունը նվազեցնող պետական աջակցության ծրագրեր Մարզի համայնքների կողմից ներկայացված ներդրումային ծրագրեր
Մարզային տնտեսության կառուցվածք, հիմնական ոլորտներ	8. Գյուղատնտեսության արդիականացումը (հիմնական գերակայություն) 9. Տուրիզմի զարգացում՝ շեշտը դնելով գյուղական տուրիզմի վրա (հիմնական գերակայություն):	Մարզի բնակչություն	«Գյուղատնտեսական կոռուպտատիվների մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2015 թվականի դեկտեմբերի 21-ի <Օ-190-Ն օրենք «Արտադրող խմերի և արժեշղթաների զարգացում» ծրագիր (ՕԳԱՆ) ծրագրի շրջանակներում եվրոմիության կողմից ֆինանսավորվող օրգանական գյուղատնտեսության աջակցող նախաձեռնության ծրագիր «Մշակութային օրենսդրության հիմունքների մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2002 թվականի նոյեմբերի 20-ի <Օ-465-Ն օրենք, «Պատմության և մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության և օգտագործման մասին» Հայաստանի Հանրապետության 1998 թվականի նոյեմբերի 11-ի <Օ-261-Ն օրենք, «Զբոսաշրջության և գրոսաշրջային գործունեության մասի» Հայաստանի Հանրապետության 2003 թվականի դեկտեմբերի 17-ի <Օ-11-Ն օրենք
Կրթություն, մարդկային կապիտալ	10. Մարզի աշխատաշուկայի կարիքները բավարարող երիտասարդ մասնագետների պատրաստում՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով SS և գրոսաշրջության ոլորտների վրա 11. Համբուղանուր	«Հեղարքունիքի մարզի գործառուներ	«Բարձրագույն և հետքուհական մասնագիտական կրթության մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2004 թվականի դեկտեմբերի 14-ի <Օ-62-Ն օրենք, «Հանրակրթության մասին» Հայաստանի Հանրապետության

	<p>հավասարապես հասանելի, ներառական և որակյալ կրթության ապահովում, որը հնարավորություն է ընձեռում անձին՝ ուսումը շարունակելու կրթության հաջորդ մակարդակում կամ անցնելու համապատասխան աշխատանքային գործունեության,</p> <p>12. 3-5 տարեկան բոլոր երեխաների համար հավասար հասանելի և որակյալ նախադպրոցական կրթության մատչելիության, ինչպես նաև 5 տարեկանների առավել ընդգրկվածության ապահովում,</p> <p>13. Արհեստագործական և միջին մասնագիտական կրթական ծրագրեր իրականացնող պետական ուսումնական հաստատությունների ուսանողների արտադրական պրակտիկան մարզում կազմակերպելու, գործատու և ուսումնական հաստատություն կապը զարգացնելու, ինչպես նաև շրջանավարտներին աշխատանքի տեղավորելու նպատակով:</p>		<p>2009 թվականի հունիսի 23-ի <Օ-160-Ն օրենք,</p> <p>ՏՏ ոլորտի զարգացման համալիր ծրագրեր</p> <p>«Նախնական մասնագիտական (արհեստագործական) և միջին մասնագիտական կրթության մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2005 թվականի հունիսի 08-ի <Օ-164-Ն օրենք,</p>
Սոցիալական ներառում	<p>14. Բարելավել բնակչությի պայմանները</p> <p>15. Ծայրահեղ աղքատության և աղքատության կրճատում</p>	Մարզի բնակչություն	<p><< կառավարության 2016 թվականի հունիսի 29-ի նիստի 24-րդ կետով հավանության արժանացած <<Հայաստանի Հանրապետության 2016-2025թթ. տարածքային զարգացման ռազմավարությունը հաստատելու մասին>> թիվ 29 արձանագրային որոշում</p>
Բնապահպանական հարցեր, էներգետիկ արդյունավետություն, կլիմայի փոփոխության հարմարվողականություն	<p>16. Վերականգնողական էներգետիկայի արտադրություն և արդյունավետության բարձրացում (հիմնական գերակայություն)</p>	Մարզի բնակչություն	<p>«Էներգախնայողության և վերականգնվող էներգետիկայի մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2004 թվականի նոյեմբերի 09-ի <Օ-122-Ն օրենք,</p> <p><< կառավարության 2016 թվականի դեկտեմբերի 29-ի նիստի 37-րդ կետով հավանության արժանացած «Արևային ֆուտովոլտային կայանների կառուցման ներդրումային ծրագրին հավանություն տալու մասին» N 53 արձանագրային որոշում,</p>

			<p>«Սևանա լճի էկոհամակարգերի վերականգնման պահպանման, վերարտադրման և օգտագործման միջոցառումների տարեկան ու համալիր ծրագիրը հաստատելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2001 թվականի դեկտեմբերի 14-ի <Օ-276 օրենք, ՀՀ կառավարության 2015 թվականի սեպտեմբերի 10-ի նիստի 11-րդ կետով հավանության արժանացած ՄԱԿ-ի «Կիմայի փոփոխության մասին» շրջանակային կոնվենցիայի ներքո ՀՀ «Ազգային մակարդակով սահմանված նախատեսվող գործողություններ/ներդրում»</p>
Մարզային և տեղական գարգացման կարողություններ	17. Համայնքների խոշորացում և միջհամայնքային միավորումների կարողությունների զարգացում	Մարզային և համայնքային աշխատակազմեր	<p>«Հանրային ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2011 թվականի մայիսի 26-ի <Օ-172-Ն օրենք, «Քաղաքացիական ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2001 թվականի դեկտեմբերի 04-ի <Օ-272 օրենք, «Համայնքային ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2004 թվականի դեկտեմբերի 14-ի <Օ-43-Ն օրենք, «Տեղական ինքնակառավարման մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2002 թվականի մայիսի 07-ի <Օ-337 օրենք, ՀՀ կառավարության 2011 թվականի նոյեմբերի 10-ի նիստի 18-րդ կետով հավանության արժանացած «Համայնքների խոշորացման և միջհամայնքային միավորումների ձևավորման հայեցակարգին հավանություն</p>

			տալու մասին» թիվ 44 արձանագրային որոշում
Այլ հարցեր	18. Սահմանամերձ և հեռավոր համայնքների պաշտպանվածության և սոցիալ-տնտեսական պայմանների բարելավում	Մարզի բնակչությունը	<< կառավարության 2016 թվականի հունիսի 29-ի նիստի 24-րդ կետով հավանության արժանացած <<Հյաստանի Հանրապետության 2016-2025թթ. տարածքային զարգացման ռազմավարությունը հաստատելու մասին>> թիվ 29 արձանագրային որոշում

VII. ՈՎՉՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐ

170. << Գեղարքունիքի մարզի 2017-2025թթ. ռազմավարական ծրագրերը, որոնք շարունակական են և ակնկալվող, գնահատվում են ըստ հետևյալ չափանիշների՝ ռազմավարական կողմնորոշում մարզային զարգացման ռազմավարական նպատակների և գերակայությունների հետ, արժեք/օգուտ հարաբերակցություն, ծրագրի իրագործելիություն։ Ծրագրի գնահատման ցանկը ներկայացված է ստորև։

Այլուսակ 24. Ռազմավարական ծրագրեր

No .	Ծրագրի անուն/թեմա	Կարծ նկարագրի	Արժեք	Իրականացնող մարմին	Ժամանակաշրջան ակահատված	Համապատասխան գերակայություն
1.	Սևանա լճի էկոհամակարգի վերականգնում, պահպանում և օգտագործում	Սևանա լճի մակարդակի, ջրի որակի բարելավում, կենդանական և բռական աշխարհի վերականգնում և պահպանում	172.2 մլրդ դրամ	<< պետական բյուջե Միջազգային կազմակերպություններ (համաձայնությամբ)	2002-2030թթ ..	Սևանա լճի էկոհամակարգի պահպանում և տուրիզմի զարգացում շեշտը դնելով գյուղական տուրիզմի վրա։
2.	Սևանի իշխանի պաշարների վերականգնում	Սևանի էնդեմիկ ձկնատեսակների վերականգնում, Սևանի իշխանի մայրական կազմի ստեղծում, ձկան վերամշակման գործարանի հիմնում։ Արյունքում կստեղծվի 5000 աշխատատեղ։	9.1 մլրդ դրամ	<< պետական բյուջե	2014-2024թթ.	Սևանա լճի էկոհամակարգի պահպանում և տուրիզմի զարգացում շեշտը դնելով գյուղական տուրիզմի վրա։
			50.9 մլրդ դրամ	Միջազգային կազմակերպություններ (համաձայնությամբ)		
	Սևանա լճի ձկնատեսակների գույքագրում, հաշվառում օգտագործման թյուղատրելի չափաքանակների սահմանում և պահպանության միջոցառումների իրականացում։	«Սևանա լճում ձկան և խեցգետնի պաշարների հաշվառում» ՄՃԾ Շրջանակներում իրականացվող ծրագրի համար	30տար անցյուր տարի 7.526 մլն դրամ	<< պետական բյուջե	2017-2019թթ.	Սևանա լճի էկոհամակարգի պահպանում
3.	«Տեղական համայնքների կյիմայի փոփոխության նվազեցման և հարմարվողականության օգուտները ցուցաբերելու նպատակով անտառների և արոտավայրերի կայուն կառավարում»	Կյիմայի կարգավորում, անտառների և արոտավայրերի վերականգնում	576.2 մլն դրամ	ԵՄ (համաձայնությամբ), ՄԱՀԾ-ի երևանյան գրասենյակ (համաձայնությամբ)	2013-2017թթ.	Սևանա լճի էկոհամակարգի պահպանում և տուրիզմի զարգացում շեշտը դնելով գյուղական տուրիզմի վրա։
4.	«Գյուղատնտեսական ռեսուրսների կառավարման և մրցունակության» ծրագրի «Համայնքի արոտավայրերի և	Արոտավայրերի ճիշտ կառավարում և անասնապահության զարգացում	192.7 մլն դրամ	Համաշխարհային բանկի վարկային ծրագիր (համաձայնությամբ)	2016թ.	Գյուղատնտեսության արդիականացում։

	անասնապահության կառավարման համակարգ-2»					
5.	Հայաստանի Հանրապետությունու մ 2017 թվականի գարնանացան գարու, ցործնի, առվույտի, կորոնանի, ոլորի, սիսեռի, ոսպի և եղիպատճերնի արտադրության զարգացման ծրագիրը	Մարզում գյուղատնտեսական մշակաբույսերի սորտաթարմացման ապահովում	61.0 մլն. դրամ	ՀՀ գյուղատնտեսություն ան նախարարություն	2017թ.	Գյուղատնտեսության և արդիականացում:
6.	Հայաստանի Հանրապետության հողօգտագործողների ն 2017 թվականի գյուղատնտեսական աշխատանքների համար մատչելի գներով ազուրական, ֆոսֆորական և կալիումական պարարտանյութերի ձեռքբերման նպատակով այտական աջակցության ծրագիր:	Մարզում գյուղատնտեսական մշակաբույսերի մշակության ինտենսիվ տեխնոլոգիաների ներդրում	167.1 մլն. դրամ	ՀՀ գյուղատնտեսություն ան նախարարություն	2017թ.	Գյուղատնտեսության և արդիականացում:
7.	Սևան քաղաքի կեղտաջրերի մաքրման կողեկտորի կառուցում	Սևան քաղաքի կեղտաջրերի հավաքում և մաքրում	3.87 մլն եվրո	Եվրոպական ներդրումային բանկ (համաձայնությամբ)	2019թ.	Սևանա լճի Եկոհամակարգի պահպանում և տուրիզմի զարգացում՝ շեշտը դնելով գյուղական տուրիզմի վրա:
8.	«ՀՀ Կոտայքի և Գեղարքունիքի մարզերում կոշտ թափոնների կառավարման ծրագիր»	Մարզերի աղբավայրերի կառավարում և շահագործում	11 մլն եվրո	Վերակառուցման և Զարգացման Եվրոպական բանկ (ՎՀԲ) (համաձայնությամբ)	2018- 2024թթ.	Սևանա լճի Եկոհամակարգի պահպանում և տուրիզմի զարգացում՝ շեշտը դնելով գյուղական տուրիզմի վրա:
9.	Մարտունի- Վաղաշեն-Վարդենիկ մարզային նշանակության ճանապարհի հիմնանորոգում կմ0+00-կմ10+500	Իրականացվում է մայթերի, ջրահեռացման ցանցի կառուցման և համատարած ասֆալտապատման աշխատանքներ	898 մլն դրամ	Համաշխարհային բանկ (համաձայնությամբ)	2017թ.	Սևանա լճի Եկոհամակարգի պահպանում և տուրիզմի զարգացում՝ շեշտը դնելով գյուղական տուրիզմի վրա:
10.	Մարտունի- Վարդենիս-ԼՂՀ սահման միջային տարրության ճանապարհի հիմնանորոգում կմ6+500-կմ10+834	Իրականացվում է մայթերի, ջրահեռացման ցանցի կառուցման և համատարած ասֆալտապատման աշխատանքներ	143.6 մլն դրամ	Համաշխարհային բանկ (համաձայնությամբ)	2017թ.	Սևանա լճի Եկոհամակարգի պահպանում և տուրիզմի զարգացում՝ շեշտը դնելով գյուղական տուրիզմի վրա:
11.	Զոլաբարի միջնակարգ դպրոցի հիմնանորոգում	շենքի ամբողջական հիմնանորոգում	493.2 8 մլն դրամ	ՀՀ պետական բյուջե	2016- 2018թթ.	Տարածքային զարգացման կարողությունների զարգացում
12.	Սևան համայնքի մշակույթի տան հիմնանորոգում	շենքի ամբողջական հիմնանորոգում	418.37 5 մլն դրամ	ՀՀ պետական բյուջե	2016- 2019թթ	Սևանա լճի Եկոհամակարգի պահպանում և տուրիզմի զարգացում՝ շեշտը

						ԴՆԵԼՈՎ գյուղական
13. 3.	«Արևային ֆոտովլուստույին կայանների կառուցում»	Նախատեսվում է կարճաժամկետ և երկարաժամկետ ստեղծել շուրջ 200 աշխատատեղ: Ակնկալվում է, որ արևային ֆՎ ծրագրով կատեղծի սոցիալական և բնապահպանական օգուտներ	60.2 մլն ԱՄՆ դոլար	Հայաստանի վերականգնվող էներգետիկայի և էներգախնայողության հիմնադրամ (<ՎԷՀ>) ներդրումային ծրագիր և Համաշխարհային բանկ «Արիես ինժեներիա» իսպանական խորհրդատվական ծառայություն (համաձայնությամբ)	2017- 2042թթ.	Վերականգնվող էներգետիկայի արտադրություն և արդյունավետուն թյուն

171. ««Գեղարքունիքի մարզի Սևանի ափամերձ տարածքների տնտեսական զարգացման ուղղությունները ներկայացված են Հավելվածով:

172. Վերը նշված այլուսակում նշված ծրագրերի համար անհրաժեշտ ֆինանսավորման ռեսուրսները և դրանց աղբյուրները կգնահատվեն 2018-2020թթ. առաջիկա տարածքային զարգացման գործառնական ծրագրի ներքո:

VIII. ԻՆՍԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ՇՐՋԱՆԱԿ

173. <<Գեղարքունիքի մարզի 2017-2025թթ. զարգացման ռազմավարության համակարգումը և իրականացումը կատարվելու է մարզպետարանի աշխատակազմի կողմից՝ Տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարության վերահսկողության ներքո՝ այլ նախարարությունների և պետական գերատեսչությունների հետ համագործակցելով։

174. <<Գեղարքունիքի մարզի ԶՌ-ն մշակման ընթացքում աջակցություն է ստացել մի շարք կառույցների կողմից։

1) Մարզային ենթակայության կառույցներ կողմից, հիմնականում՝

ա. ԶՌ ամբողջական իրականացման համակարգման միջոցով,

բ. Մարզի ԶՌ նախապատրաստման միջոցով մշակում, վերանայում և փոփոխություն ըստ պահանջի,

գ. ԶՌ իրականացմանն առնչվող գործողությունների համակարգման միջոցով

դ. ԶՌ իրականացման վերաբերյալ տարեկան հաշվետվությունների պատրաստման միջոցով,

ե. Տեղեկատվության է տրամադրվել բոլոր շահագրգիռ կողմերին ԶՌ իրականացման և մարզային զարգացմանն առնչվող այլ խնդիրների վերաբերյալ։

զ. Մարզի զարգացման հնարավորությունների խրախուսման միջոցով։

2) **Տեղական ինքնակառավարման մարմիններին զարգացման ռազմավարությունների և ծրագրերի, ինչպես նաև ծրագրերի առաջարկների մշակման վերաբերյալ մասնագիտական և տեխնիկական աջակցության է ցուցաբերվել։**

ա. Աջակցության է ցուցաբերվել տեղական ինքնակառավարման մարմինների զարգացման ծրագրերի պլանավորման մշակման գործընթացում,

բ. Ենթակառուցվածքային և ոչ ենթակառուցվածքային ծրագրերի զարգացման և իրականացման համար ներդրումային ծրագրերի միջոցով։

3) **Աջակցության է ցուցաբերվել հասարակական կազմակերպություններին և այլ շահագրգիռ կողմերին տարածքային և տեղական զարգացմանն առնչվող ծրագրերի նախապատրաստման համար։**

ա. Հասարակական կազմակերպությունների կողմից, հիմնականում ԶՌ մշակման և իրականացման գործընթացին ակտիվ մասնակցության, տարածքային և տեղական ծրագրերի առաջարկման և իրականացման, կենսամակարդակի բարելավմանն և աղքատության մակարդակի նվազեցմանն ուղղված միջոցառումների առաջարկման և այլնի միջոցով։

բ. Իրականացվել են գործառույթներ տարածքային կառավարման և սոցիալ-տնտեսական զարգացման գործում,

գ. Կազմվել են ենթակառուցվածքային և ոչ ենթակառուցվածքային ծրագրերի զարգացման և իրականացման համար ներդրումային ծրագրեր,

4) **Համագործակցել ենք տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարության հետ տարածքային զարգացման ամբողջական քաղաքականության մշակման գործընթացում։**

ա. Տարածքային զարգացման խթանման համար միջոցառումների իրականացում

բ. Տարածքային զարգացման համար կազմակերպում և համակարգում է ազգային ռազմավարական պլանավորման փաստաթղթերը,

գ. ՏՀ պլանավորման փաստաթղթերի համար ապահովում է համապատասխան մեթոդաբանություն,

դ. Պատրաստում և << կառավարությանն է ներկայացնում տարածային զարգացման ռազմավարական և գործառնական փաստաթղթերի իրականացման վերաբերյալ գեկուցները,

ե. Կազմակերպում և համակարգում է ԶՌ-ները մոնիթորինգի և գնահատման համար անհրաժեշտ գործողությունները:

5) Դոնորների և միջազգային ֆինանսական կառույցների կողմից, հիմնականում ԶՌ իրականացման գործընթացին ֆինանսական և տեխնիկական աջակցություն տրամադրելու միջոցով:

ա. Մասնավոր հատվածի դերակատարների կողմից, հիմնականում ԶՌ մշակման և իրականացման գործընթացին ակտիվ մասնակցության, իրենց սեփական ներդրումային և ընդլայնման ծրագրերի պլանավորման և իրականացման միջոցով, ինչպես նաև մրցունակության բարձրացմանն ուղղված միջոցառումների առաջարկման, և տարածաշրջանների նորարարական կարողությունների բարձրացման և օգտագործման միջոցով:

բ. Վերոնշյալ շահագրգիռ կողմերից որոշները ուղղակի գործառությներ կիրականացնեն ԶՌ առնչությամբ, որոշների դերը կլինի անուղղակի, այն է՝ հիմնականում կկատարեն իրենց սեփական առաջադրանքները մարզերում: ԶՌ հաջողության բանալին լինելու է այս բոլոր դերակատարների միջև ամուր համագործակցության և լավ հաղորդակցության ապահովումը:

գ. ԶՌ արդյունքները կանոնադրության առումով նվազագույն են, և հիմնականում առնչվում են որոշակի փոքր ծառայությունների գնմանը (օրինակ՝ գնահատում), ինչպես նաև ներքին մոնիթորինգին, հաշվետվությանը և գնահատմանը, որոնք կարող են իրականացվել մարզային և ազգային վարչակազմերի միջոցով:

IX.ՄՈՆԻՏՈՐԻՆԳ ԵՎ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ

175. Զարգացման ռազմավարության իրականացումը մոնիտորինգի կենթարկվի, կվերանայվի և կգնահատվի համաձայն հետևյալ սկզբունքների՝

ա) Պարբերական մոնիտորինգ և առաջընթացի գնահատում՝ տարածքային զարգացման ռազմավարության նպատակներին և գերակայություններին հասնելու ուղղությամբ:

բ) ՄՇՌ-ն մոնիտորինգի կենթարկվի «Հեղարքունիքի մարզպետարանի աշխատակազմի կողմից՝ առաջընթացի և ՄՇՌ նպատակներին հասնելու առումով»:

176. **Ստորև թվարկված կատարողական ցուցիչները չափում են ՄՇՌ նպատակներին հասնելը:**

- 1) Մարզի մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի ցուցանիշը հասցնել 70%-ի հանրապետական միջինի նկատմամբ,
- 2) Թույլ զարգացած համայնքներում ՓՄՁ-ների աճ՝ 10%-ով,
- 3) Մարզում արևային էներգախնայող համակարգերի ներդրում ֆուտովլության 3 կայաններ,
- 4) Մասնագիտական և միջնակարգ կրթությամբ մարդկանց թիվը ավելացնել 10 տոկոսային նիշով,
- 5) Ոչ ֆորմալ գյուղատնտեսական զբաղվածների թվի ավելացում 10%-ով,
- 6) Ակտիվ կազմակերպությունների թվի աճ՝ 10%-ով,
- 7) Լեռնային, բարձր լեռնային և սահմանամերձ տարածքների երկարաժամկետ գործազրկության և աղբատության տեմպերը հասցնելով 20%-ից ցածր
- 8) Մարզային և տեղական մասնագետների, մարզային ռազմավարության իրականացման սուբյեկտների շարունակական մասնագիտական վերապատրաստումների իրականացում՝ սուբյեկտների թվի 30%-ի չափով՝ յուրաքանչյուր տարի:

177. Այս ցուցիչները տարեկան կիաղորդվեն և կգնահատվեն «Հեղարքունիքի մարզպետարանի աշխատակազմի կողմից և արդյունքները կներկայացվեն «Հեղարքունիքի մարզպետարանի աշխատակազմի կառավարման և զարգացման նախարարություն՝ ՄՇՌ առաջընթացի գեկույցում»:

178. **Ոիսկեր, ոիսկերի մոնիտորինգ և նվազեցում:** Հետևյալ ոիսկերն են հայտնաբերվել ՄՇՌ-ի համար, որոնք արդեն իսկ ինտեգրված են փաստաթղթում, և/կամ կկիրառվեն ՄՇՌ գործընթացի իրականացման ժամանակ:

Այուսակ 25. «Հեղարքունիքի ՄՇՌ հիմնական ոիսկերը և նվազեցման ուղիները

Ոիսկեր	Ոիսկերի նվազեցման ուղիները
Համապատասխան մարդկային ռեսուրսների բացակայություն: Փորձառու և որակյալ աշխատակիցների բացակայություն՝ հատկապես համայնքային մակարդակով, որպես պոտենցիալ ոիսկեր, տեղական մակարդակում հաջող իրականացման համար: Տեղական ինքնակառավարման մարմինները հաճախ չունեն ռեսուրսներ և ունակություն վերցնելու նախաձեռնությունը ծրագրի, որը հետաքրքրություն ունի շահագրգիռ կողմերի և այլ տեղական ինքնակառավարման մարմինների ոլորտներում: Մարզային վարչակազմերի	Ընթացիկ վերապատրաստում և կարողությունների բարելավման պլանավորում՝ կոորդինացման և մարզպետարանի հմտությունների բարելավման համար, ինչպես նաև իրականացման հմտություններ՝ տարածքային և տեղական մակարդակներում:

համակարգման կարողությունները կարող են լրացուցիչ խոչընդոտ հանդիսանալ գործընթացի համար:	ոչ բավարար
Առանցքային հարցերի ընկալման բացակայություն՝ ադմինիստրացիաների և այլ շահագրգիռ կողմերի միջև:	Դասընթաց մարզային վարչակազմի և ՏԶ շահագրգիռ կողմերի համար, որպեսզի ստեղծվի բանհմաց համայնք՝ ուսցիոնալ որոշում կայացնելու համար:
ՄԶՌ կարգավիճակի պարզաբանման բացակայություն և/ կամ տարբեր իրականացման ընթացակարգեր, և պարտականություններ:	Իրագործելի ծրագրի մշակում, որը ենթակա է քաղաքական բանավեճի: Մոնիթորինգի և հաշվետվությունների համակարգերի մշակում ՄԶՌ արդյունքների հրապարակման համար:
Անբավարար մոտիվացիան շահագրգիռ կողմերի ներգրավված լինելու: Որոշ դեպքերում որոշ շահագրգիռ կողմեր կարող են բողոքել, որ ծրագրի իրականացման ժամանակացույցը ենթակա չէ քաղաքական բանավեճի, կամ թափանցիկության պակաս կա ողջ գործընթացում:	Ներգրավելով շահագրգիռ կողմերին ՄԶՌ մշակման ամենավաղ փուլում և ամբողջ իրականացման փուլում:
Անարդյունավետ մոնիթորինգ՝ հստակ սահմանված կատարողական ցուցիչների բացակայության պատճառով:	Հստակ սահմանված և չափելի կատարողական ցուցիչներ:
Տարբեր շահագրգիռ խմբերի շահերի խթանում :	Ընդհանուր շահերի նույնականացում, շահագրգիռ կողմերին խրախուսում:
ՄԶՌ-ների դերի կարևորության ընկալումը հասարակության կողմից և ինչպես կարելի է այն կապվել իրենց առօրյա կյանքին:	Հանրային իրազեկության բարձրացում դարձնելով ՄԶՌ-ն հայտնի փաստաթուղթ ընդհանուր հասարակության շրջանում, և հրապարակել հաջող տարածքային և տեղական ծրագրեր: Հրապարակայնությունը կոնկրետ ծրագրերի և նախաձեռնությունների կապված ՄԶՌ-ին կրարձրացնի հրագեկությունը և կիսթանի դրական իմիջ:
ՄԶՌ-ն պետք է կարողանալ մատուցել, թե մարզային, և, թե տեղական մակարդակով: Հաջող ՄԶՌ-ն ապահովում է ճանապարհային քարտեզ մարզի հետագա զարգացման համար, ինչպես նաև ամբողջ վայրերի / համայնքների համար:	Կառուցել բավարար ճկունություն իրականացման մեջ և թույլ տալ, որ ավելի ցածր մակարդակներում ընդունեն այնպիսի մոտեցում, որը համապատասխանում է իրենց տեղական կարիքներին:

179. ՄԶՌ-ի վերանայում: ՄԶՌ-ի մեծ միջնաժամկետ վերանայումը տեղի կունենա 2021թ. (2017-2020թթ համար), և եթե պայմանները պահանջում են ուսումնական կրթարմացվի, կճշգրտվի և կերպարաձգվի:

180. ՄԶՌ գնահատում: 2026-ին ՄԶՌ-ն կանցնի նախնական գնահատում: Եթե միջոցները հասանելի լինեն՝ կանցնի միջնաժամկետ գնահատում 2021թ. կլինի նաև ՄԶՌ վերանայում: Գնահատումը կընդգրկի առնվազն հետևյալ չափորոշիչները՝

1) Արդյունավետություն՝ վերլուծության համարվում է, թե որքա՞ն հաջող է ՄԶՌ-ին հասել իր նպատակներին: Այն կարելի է գնահատել ըստ հետևյալ հարցերի՝

ա) Որքանո՞վ են նպատակները իրականացել,

բ) Որո՞նք են եղել (քանակական և որակական) ազդեցությունները,

գ) Որքանո՞վ է նկատված ազդեցությունները համապատասխանում նպատակներին,

- դ) Որքանո՞վ կարող են այդ փոփոխությունները/ ազդեցությունները ներառվել ՄՀՌ-ում,**
- Ե) Ի՞նչ գործոններ են ազդել նկատված ձեռքբերումների վրա,**
- Գ) Որքանո՞վ են տարբեր գործոններ ազդել նկատված ձեռքբերումների վրա:**
- 2) Արդյունավորություն՝** Է համարվում օգտագործվող ռեսուրսների և փոփոխությունների առաջացած հարաբերությունը: Բնորոշ հարցեր՝
- ա) Որքանո՞վ են ծախսերը արդարացված, փոփոխությունները/հետևանքները որոնք ձեռք են բերվել,**
- բ) Որքանո՞վ են ծախսերը համաչափ առավելությունների հասել,**
- գ) Ի՞նչ գործոններ են ազդում որևէ կոնկրետ անհամապատասխանությունների վրա,**
- դ) Որքանո՞վ է ՄՀՌ-ն եղել արդյունավետ ծախսերի առումով, կան արդյո՞ք էական տարբերություններ ծախսերի (կամ օգուտների) մարզերի միջև:**
- Ե) Ո՞րն է պատճառը:**
- 3) Համընթացություն՝** համընթացության գնահատումը ցույց է տալիս, թե որքան լավ են տարբեր գործողություններ միասին աշխատում: Կարող են օգտագործվել հետևյալ հարցերը՝
- ա) Որքանո՞վ է ՄՀՌ-ն համահունչ մարզի այլ ռազմավարական նպատակներին,**
- բ) Որքանո՞վ է ՄՀՌ-ն համահունչ ներքին առումով,**
- գ) Որքանո՞վ է ՄՀՌ-ն համահունչ Հայաստանի զարգացման քաղաքականության հետ:**
- 4) Համապատասխանություն՝** համապատասխանությունը ցույց է տալիս հասարակության կարիքների և խնդիրների միջև եղած հարաբերությունը: Կարելի է գնահատել հետևյալ հարցերով՝
- ա) Որքանո՞վ է ՄՀՌ-ն դեռ համապատասխան,**
- բ) Որքանո՞վ են նպատակները համապատասխան ՄՀՌ-ին,**
- գ) Որքանո՞վ են նպատակները (դեռ) համապատասխանում մարզի կարիքներին,**
- դ) Որքա՞ն կարևոր է ՄՀՌ-ն մարզի բնակչության համար:**

X. ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԵՎ ԱՅԼ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

181. Ֆինանսական ռեսուրսներ: ՄԶՌ-ով նախատեսվող ռազմավարական ծրագրերի ֆինանսավորման աղբյուրներ կարող են հանդիսանալ՝ պետական և մարզի համայնքների բյուջեների (այդ թվում՝ ապագա տարածքային զարգացման ֆինանսավորման մեխանիզմի շրջանակներում, որը կստեղծվի 2017թ. և կիրականացվի սկսած 2018թ.), դրույժների և միջազգային ֆինանսական հաստատությունների, ոչ հասարակական կազմակերպությունների և մասնավոր հատվածի ֆինանսավորման միջոցները: ՄԶՌ-ի համար անհրաժեշտ ֆինանսավորման ռեսուրսները և դրանց աղբյուրները կգնահատվեն 2018-2020թթ. առաջիկա տարածքային զարգացման գործառնական ծրագրի ներքո:

182. Մարդկային ռեսուրսներ: ՄԶՌ նպատակներին հասնելու համար անհրաժեշտ է կառուցել ժամանակակից և արդյունավետ հանրային կառավարում, կամ ինստիտուտների համակարգ, որը միասին կտանի կայուն մարզային զարգացման: Մասնավոր սեկտորի և քաղաքացիական հասարակության և հանրային կառավարման միջև բարելավված համակարգումը, ոլորտների միջև համակարգումը և խորհրդատվությունը նախապայման է կայուն զարգացման համար:

183. «Գեղարքունիքի մարզականի աշխատակազմն ունի՝ 177 աշխատակիցներ՝ որից 151 ունեն բարձրագույն կրթություն (85.3%):

184. Տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ունեն՝ 493 համայնքային ծառայության աշխատակիցներ՝ որից 270 ունեն բարձրագույն կրթություն (54.7%):

185. Տեխնիկական և կազմակերպչական հարցեր: ՄԶՌ իրականացումը չի պահանջում մեծ տեխնիկական փոփոխություններ կամ ներդրումներ, ինչպես նաև մեծ կազմակերպչական աղապտացիա: ՄԶՌ-ն կարող է իրականացվել առկա ինստիտուցիոնալ և տեխնիկական հագեցվածությամբ:

186. ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ ՄԶՌ ԽՈՐՀՐԴԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

1) 2016 թվականի հոկտեմբերի 26-28-ը << Արագածոտնի մարզում կայացավ << մարզերի 2017-2025թթ. զարգացման ռազմավարության մշակման դասընթացի առաջին փուլը: << Գեղարքունիքի մարզաետարանից մասնակցում էր չորս հոգուց բաղկացած աշխատանքային խումբը: Եօրյա ժամկետում եվրոպացի փորձագետների խորհրդատվությամբ կատարվեց իրավիճակի վերլուծություն: Որոշակի ժամանակահատվածի համար կատարելով վերլուծություններ՝ տարբեր ոլորտներում մենք ունեցանք մարզը բնութագրող մի փաստաթուղթ: Դասընթացի ավարտից հետո տեղի ունեցավ մարզային հանդիպում եվրոպացի մասնագետների հետ: Հանդիպման ընթացքում քննարկվեց իրավիճակի վերլուծության մասին կատարված աշխատանքները: Քննարկման ընթացքում եվրոպացի մասնագետները հստակեցրին մեր կողմից կատարված աշխատանքները և պատասխանեցին մի շարք հարցերի:

2) 2016 թվականի դեկտեմբերի 7-9-ը << Կոտայքի մարզում կայացավ << մարզերի 2017-2025թթ. զարգացման ռազմավարության մշակման դասընթացի երկրորդ փուլը: Նախքան երկրորդ փուլի դասընթացին անցնելը ամփոփվեց առաջին փուլի կատարած աշխատանքները: Այս փուլում եվրոպացի փորձագետների օգնությամբ կատարվեց ՈՒՁՀՍ (ուժեղ, թույլ, հնարավորություն, սպառնալիք, ՍՎՈՏ) վերլուծություն: Իրականացնելով նշված վերլուծությունը վեր են հանվում մարզի ուժեղ ու թույլ կողմերը, հնարավորությունները և սպառնալիքները: Ստացված արդյունքները արդեն իսկ ցույց են տալիս թե՝ զարգացող, և թե՝ խնդիրներ ունեցող ոլորտները: Դասընթացի ավարտից հետո տեղի ունեցավ մարզային հանդիպում եվրոպացի մասնագետների հետ: Հանդիպմանը մասնակցում էին մի շարք պետական ու տեղական ինքնակառավարման մարմինների ներկայացուցիչներ, ՀԿ-ների անդամներ և այլ շահագրգիռ կողմեր: Հանդիպման ընթացքում քննարկվեց ՈՒՁՀՍ (ուժեղ, թույլ, հնարավորություն, սպառնալիք) վերլուծության մասին կատարված աշխատանքները:

3) 2017 թվականի հունվարի 17-20-ը << Վայոց ձորի մարզում կայացավ << մարզերի 2017-2025թթ. զարգացման ռազմավարության մշակման դասընթացի երրորդ փուլը: Նախքան երրորդ փուլի դասընթացին անցնելը ամփոփվեց երկրորդ փուլի կատարած աշխատանքները: Այս փուլում եվրոպացի փորձագետների օգնությամբ վեր հանվեց 2017-ից մինչև 2025 թվականը մարզի տեսլականը, նպատակները և գերակայությունները: Ունենալով հստակ նպատակներ և ընդգծված գերակայություններ մարզը մինչև 2025 թվականը կունենա զարգացած տնտեսություն: